



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่ (เล่ม 2)

สำหรับ

4. โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่เป้าหมาย

- บ้านแม่ฮาดหลวง ตำบลแม่ฮาด อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่
- บ้านเวียงหวาย ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ภายใต้

ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ

ดำเนินการวิจัยโดย

- ทีมประสานงานวิจัยโครงการประสานงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่
- ทีมวิชาการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่
วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
- ทีมวิจัยโครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่เป้าหมาย
และชมรมการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่แม่ฮาด-ฝาง-ไชยปราการ

กันยายน 2550

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ชุดวิจัยและพัฒนากาการแพทย์ชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่ (เล่ม 2)

สำหรับ

- RDG48N0022 โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนากาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่บ้านแม่ฮาดหลวง ตำบลแม่ฮาด อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่
- RDG48N0023 โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนากาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่บ้านเวียงหวาย ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ภายใต้

ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ

ทีมวิชาการสังเคราะห์

นางสาวกัญยานุช เทาประเสริฐ	นายประเดิม ส่างเสน	นางสาวปรีชาดิ ทองบัวรุ่ง
นางสาวนุจจิ บัวแดง	นายนคร จันตะวงษ์	นางสาวธุมวดี ศิริสาร
นายทรงศักดิ์ สอนจ้อย		

ทีมประสานงานวิจัย

นางสาวปรีชาดิ ทองบัวรุ่ง	นางสาวธุมวดี ศิริสาร	นายนคร จันตะวงษ์
นางสาวปราณิสรา คำแก้ว	นางสาวนุจจิ บัวแดง	นางสาวจิรพร วงค์ขัติย์

ทีมวิจัยในพื้นที่

นายประเดิม ส่างเสน	นายสุหนันตา จองแหลง	นายวงศ์ นายสม
--------------------	---------------------	---------------

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.)

สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

คำชี้แจง

ตามที่ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สกว.ภาค เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการชุดโครงการวิจัยย่อยอีก 4 ชุด แต่ละชุดประกอบด้วยโครงการดำเนินงาน 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนประสานงาน ส่วนเคลื่อนงานในพื้นที่ และส่วนสังเคราะห์ รวมทั้งสิ้น 17 โครงการ ประกอบด้วย

- ชุดวิจัยและพัฒนาเพื่อขยายผลการแพทย์พื้นบ้านล้านนา (2 โครงการ)
- ชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่สูง ชนเผ่าอาข่า (3 โครงการ)
- ชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่ดอน ชนเผ่าม้ง - เมี่ยน (7 โครงการ)
- ชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่ลุ่ม ชนเผ่าลาหู่ - ไทใหญ่ (5 โครงการ)

โดยแต่ละส่วนมีบทบาทและพันธกิจที่จะช่วยเหลือหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การประสานงานชุดวิจัยให้ดำเนินงานได้ตามเป้าหมายและเป็นเวทีกลางในการทำกิจกรรมร่วมกันของแต่ละชนเผ่า(ดำเนินการ โดยทีมวิจัยและพัฒนาจากวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก)

ส่วนที่ 2 การขับเคลื่อนการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่ให้ได้ตามเป้าหมายและเป็นพี่เลี้ยงในการทำกิจกรรมร่วมกันของแต่ละชนเผ่า โดยจะร่วมดำเนินการศึกษารวบรวมองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของชนเผ่าในแต่ละพื้นที่ รวมถึงการนำภูมิปัญญาที่คัดสรรปรับปรุงให้ร่วมสมัยแล้ว ไปฟื้นฟูและประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ตลอดจนสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ ทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับโรงเรียนและเรียนเป็นวิชาชีพในระดับมหาวิทยาลัย (ดำเนินการ โดยทีมพี่เลี้ยงจากหน่วยงาน/องค์กรที่เป็นฐานประสานงานเครือข่ายของแต่ละชนเผ่า และหมอชนเผ่าและแกนนำชุมชนในแต่ละพื้นที่)

ส่วนที่ 3 การสังเคราะห์และพัฒนาระบบองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพและสมุนไพรของแต่ละชนเผ่า รวมถึงกระบวนการที่สามารถนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน การสืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่และการสร้างเสริมรายได้ของชุมชน(ดำเนินการ โดยทีมวิชาการของวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ และองค์กรในเครือข่าย ร่วมกับทีมหมอชนเผ่าและทีมพี่เลี้ยง)

ในส่วน of ชุดพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่ลุ่ม ชนเผ่าลาหู่-ไทใหญ่ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สกว.ภาค โดยแบ่งออกเป็น 5 โครงการย่อย ได้แก่ โครงการประสานบ้านห้วยชมภู, โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าลาหู่บ้านห้วยป่าไร่, โครงการงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าลาหู่-ไทใหญ่, โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าลาหู่

เคลื่อนงานวิจัยพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่บ้านหินแตก และโครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าลาหู่-ไทใหญ่

การดำเนินงานของโครงการย่อยในชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าบนพื้นที่ลุ่ม ชนเผ่าลาหู่ – ไทใหญ่ ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการดำเนินงานและปรับพื้นที่ดำเนินกิจกรรมไป ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินงานของชุดวิจัยสามารถปฏิบัติงานได้ตามเป้าหมาย โดยโครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าละหู่ในพื้นที่เป้าหมายบ้านห้วยชมพูและบ้านห้วยป่าไร่สามารถดำเนินงานรวบรวมและจัดระบบองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าละหู่ จัดทำทำเนียบสมุนไพรและทำเนียบหมอชนเผ่าละหู่ได้ครบถ้วนตามพันธกิจของระยะที่ 1 ส่วนการขยายผลตามพันธกิจที่ 2 และ 3 ในการนำองค์ความรู้ไปสู่การสืบทอดและใช้ประโยชน์นั้น ทั้งสองพื้นที่ขาดความพร้อมด้านชุมชนอันเนื่องมาจากโครงสร้างของชุมชนบ้านห้วยชมพูและบ้านห้วยป่าไร่เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมือง จึงส่งผลให้คนในชุมชนเดินทางออกนอกชุมชนเพื่อไปประกอบอาชีพรับจ้างในเมืองเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งเด็กในชุมชนต้องเดินทางไปเรียนหนังสือในเมืองจะเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่อยู่บ้านอย่างไรก็ตาม เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์และพันธสัญญาของโครงการจึงได้ทำเอกสาร ดำเนินการแพทย์ชนเผ่าลาหู่เพื่อเผยแพร่และนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่อื่น ขณะเดียวกันมีหมอชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่อำเภอแม่ฮาด อำเภอฝาง อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีความสนใจและความพร้อมสูงที่จะศึกษาและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าของตนเอง เพื่อใช้ประโยชน์ทั้งด้านสุขภาพและเสริมสร้างรายได้ ซึ่งสอดคล้องกับพันธสัญญาของชุดวิจัยการแพทย์ชนเผ่าลาหู่ – ไทใหญ่ และเพื่อรักษาเจตนาวัตถุประสงค์ของชุดวิจัย อีกทั้งยังอยู่ภายใต้ชุดวิจัยเดียวกันอยู่แล้ว จึงขอปรับเปลี่ยนพื้นที่การดำเนินงานในระยะที่ 2 ได้แก่

1) โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าละหู่ในพื้นที่

บ้านห้วยชมพู หมู่ 10 ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย **ปรับเปลี่ยน**

โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่

บ้านแม่ฮาดหลวง ตำบลแม่ฮาด อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่

2) โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าละหู่ในพื้นที่

บ้านบ้านห้วยป่าไร่ หมู่ 9 ตำบลแม่คะ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ **ปรับเปลี่ยน**

โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่

บ้านเวียง ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ถึงแม้โครงการเคลื่อนงานการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่จะมีเวลาดำเนินงานเพียง 1 ปี ก็สามารถดำเนินงานได้ครบตามพันธกิจของชุดวิจัย (ดังจะนำเสนอในรายงานในพื้นที่ของชนเผ่าไทใหญ่)

ส่วนโครงการเคลื่อนงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่บ้านหินแตก มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานของโครงการไป เนื่องจากผลจากการศึกษาในระยะที่ 1 พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของชุมชน โดยมีประชากรเคลื่อนย้ายเข้า-ออกในพื้นที่สูง และมีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในชุมชนที่หลากหลาย ซึ่งทำให้การดำเนินงานในลักษณะของชุมชนและชาติพันธุ์เดียวปฏิบัติได้ยาก จึงทำให้ทางโรงพยาบาลแม่ฟ้าหลวง ไม่สามารถดำเนินการตามแผนปฏิบัติการตามที่กำหนดไว้ในสัญญาได้ทั้งหมด แต่ทีมวิจัยของโรงพยาบาลกลับพบว่า มีหมอชนเผ่าจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความรู้ความสามารถและยินดีมาร่วมศึกษาวิจัยพัฒนาองค์ความรู้และรูปแบบการบริการด้วยการใช้ภูมิปัญญาของหมอชนเผ่าที่มีอยู่อย่างหลากหลายในบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน ดังนั้นโครงการเคลื่อนงานวิจัยฯ บ้านหินแตกจึงขออนุญาตทางชุดโครงการฯ เพื่อปรับขอบเขตการศึกษาวิจัยจากการดำเนินงานของเผ่าไทใหญ่ที่บ้านหินแตกชุมชนเดียวมาเป็นการศึกษาร่วมกับหมอชนเผ่าไทใหญ่ หมอจีนฮ่อ หมอลาหู่ และหมออาข่า ในพื้นที่ 3 หมู่บ้านรอบ ๆ โรงพยาบาล โดยปรับจากรูปแบบเดิมที่ให้ชุมชนเป็นหลักในการทำกิจกรรมด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์และการสร้างรายได้ มาให้ความสำคัญกับหมอชนเผ่าของแต่ละชุมชนเป็นหลัก ด้วยการนำภูมิปัญญาองค์ความรู้ของชุมชนที่ชัดเจน มาปรับใช้ในโรงพยาบาลและเชื่อมโยงสู่ชุมชนก็เป็นการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้ และทำให้เกิดความชัดเจน เห็นผลมากกว่าเดิม โดยทำการศึกษารูปแบบการให้บริการสุขภาพที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชนเผ่า โดยใช้ภูมิปัญญาของชนเผ่าในพื้นที่ระหว่างโรงพยาบาลกับหมอชนเผ่า ซึ่งบางส่วนอาจจะนำมาปรับปรุงและปฏิบัติที่โรงพยาบาลหรือบางส่วนอาจจะปฏิบัติในชุมชน ดังนั้น จึงได้ปรับโครงการให้เข้ากับเป้าหมายและกิจกรรมมากยิ่งขึ้น (ตามที่แจ้งให้กับสกว.ทราบแล้วนั้น) โดยปรับจากโครงการเคลื่อนงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่บ้านหินแตก ดำบลแม่สลองในอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นโครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาารูปแบบการดูแลสุขภาพของชนเผ่าในพื้นที่เขตโรงพยาบาลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ดำเนินงานโดยทีมวิจัยของโรงพยาบาลแม่ฟ้าหลวงร่วมกับชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงพยาบาล

ท้ายที่สุด ผลงานที่เกิดขึ้นทั้งหมดของชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่ ที่ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบขอบเขตการศึกษาและพื้นที่การดำเนินงานไป แต่ก็ยังคงรักษาเจตนาเดิมไว้ โดยสามารถจัดระบบองค์ความรู้ออกมาเป็นตำราการแพทย์ชนเผ่าละหู่ ตำราการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ ทำเนียบสมุนไพรชนเผ่าละหู่ ทำเนียบสมุนไพรชนเผ่าไทใหญ่ และทำเนียบหมอชนเผ่าของทั้งสองชนเผ่าได้ รวมถึงการนำองค์ความรู้ไปสืบทอดและใช้ประโยชน์ในการเสริมสร้างรายได้ของชนเผ่าไทใหญ่ แสดงให้เห็นถึงการทำงานในชุมชน ที่ได้เรียนรู้ปรับตัวให้สอดคล้องกับ

สถานการณ์และบริบทของชุมชน โดยอาศัยงานวิจัยเป็นเครื่องมือในการทำงานและเป็นสะพาน เชื่อมโยงเครือข่ายทุกส่วนร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น จนสามารถดำเนินงานได้ครบถ้วนตามพันธกิจ รวมถึงเกิดการพัฒนาคณะและการดำรงอยู่ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนที่ดีงามที่พร้อมจะสืบสานขยายผลต่อยอดสู่ลูกหลานและสร้างเสริมฐานรากของชุมชนด้วยภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ตามแนวพระราชดำริ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

ดังนั้น เพื่อให้เห็นภาพรวมผลการดำเนินงานของชุดวิจัย จึงแบ่งการรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ออกเป็นทีละชนเผ่า ดังนี้

1) ชุดวิจัยและพัฒนาศูนย์สุขภาพชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่ (เล่ม 1) ได้แก่

- โครงการประสานงานการเคลื่อนงานในพื้นที่เป้าหมายของชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่
- โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาศูนย์สุขภาพชนเผ่าละหู่ในพื้นที่ยุทธศาสตร์
- โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และสรุปบทเรียนการพัฒนาศูนย์สุขภาพชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่

2) ชุดวิจัยและพัฒนาศูนย์สุขภาพชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่ (เล่ม 2) ได้แก่

- โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาศูนย์สุขภาพชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่เป้าหมาย

3) ชุดวิจัยและพัฒนาศูนย์สุขภาพชนเผ่าละหู่-ไทใหญ่ (เล่ม 3) ได้แก่

- โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาแบบการดูแลสุขภาพของชนเผ่าในพื้นที่เขตโรงพยาบาลแม่ฟ้าหลวง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เล่มนี้ จึงประกอบด้วยผลงานวิจัยของ

โครงการที่ 4 ผลการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าไทใหญ่

โดย - โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาศูนย์สุขภาพชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่

บ้านแม่ฮาดหลวง ตำบลแม่ฮาด อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่

- โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาศูนย์สุขภาพชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่

บ้านเวียงหวาย ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

สารบัญ

หน้า

คำชี้แจง	ก
สารบัญ	จ
1. พันธกิจของการเคลื่อนไหวงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าไทใหญ่	1
1.1 วัตถุประสงค์	1
1.2 พันธกิจ	1
2. องค์ความรู้การดูแลรักษาสุขภาพและสมุนไพรชนเผ่าไทใหญ่	2
2.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน	2
2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการกำหนดชนเผ่าไทใหญ่	4
2.3 ความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การสร้างบ้านเรือนและการอยู่อาศัย	6
2.4 วัฒนธรรมการบริโภคเพื่อสุขภาพของชนเผ่าไทใหญ่	8
2.5 ประเพณีสำคัญที่ถือปฏิบัติกันเป็นประจำเกี่ยวกับสุขภาพ	10
2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดและองค์ประกอบของร่างกายมนุษย์	11
2.7 ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย	16
ของชนเผ่าไทใหญ่	
2.8 การตรวจและวินิจฉัยโรคของหมอไทใหญ่	17
2.9 โรค/อาการที่หมอไทใหญ่รู้จัก	20
2.10 การดูแลรักษาสุขภาพด้วยพิธีกรรมบำบัด	36
ของหมอพิธีกรรมไทใหญ่	
2.11 การดูแลรักษาสุขภาพด้วยยาสมุนไพร	75
ของหมอยาไทใหญ่	
2.12 การดูแลสุขภาพด้วยวิธีทางกายบำบัดของ	83
หมอกายบำบัดไทใหญ่	
2.13 สมุนไพรที่ใช้ในการดูแลรักษาสุขภาพ	89
ของหมอชนเผ่าไทใหญ่	
2.14 ทำเนียบหมอชนเผ่าไทใหญ่	89

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3. การสืบทอดความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่และ	95
การใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันในพื้นที่เป้าหมายของชนเผ่าไทใหญ่	
3.1 การสืบทอดความรู้	93
3.2 การดูแลรักษาสุขภาพ	95
3.3 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์	97
4. การสร้างรายได้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	97
4.1 ศูนย์รวบรวมพันธุ์ พืชพันธุ์ พืชผักและสมุนไพร	97
4.2 การฝึกอบรมเสริมทักษะการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพร	98
4.3 การเพาะพันธุ์สมุนไพรเพื่อสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน	99
5. การพัฒนาเครือข่ายหมอชนเผ่าไทใหญ่	100
5.1 การสร้างเครือข่ายในประเทศ	100
5.2 การสร้างเครือข่ายต่างประเทศ	101
6. บทเรียนจากการดำเนินงานชุดวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่	104
6.1 หมอชนเผ่าไทใหญ่	104
6.2 ภาคประชาชน	105
6.3 ภาครัฐ	105

ภาคผนวก

- ภาคผนวก ก สมุนไพรที่ใช้ในการดูแลรักษาสุขภาพของหมอชนเผ่าไทใหญ่
- ภาคผนวก ข รูปภาพกิจกรรม

โครงการที่ 4

ผลการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าไทใหญ่

- โดย - โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่
บ้านแม่ฮาดหลวง ตำบลแม่ฮาด อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่
- โครงการเคลื่อนงานวิจัยและพัฒนาการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่
บ้านเวียงหวาย ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

โครงการที่ 4 ผลการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าไทใหญ่

1. พันธกิจของการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่เป้าหมายชนเผ่าไทใหญ่

1.1 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อรวบรวม คัดสรรและจัดระบบองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่และสมุนไพรไทใหญ่ จนได้เอกสาร ดำเนินการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพของหมอไทใหญ่
- 2) เพื่อจัดทำทำเนียบหมอชนเผ่าไทใหญ่และจัด โอกาสให้หมอชนเผ่าได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ กับหมอชนเผ่าในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน
- 3) เพื่อส่งเสริมฟื้นฟู การใช้ภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพชนเผ่าให้เกิดปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน
- 4) เพื่อสืบทอดองค์ความรู้การดูแลสุขภาพ และสมุนไพรสู่คนรุ่นใหม่
- 5) เพื่ออนุรักษ์และใช้ประโยชน์สมุนไพรจากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและสร้างรายได้เสริม
- 6) เพื่อขับเคลื่อนโครงการในพื้นที่ ให้เกิดการดำเนินงานและเกิดผลตามเป้าหมาย
- 7) เพื่อประสาน เผยแพร่ วรรณคดีผลักดัน ให้นำเอาภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพ และการจัดการ ทรัพยากร ไปสู่การปฏิบัติโดยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 8) เพื่อให้ชุมชนมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดูแลสุขภาพและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หมอเมืองและหมอชนเผ่า
- 9) เพื่อให้ชุมชนมีเวทีเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายหมอชนเผ่าและเครือข่ายหมอพื้นบ้านประเทศเพื่อนบ้าน

1.2 พันธกิจ

- 1) ขับเคลื่อนโครงการในระดับพื้นที่บริหารให้เกิดการดำเนินงานและเกิดผลตามเป้าหมาย
- 2) รวบรวมองค์ความรู้การดูแลสุขภาพ และจัดระบบข้อมูลสมุนไพรของชนเผ่าไทใหญ่อย่างเป็นระบบ
- 3) การสืบสานและถ่ายทอดองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ ในครอบครัว ชุมชน โรงเรียน
- 4) การดูแลสุขภาพ (ไทใหญ่คลินิก) โดยรักษาด้วยสมุนไพร พิธีกรรม กายภาพบำบัด ทั้งระดับครอบครัวและชุมชน
- 5) การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างรายได้ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

- 6) ประสาน เผยแพร่ รมรงค์ ผลักดันให้มีการใช้ภูมิปัญญาชนเผ่าในการรักษาสุขภาพทั้งในระดับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อขยายผลในทางปฏิบัติสู่ชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ในวงกว้าง
- 7) ร่วมกับโครงการวิจัยในแต่ละพื้นที่จัดทำทำเนียบหมอนชนเผ่าไทใหญ่
- 8) จัดเวทีให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกับทีมวิชาการจัดทำคำร่าเพื่อการสืบทอด
- 9) ร่วมกับทีมวิชาการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างหมอเมืองและหมอนชนเผ่า
- 10) ร่วมกับสกว.จัดโอกาสให้หมอนชนเผ่าได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับหมอนชนเผ่าในจีน

2. องค์ความรู้การดูแลรักษาสุขภาพและสมุนไพรชนเผ่าไทใหญ่

2.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

2.1.1 ตำบลม่อนปิ่น อปต.ม่อนปิ่น เริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2539 ปัจจุบันมีสมาชิกสภา อปต. ทั้งหมด 28 คน

1) สภาพทั่วไปของตำบล ตำบลม่อนปิ่น มีพื้นที่ครอบคลุม 168 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบสูงสลับด้วยภูเขา มีแม่น้ำมาวไหลผ่านกลางตำบลตลอดทั้งปี พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ทำการเกษตรกรรม เช่นทำสวนส้ม ลิ้นจี่ ทำนา ปลูกหอมหัวใหญ่ ถั่วลิสง และพืชอื่น ๆ ตามฤดูกาล ประชากรในตำบลมีหลายเผ่าพันธุ์ ประกอบด้วยชาวพื้นเมือง ชาวไทใหญ่ ชาวเขาเผ่ามูเซอร์ และชาวเขาเผ่าปะห่อง นอกจากนี้ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ คอยอ่างขาง อุทยานแห่งชาติแม่แฝง(สาขาน้ำร้อน) โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	ตำบลเวียง
ทิศใต้	ติดกับ	ตำบลสันทราย และตำบลแม่งอน
ทิศตะวันออก	ติดกับ	ตำบลโป่งน้ำร้อน
ทิศตะวันตก	ติดกับ	ตำบลสันทราย

2) เส้นทางคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล สามารถเดินทางโดยรถโดยสารประจำทางจากเชียงใหม่ ถึง อำเภอฝาง 156 กิโลเมตร และรถโดยสารจากอำเภอฝาง ถึง อปต.ม่อนปิ่น 8 กิโลเมตร หรือเดินทางโดยรถยนต์โดยสารประจำทาง มอเตอร์ไซด์รับจ้าง จาก อ.ฝาง - ต.ม่อนปิ่น ระยะทาง 5 กม.

3) จำนวนประชากร มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 15,039 คน เป็นชาย 7,694 คน หญิง 7,389 คน ประกอบด้วยบ้านเรือน จำนวน 2,389 ครัวเรือน แบ่งเป็น 14 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านแม่มาว จี้เหล็ก, หมู่ 2 บ้านแม่มาวต้นตุ่ม, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 บ้านม่อนปิ่น, หมู่ 4 บ้านป่าอิน, หมู่ 5 บ้าน

ลาน, หมู่ 6 บ้านห้วยนา, หมู่ 7 บ้านสวนชา, หมู่ 8 บ้านหนองบัว, หมู่ 9 บ้านเวียงห้วย, หมู่ 10 บ้านม่วงชุม, หมู่ 11 บ้านป่าคา, หมู่ 12 ม่อนปิ่นใต้, หมู่ 13 บ้านเด่นชัย, หมู่ 14 บ้านขอบด้ง

4) ข้อมูลอาชีพและรายได้ของตำบล ประชากรในพื้นที่ประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา ทำสวนส้ม/ลิ้นจี่ ถั่วลิสง, ข้าวโพด โดยมีพื้นที่เกษตรกรรม 11,227 ไร่ และอาชีพเสริม รับจ้าง มีรายได้เฉลี่ยประชากร 20,465 คน

มีจำนวนเกษตรกร 2,251 ครัวเรือน และครัวเรือนในภาคปศุสัตว์ 1,351 ครัวเรือน กลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มตัดเสื้อผ้า, เครื่องกันหนาว สถานที่ตั้ง : หมู่ที่ 2, 3, 6 ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ 50110 สินค้าที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ทุเรียน, ส้มสายน้ำผึ้ง, ข้าวแต่น้ำแดงโม

5) สถาบันและองค์กรศาสนา ในตำบลมีวัด 11 แห่ง

6) ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดปีมีประเพณีที่สำคัญต่างๆ ดังนี้
ประเพณี สลากภัตร (เดือนกันยายน-ตุลาคม) ประเพณีปอยเทียน (เดือนตุลาคม-พฤศจิกายน)
ประเพณีบวชลูกแก้ว (เดือนพฤศจิกายน) ประเพณีกินวอ (เดือนกุมภาพันธ์)

7) ข้อมูลการศึกษาและการสาธารณสุข ในพื้นที่ตำบล มีโรงเรียน 8 แห่ง และมีโรงพยาบาล ขนาด 10 เตียง 2 แห่ง

8) แหล่งน้ำ มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ได้แก่ หนองบึง 4 แห่ง และคลองลำธารห้วย 10 แห่ง

2.1.2 ตำบลแม่ฮ้อย

1) สภาพทั่วไปของตำบล

ตำบลแม่ฮ้อยมีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบสลับกับภูเขาสูง มีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธารหลายสาย มีอุณหภูมิเฉลี่ย 20.2 เซลเซียส โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลมะลิกา

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลแม่สาว โดยมีลำน้ำแม่สาวกั้น

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลแม่นาวาง

ทิศตะวันตก ติดกับ สหภาพเมียนมาร์

2) เส้นทางคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล การคมนาคมในพื้นที่ของตำบลแม่ฮ้อยมีความสะดวก สามารถเดินทางโดยรถโดยสารประจำทาง และรถยนต์ส่วนตัว

3) จำนวนประชากร

มีจำนวนประชากรของตำบล 11,239 คน เป็น ชาย 5,607 คนและหญิง 5,632 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา, ทำสวน/ทำไร่, ค้าขาย, รับจ้าง และมีอาชีพเสริม ได้แก่ แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น ทำถั่วเหลืองแผ่น (ถั่วเน่า)

- เมืองมนุษย์

- กัป 3 กัป (กัณฑ์)

1) “ตูปิกันตะละกัป” เป็นสมัยแรกของการเกิดมนุษย์ เป็นยุคที่ไม่มีของกินของใช้ ในสมัยโบราณ ไม่มีเสื้อผ้าใส่ ไม่มีบ้าน ไม่มีความเจริญก้าวหน้า

2) “ลัสตันตะละกัป” เป็นยุคที่มีการฆ่ากัน (ฆ่าเจ้า เอาของ) มีการแย่งกันเป็นใหญ่เป็นโต และขยายอาณาเขตครอบครอง

3) “ญูก้าตะละกัป” เป็นยุคที่เกิดการเจ็บป่วย มีโรคภัยต่างๆ เกิดขึ้น ทำให้เกิดกลุ่ม “สลา” หรือหมอที่เข้ามารักษาามีจำนวนมากขึ้น และประชาชนส่วนใหญ่เริ่มรู้จักการใช้ยาสมุนไพร

- วิปะติตลา 4 ปา

1) “กะละวิปะติ” เป็นยุคที่มีเมืองๆ หนึ่งที่ปกครองด้วยพระเจ้าอยู่หัว ขุน เจ้าเมือง หรือผู้มีอำนาจ และใช้อำนาจในทางไม่ดี มักฆ่าคน ช่มเหรงรังแกประชาชนหรือผู้ที่อ่อนแอกว่า ทำให้ประชาชนเดือดร้อน

2) “อุปะจิวิปะติ” เป็นยุคสมัยที่ผู้คนยังไม่มีข้าวของเครื่องใช้ ไม่มีเสื้อผ้า

3) “ปะยะกะวิปะติ” เป็นยุคที่มนุษย์ในสมัยนั้นมีจิตใจไม่ดี มีคนใจร้าย เป็นยุคที่ไม่มีการทำบุญทำทาน ไม่มีศีลมีธรรม ไม่มีใครเป็นผู้นำ หรือที่เรียกว่า “ไม่มีแก้วไม่มีแห้ว”

4) “กะติวิปะติ” เป็นยุคที่ผู้คนก่อกรรมทำเข็ญกันมากที่สุด จนไม่สามารถประมาณการได้

หย่านสู่ 5 เป้ง (เกิดขึ้นในโลกมนุษย์)

1) “หย่านสู่ขุน” หมายถึง ขุนหรือผู้นำ ทำไม่ดีเหนือมนุษยชาติทั้งหลาย

2) “หย่านสู่ผู้ลักคนจน” หมายถึง การฆ่าเจ้าเอาของ ฆ่าช้างเอางา

3) “หย่านสู่ไฟ” หมายถึง ไฟไหม้ ไฟกิเลส

4) “หย่านสู่ น้ำ” หมายถึง น้ำท่วมโลก

5) “หย่านสู่ลม” หมายถึง ลมพัด ลมหมุน ลมต่างๆ เกิดขึ้น

แปะสะหน้าตะลา 5 ปา

1) “ญูติเปยะสะนะ” หมายถึง ญาติพี่น้องในตระกูลได้ตายไป

2) “พอกะเปยะสะนะ” หมายถึง ข้าวของเงินทองได้เสียไป

3) “สี้หละเปยะสะนะ” หมายถึง ไม่ถือศีล ไม่ภาวนา ไม่ถือตน ไม่ถือธรรม

4) “ติสิเปยะสะนะ” หมายถึง ไม่อยู่ในร่องในรอย ตามที่พ่อ แม่ ครูบาอาจารย์สั่งสอน ไม่อยู่ในศีล

5) “ญูกะเปยะสะนะ” หมายถึง พยาธิต่างๆ เข้าตัว ทำให้เกิดโรคเบียดเบียนตัวเองจนถึงตายได้

และนอกจากความเชื่อดังกล่าวแล้ว ชาวไทยใหญ่ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์ว่า “สมัยก่อนหลังจากเกิดไฟล้างโลกขึ้น พื้นที่ทั้งหมดกลายเป็นพื้นที่ราบเรียบ ไม่มีภูเขา เมื่อถึงช่วงฝนตกในโลกมนุษย์แล้ว หลังจากฝนหยุดตกจะมีกลิ่นหอมของไอดิน “ดับดิน” เมื่อเทวดาชายและหญิงสององค์จึงลงมาดูและลองชิมดินหอม หลังจากที่ดินดินเสร็จ เทวดาหญิงเกิดตั้งท้องและคลอดลูกออกมา 7 คนในคราวเดียวกัน ต่อมาในกลุ่มสาธเพศหญิงประมาณ 101 ตัว ลงมากินดินที่มีไอหอมนั้น ทำให้ตั้งท้องและคลอดลูกสาธออกมาคนละ 7 ตัวในคราวเดียวกัน และเป็นแบบนี้ไปเรื่อยๆ ซึ่งการที่เทวดาและสาธลงมากินดินที่มีไอหอม ทำให้ยังเกิดทายาททุกเชื้อชาติมากขึ้นกระจายอยู่ทุกพื้นที่ และกลุ่มสาธได้ลงมาแจกตัวหนังสือทำให้แต่ละชนชาติมีตัวหนังสือเขียนที่ต่างกันและทำให้เกิดภาษาที่ใช้สื่อสารกัน เช่น ภาษาไทยได้เป็นที่รู้จักกันในลำดับที่ 30, ภาษา “กะลา” (ภาษาฝรั่ง) รู้จักภาษาในลำดับที่ 60, ภาษาพม่ารู้จักในลำดับที่ 4, ภาษา “ตะแลง” (ภาษานิโกร) รู้จักภาษาในลำดับที่ 7 และภาษาจีนเป็นที่รู้จักเป็นลำดับสุดท้าย

ชาวไทยใหญ่มีความเชื่อการกำเนิดคนซึ่งแฝงอยู่ในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า 28 องค์ และมีตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับสัตว์ที่ได้นำสิ่งของถวายพระพุทธเจ้า ดังนี้ หนูมานถวายรังผึ้ง, นกเขียวถวายผลไม้, นกยูงถวายดอกบัว, หนูถวายหญ้าแพรก, ลิงถวายกล้วย และ “ตั่ง” (ลักษณะเหมือนช้าง มีเขาเหมือนควาญ ขาสั้น) ถวายรังผึ้ง ทำให้สัตว์ทั้งหลายได้เกิดใหม่เป็น “ขุนหัวคำ” เฝ้าประจำทิศทั้ง 4 ทิศ ได้แก่

ทิศเหนือ	ช้าง	เรียกว่า พระเจ้าแผ่นดิน “กัณนาลง” ลักษณะใบหน้าเหมือนดั่ง
ทิศใต้	ลิง	เรียกว่า “กัณนาลง” ลักษณะหน้าเหมือนคน
ทิศตะวันออก	นกยูง	เรียกว่า “กัณนาสีแจ่ง” ลักษณะหน้าเหมือนสีเหลี่ยม
ทิศตะวันตก	นกเขียว	เรียกว่า “กัณนาม้า” ลักษณะหน้าเหมือนม้า

มีเรื่องเล่าอีกว่าเมื่อสัตว์ทั้ง 4 ทิศ มาพบกันทั้งหมดจะมีอาการหัวเราะไม่หยุด ขำกลิ้งเพราะความแปลกประหลาดของใบหน้าสัตว์แต่ละตัวที่ดูแล้วตลกและแปลก ไม่เป็นธรรมชาติจน อาจทำให้ตายได้

2.3 ความเชื่อที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การสร้างบ้านเรือน และการอยู่อาศัย

ชาวไทยใหญ่เชื่อว่า เมื่อจะสร้างเมืองหรือบ้านใหม่ มักยกบทบาทให้กับผู้นำหมู่บ้าน พระสงฆ์ “สลา” (หมอ) หรือผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้มีความรู้ความชำนาญทางด้านพิธีกรรมของชนเผ่า ซึ่งมีการสืบทอดภูมิปัญญาในการสร้างเมืองและบ้านใหม่จากตำราโบราณและคนรุ่นก่อน โดยก่อนที่จะสร้างเมืองหรือบ้านใหม่นั้นจะต้องมีการทำนายโดยใช้จอบขุดดิน ซึ่งผลการทำนายมีดังนี้

- ถ้าขุดดินมาได้ 1 “ก๊าบ” (15 กรัม) แสดงว่า หากสร้างเมืองจะไม่ดี จะเป็นปากเป็นเสียงทะเลาะเบาะแว้งกัน อยู่ไม่เป็นสุข

- ถ้าขุดดินมาได้ 2 “ก๊าบ” (30 กรัม) แสดงว่า หากสร้างเมืองจะมีปัญหามาก จะเจริญรุ่งเรือง

- ถ้าขุดดินมาได้ 3 “ก๊าบ” (45 กรัม) แสดงว่า หากสร้างเมืองจะได้เป็นอำมาตย์ มีข้าวของเงินทองมากมาย

- ถ้าขุดดินมาได้ 4 “ก๊าบ” (60 กรัม) แสดงว่า หากสร้างเมืองจะได้เป็นเจ้าเป็นจอม เป็นใหญ่เป็นโต มีข้าทาสบริวารมาก

- ถ้าขุดดินมาได้ 5 “ก๊าบ” (75 กรัม) แสดงว่า หากสร้างเมืองจะได้เป็นเจ้าเมือง

- ถ้าขุดดินมาได้ 6 “ก๊าบ” (90 กรัม) แสดงว่า หากสร้างเมืองจะดี เพราะจะมีจิตใจเป็นนักบุญ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ถ้าผู้ใดได้มาอยู่ด้วย ผู้นั้นจักเป็นคนใจบุญกุศล

- ถ้าขุดดินมาได้ 7 “ก๊าบ” (105 กรัม) แสดงว่า หากสร้างเมืองจักเป็นนักบุญที่ยิ่งใหญ่ มีคนศรัทธามาขอบและมีข้าวของเงินทองมากมาย

- ถ้าขุดดินมาได้ 8 “ก๊าบ” (120 กรัม) แสดงว่า หากสร้างเมืองจักเป็นที่อยู่แห่งนักบุญที่เปรียบเสมือนพุทธองค์ ปกครองคนแบบมีศีลมีธรรมอยู่ดีมาก บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข

หากผลการทำนายออกมาดี จึงสามารถสร้างหมู่บ้านหรือปลูกบ้านแบบชนเผ่าไทยใหญ่ได้นอกจากนั้น ก่อนสร้างบ้านต้องดูทิศทางการสร้างบ้านประจำวันเกิด เชื่อว่า เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและอยู่ดีมีสุขแก่ผู้อยู่อาศัยตามความหมายของแต่ละทิศ ดังนี้

“ประวิหาระ” ทิศประจำวันเกิดของเจ้าบ้าน จะปลูกไม้มงคลเพิ่มทิศนี้ด้วยก็ได้

“กะหะปะติ” ให้ทำหลองข้าว คอกหมู เล้าเป็ด เล้าไก่

“เตจ๊ะ” ให้สร้างสถานที่เคารพนับถือ ศาลเจ้า เจ้าที่

“ถ่านะ” ให้ทำคอกวัว คอกควาย

“พุงมิ” ให้ทำห้องน้ำ หรือสถานที่สำหรับเก็บสิ่งปฏิกูลต่างๆ เช่น ขยะ ฯลฯ

“หน้ากะระ” ให้ทำเป็นสวน ไร่ นา

“ฉีรี” ให้ปลูกไม้มงคล

“อาสากยาวะ” มุมอายุของเจ้าบ้านที่ตรงกับทิศในบ้าน ปลูกไม้มงคลมุมนี้ก็ได้

และการเลือกทิศทางและทำเลที่ตั้งควรพิจารณาถึง

- ต้องดูลักษณะของภูมิอากาศ บริเวณที่มีแหล่งน้ำ

- ต้องมีป่าที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์

- จะต้องดูทิศทางของภูเขาให้ดี

2.4 วัฒนธรรมการบริโภคเพื่อสุขภาพของชนเผ่าไทใหญ่

ชาวไทใหญ่มีวัฒนธรรมการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพที่แฝงอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตพึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยส่วนใหญ่จะบริโภคอาหารประเภทผักมากกว่าเนื้อ และได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการกินของคนที่อยู่ในภาวะพิเศษ โดยสามารถแบ่งการบริโภคอาหารที่ควรรับประทาน ตามวัยได้ดังนี้

2.4.1 วัยเด็ก อาหารของตนไยวัยเด็กแรกเกิดจะต้องดื่มนมแม่เป็นหลัก และไม่ควรให้ดื่มนมสัตว์ เช่น นมวัว นมควาย เนื่องจากจะทำให้เด็กฉี่ อาหารจะเป็นประเภทกล้วยน้ำว้า มะพร้าวอ่อน ปลา และเนื้อหมู

2.4.2 วัยผู้ใหญ่ มักจะกินอาหารตามฤดูกาลเป็นหลัก เนื่องจากเชื่อว่าเมื่อกินอาหารตามฤดูกาลจะทำให้ธาตุทั้ง 4 ในร่างกายดีซึ่งผักจะเป็นอาหารคุณธาตุ ผักที่มักรับประทานกันเป็นประจำได้แก่ ผักบุ้ง บวบ ฟักทอง มักจะนำมาทำเป็นแกงแค ส่วนอาหารประเภทเนื้อที่มักจะไม่ค่อยรับประทานกัน ได้แก่ เนื้อวัว เนื้อควาย เชื่อว่าหากทานมากๆ

2.4.3 วัยชรา ให้กินจำพวกถั่วเหลือง เชื่อว่าจะทำให้ผมไม่หงอก ให้ทานผักบุ้งมากๆ เนื่องจากเป็นการบำรุงสายตาให้กับผู้เฒ่าผู้แก่ และให้ทานเนื้อประเภทเนื้อปลา เนื้อหมูอ่อนๆ ห้ามทานเนื้อที่ย่อยยาก เช่น เนื้อวัว เนื้อควาย

2.4.4 ผู้ป่วยพักฟื้น ให้รับประทานจำพวกเนื้อปลาอ่อน เนื้อหมู น้ำข้าว และจำพวกผัก เช่น ปักแซ้ว ผักกาดขาว หัวไวเท้า ผักเคเอา ผักหวานบ้าน ฯลฯ เนื่องจากอาหารจำพวกนี้ไทใหญ่เชื่อว่าเป็นอาหารประเภทบำรุงผู้ป่วย

2.4.5 อาหารสำหรับหญิงหลังคลอด ผู้หญิงขณะอยู่เดือน ซึ่งอาหารสำหรับบำรุงครรภ์จะให้กินอาหารได้เกือบทุกประเภท ยกเว้น “ปลาไหล”, “ปลาสา”, “ปลาแะ”, “ปลาหมู”, “เนื้ออิน”, “เนื้อลิง”, “เนื้อควาย”, “เนื้อเก้ง”, “เนื้อเยือง” (เนื้อเลียงผา), มะนาวหรือผลไม้ดองทุกชนิด รวมทั้งยาที่มีรสร้อน เช่น “เจตมูลเพลิงแดง”, “ดองดิง”, “พริกน้อย”, “ดีปลี”, เครื่องดื่มแอลกอฮอล์หรือเหล้าทุกชนิด

ตัวอย่างอาหารเพื่อสุขภาพ

1) แกงถั่วเต้ามะเขือ

(1) ส่วนประกอบ

- มะเขือ 6 ลูก - ถั่วเต้า 10 ฟัก - ถั่วปู้ 5 ฟัก - ถั่วระหนุ่ม 10 ฟัก
- ถั่วมันหมู 10 ฟัก - ผักลุ่มปุม 3 ยอด - ถั่วไห้ 5 ฟัก
- จะค้ำนหันเป็นแวน 10 แวน - มะแห้งขม 3 พวง(มะแว้งต้น-เครือ)

(2) เครื่องปรุงรสส่วนผสม

- พริก 5 เม็ด - ถั่วเน่าแผ่น 1 แผ่น - เกลือ - ขมิ้น

(3) วิธีทำ นำทั้งหมดมาล้างน้ำให้สะอาดและเอามาหั่นเป็นชิ้นเป็นแว่นบางๆจนหมด จากนั้นก็เอาตัวทั้งหลายมาแกะถ้าเมล็ดถั่วหนุ่มก็ใส่เป็นฝักถ้าเมล็ดถั่วแก่ก็แกะเอาเมล็ดในมาใส่ในถ้วยไว้ ตั้งไฟแล้วพอไฟเป็นถ่านแล้วจึงนำถั่วเน่าแผ่นมาผิงพอสุกแล้วนำมาตั้งพร้อมกับเครื่องปรุงที่เขียนไว้นี้ทำให้ละเอียดแล้วนำหม้อมาตั้งไฟใส่น้ำพอประมาณไม่มากก็น้อย จึงนำเครื่องปรุงใส่ลงไป ในหม้อพอน้ำเดือดแล้วก็ใส่จำพวกจืดก่อนและตามด้วยเมล็ดถั่วลงไปตามด้วยฝักถั่วแระ-ถั่วปู้ พอน้ำแกงเดือดแล้วให้ใส่มะแว้งลงไปหลังจากนั้นก็ให้คนแกงในหม้อกลับไปกลับมาพอถั่วสุกแล้ว ก่อนจะยกลงจากเตาให้หั่นผักลุ่มปุมใส่แล้วปิดฝาหม้อจะทำให้แกงนี้หอมารับประทาน ทำไมถึงจะต้องกินเดือนสี่เดือนนี้หน้านี้เป็นหน้าหนาวพอกินแกงแบบนี้แล้วจะทำให้ธาตุของคนเราในเดือนนี้ไม่หย่อนไม่พิการ จะทำให้เจริญอาหาร ทำให้ไม่เป็นหวัดหรือโรคต่างๆร่างกายแข็งแรง

2) แกงแค

(1) ส่วนประกอบ

- ผักหวานอ่อน(หวานบ้าน) - ผักโถ้หลา - ผักแค - ผักแคบ(ตำลึง)
- ผักหน้าง - ผักกูด - ผักจอนอ้อ - ผักมันคง(ผักหวานป่า)
- ยอดมันบ้าน - ยอดพริก - ผักห่า(ชะอม) - เห็ดลม - ผักชีลาว
- ผักเสี้ยว(มะลิวัลย์) - ผักเนื้อไก่ - หญ้าไข่เหา - ผักบุ้ง - มะกล่ำ
- ผักเคอเจือก(ยอดเครือมะแตก) - กำจอนหรือย(ผักบุ้งคอดย) - ผักหนามเป่า
- หน่อถั่ว-หน่อถั่ว - หน่อข่า

โดยให้นำผักมาล้างให้สะอาด นำเกลือผสมน้ำแล้วเอาผักแช่ไว้ประมาณ 3-5 นาที แล้วล้างด้วยน้ำสะอาดอีกครั้งหนึ่ง

(2) เครื่องปรุง

- ถั่วแผ่น 2 แผ่น - พริก 10 เม็ด (สามารถใช้พริกแห้งหรือพริกหนุ่มได้) - เกลือ

(3) วิธีทำ นำถั่วเน่าเผาให้สุก หลังจากนั้นนำพริกเกลือมาตำให้ละเอียด นำหม้อดินมาตั้งไฟให้น้ำเดือดนำเครื่องปรุงลงหม้อ รอให้น้ำพริกแกงเดือดนำผักใส่ แกงแคนี้มักนิยมทำกันเดือน 4-8 โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้ธาตุในร่างกายปกติ

3) แกงผักผักผักร้อยใส่เห็ด

(1) ส่วนประกอบ

- ยอดบ้านอย 1 กำมือ - ยอดบ่าฟัก 1 กำมือ - ยอดมะระจีน 1 กำมือ
- เห็ดต่างๆ ที่ออกในฤดูกลาง ใส่น้ำพอควร - มะเขือมัน (มะเขือตี่) - ผักฮ่าน

(2) เครื่องปรุง

- พริกแห้ง 5 เม็ด - ถั่วเน่า 1 แผ่น - เกลือ - ขมิ้น 1 ช้อนกาแฟ

(3) วิธีทำ นำขอดผักทั้งหมดมาล้างให้สะอาด ตำนํ้าพริก แล้วใส่ลงในหม้อที่เดือด เมื่อนํ้าเดือดให้ใส่ผักทั้งหมดลงไปแกงไว้ประมาณ 2-3 นาทีก็สามารถนำมารับประทานได้ อาหารประเภทนี้มักทำทานกันประมาณเดือน 9-12

4) แกงปลาช่อนใส่ขอด – ดอกส้มป่อย

(1) ส่วนประกอบ

- ปลาช่อน จำนวน 1-2 ตัว - ขอด หรือดอกส้มป่อย 2 กำมือ - หอมแดง 3 หัว

(2) เครื่องปรุง

- พริกคิบ 5 เม็ด - ถั่วเน่า 1 แผ่น - ขมิ้น 1 ช้อนเล็ก - น้ำมันงาบริสุทธิ์ 2 ช้อนเล็ก

(3) วิธีทำ นำปลาช่อนมาหั่นเป็นชิ้นๆ ล้างด้วยน้ำสะอาด ล้างขอดหรือดอกส้มป่อยให้สะอาด หั่นหอมแดง ตำนํ้าพริกผสมกับเครื่องปรุงที่เตรียมไว้ทั้งหมด น้ำหม้อตั้งไฟและรอให้นํ้าเดือด เมื่อนํ้าเดือดให้ใส่ปลาช่อนลงไปก่อนเคี่ยวด้วยน้ำมันงาเมื่อใส่น้ำมันงาได้ 5 นาทีให้ใส่ขอดส้มป่อย ตั้งไฟไว้ประมาณ 5-10 นาทีก็สามารถทานได้

2.5 ประเพณีสำคัญที่ถือปฏิบัติกันเป็นประจำเกี่ยวกับสุขภาพ

ชนเผ่าไทใหญ่มีวัฒนธรรมประเพณีที่ถือปฏิบัติและสืบทอดกันมา ซึ่งยังคงปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปีโดยมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และสุขภาพทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤตชีวิตตามวัฏจักรชีวิตของพุทธศาสนา คือ เกิด แก่ เจ็บ และตาย ดังนี้

เดือน 1 “ปอยปีใหม่”

เดือน 2 “ปอยข้าวก่ำ” “ปอยปางวาส”, “ปอยปวิศกรรม”

เดือน 3 “ปอยตานข้าวยาสุ”

เดือน 4 “ปอยส่งลง”, “ปอยบวชลูกแก้ว”

เดือน 5 “ปอยชางจ่าน”, “ปอยชอนนํ้าพระเจ้า” (งานสงกรานต์)

เดือน 6 “ปอยตานข้าวหอมดอหลวง”

เดือน 7 “ปอยเลี้ยงผีเจ้าบ้าน เจ้าเมือง”

เดือน 8-10 “ปอยข้าวหว้า”, “ปอยหัวศีล” (เลี้ยงคนเผ่าคนแก่ที่มีศรัทธาทานให้ผู้ล่วงลับก่อนวัน

พระ 1 วัน)

เดือน 11 “ปอยออกหว้า”, “ปอยอับพระเจ้าลงมาในโลกมนุษย์”, “ปอยเตียน”

เดือน 12 “ปอยกฐิน”

นอกจากนั้นชาวไทยใหญ่ยังมีประเพณีเกี่ยวกับการตายหรือพิธีศพ ซึ่งจะกระทำเพื่อให้ผู้ตายไปสู่สุคติ ซึ่งสมัยก่อนจะใช้วิธีฝังศพที่ป่าช้านอกหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันรูปแบบการจัดพิธีศพของชาวไทยใหญ่ได้มีการปรับเปลี่ยนไปเนื่องจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมจึงพบการเผาศพเช่นเดียวกับคนพื้นราบทั่วไป โดยทำหีบศพจากแผ่นไม้กระดาน มีปราสาทที่ทำขึ้นเอง และใช้ล่อลากศพเพื่อนำไปเผา โดยขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมงานศพของคนไทยใหญ่ เริ่มตั้งแต่มีคนตายในบ้าน จากนั้นจะดูวันดีและวันเสียเพื่อนำศพไปเผา ซึ่งชาวไทยใหญ่จะไม่นำศพไปเผาวัน “ม้วย 9 ก่อง” เนื่องจากเป็นวันเสีย เมื่อกำหนดวันเผาศพซึ่งเป็นวันดีได้แล้ว ในทุกเช้าของการจัดงานศพ เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวด โดยมีจำนวน 4 รูป, 6 รูป หรือ 8 รูป ขึ้นกับฐานะทางบ้านของเจ้าภาพ และวันที่น่าศพไปเผา จะทำพิธีโดยให้พระสงฆ์สวดก่อนพร้อมกับทำพิธีชักผ้าบังสุกุล กรณีที่ตายเพราะอายุมากหรือป่วยตายจะไม่ทำพิธี “สังฆะ” ขณะที่กรณีตายเพราะถูกยิงหรือการตายโหง่จะมีการทำ “สังฆะ” ให้ด้วย จากนั้นจึงนำศพไปเผา ทั้งนี้ หากเป็นศพของผู้อาวุโสจะไม่ร้องไห้ เพราะเชื่อว่าการร้องไห้จะทำให้วิญญาณของผู้ตายไม่สงบสุข หลังจากเสร็จพิธีศพแล้ว ชาวไทยใหญ่มักมีประเพณีการทำบุญถึงผู้ตายโดยจะทำกันประมาณปีละ 2 ครั้ง คือ การทำบุญเดือนยี่เป็ง (เดือน 12) หรือเดือน 11 และการทำบุญ “แฮนซอม”

2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับการกำเนิดและองค์ประกอบของร่างกายมนุษย์

เป็นที่ยอมรับกันว่าการดูแลสุขภาพของคนในสังคมของคนไทยใหญ่ยังอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยความคิด ความเชื่อ อันเป็นบรรทัดฐานของวิถีชีวิตในการดูแลสุขภาพสุขภาพที่เรียกว่าวัฒนธรรมสุขภาพ การแพทย์เป็นของคนไตที่มีบทบาทเป็นอย่างมากต่อการดูแลสุขภาพสุขภาพของคนไต ที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาแต่ดั้งเดิมและเกิดการผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมใหม่หล่อหลอมจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนไทใหญ่ ซึ่งนับว่าเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมไทยใหญ่จนแยกจากสถาบันอื่นไม่ได้ ดังนั้นคนไทยใหญ่จึงสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งจากความเชื่อดั้งเดิม ของคนไทใหญ่ที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาช้านานประกอบกับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาที่ได้กล่าวถึงเกี่ยวกับการก่อเกิดโรคและการเวียนว่ายตายเกิดของคนกลายเป็นพื้นฐาน แนวคิดสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับองค์ความรู้ในการป้องกันดูแลสุขภาพแบบคนไทใหญ่หรือภูมิปัญญาของคนไทใหญ่

โดยเริ่มตั้งแต่การจุติลงมาเป็นมนุษย์ได้ว่า จิตเริ่มต้นไม่ว่าภพไหนชาติไหนจะเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะ ความแตกต่างของคนแต่ละคน ซึ่งมีกรรมเป็นตัวกำกับมาด้วยเสมอ เมื่อมีการลงมาเกิดระหว่างธาตุของผู้ชายกับธาตุของผู้หญิงขึ้นในครรภ์มารดาก็จะก่อตัวเป็นรูปประกอบด้วยธาตุ ธาตุดิน 20 ธาตุน้ำ 12 ธาตุไฟ 4 และ ธาตุลม 6 ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ธาตุดิน 20 ได้แก่ เกสา (ผมหั่ว) โลมา (โต่/ขน) นขา (เหน็บดินหนิง/เล็บ), ทันตา (เขี้ยว), ตะโจ (หนังหนาข้าง/หนัง), มังสั (เนื้อ), นหารู (เอ็น), อัฐิ (กระดูก), อัฐิมินจ้ง (หมองดู/เยื่อในกระดูก), วักก้ง (มะลัน/มะแกว/น้ำมัน), หทย้ง (หัวใจ), ยกน้ง (ตับ), กิโลมก้ง (พังผืด) ทางทหาย, ปิหก้ง (น้ำมัน/ไค), ปับผาส้ง(ปอด), อันต้ง (ลำไส้ใหญ่), อันตะคูน้ง (ลำไส้เล็ก), อุทริย้ง (อวัยวะใหม่/อาหารใหม่), กรีสัง (อวัยวะเก่า/อาหารเก่า), มะทะเกสา (หลุมไห/กระดูกหัว)

2) ธาตุน้ำ 12 ได้แก่ ปิตต้ง (น้ำดี), เสมห้ง (น้ำเสลด), ปุพโพ (น้ำหนอง), โลหิตต้ง(เลือด/เยื่อในกระดูก), เสโท (เหงื่อ), เมโท(มันข้น), อัสดู (น้ำตา), วสา (มันเหลว), เขโพ(น้ำลาย), สิงฆานิกา (น้ำมูก), มุตต้ง(น้ำเยี่ยว), ลลิกา (น้ำมันไข) และแบ่งเลือดตามลักษณะคนเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- คนขาว เลือดหวาน หากไม่สบายต้องให้กินยาที่มีรสขม
- คนผิวสีเหลือง เลือดส้ม/เปรี้ยว หากไม่สบายให้กินยาขม และยาหวานนิดหน่อย
- คนผิวดำแดง ดำนิล เลือดขม หากเป็นไข้ไม่สบายให้กินยารสเปรี้ยวถึงจะถูกเลือด
- คนผิวสีแดง เลือดเค็ม หากไม่สบาย ให้กินยารสจาง

3) ธาตุไฟ 4 ได้แก่

- ลันปะตะนะเตจ้อ คือ ธาตุไฟหย่อน และ สีตะเตจ้อ คือ ธาตุไฟอ่อน
- สะหะนะเตจ้อ คือ ธาตุไฟเกิน ไฟแรง และ อุ้งนะเตจ้อ คือ ธาตุไฟเหลือ
- จีระนะเตจ้อ คือ ธาตุไฟเอาไหม้ เอาเผ่า เอาแก่ (ไฟตามวัย)
- ปาจะกะเตจ้อ คือ ธาตุไฟที่ร้อนตลอดเวลา ส่วนใหญ่มีอาการร้อนที่ท้อง (ไหม้เพียงเปียง ไหม้เสๆ ในท้อง)

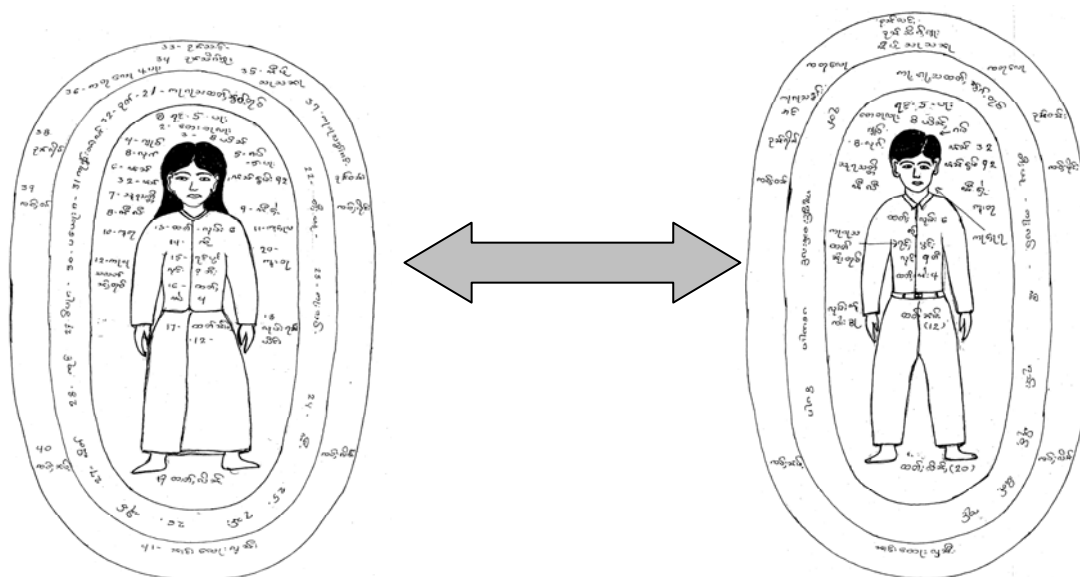
4) ธาตุลม 6 ได้แก่

- อุทังกะมะหว่าหย่อ (ลมพัดขึ้นทางเหนือ) มีอาการเรอออกมาเป็นลมและอาเจียนเป็นลมเปล่า อาการเป็นจี้เออะลมขึ้น เป็นจี้ฮากลองหน
- อทอมะหว่าหย่อ (ลมพัดขึ้นทางใต้) มีอาการผายลม ถ่ายอุจจาระและปัสสาวะบ่อยครั้ง เป็นลมตด ลมจี้ ลมเยี่ยว
- กุติสะพะหว่าหย่อ (ลมในร่างกายที่ช่วยเผาผลาญอาหารบ่อยๆ) มีอาการเกิดลมในลำไส้ ถึงขั้นทำให้หัวใจเต้นไม่ปกติ ลมอันมีไส้มีไหโก้งต้องเอาใจสั่นหัวใจไหว
- กอถาสะยะหว่าหย่อ (ลมที่เกิดขึ้นในลำไส้และในท้อง) ลมอันมีในไส้มีในโก้งต้องเอาเป็นลมแสลมตำโนไส้ในท้อง
- อังกะหม้งก้านตำหลี่หว่าหย่อ (ลมที่มีอยู่ในเส้นเอ็น) ลมอันมีจอมตัวจอมเอ็นกู่ตีเอาไต่เอาหนึ่ง เอาคดเอางอกว่าๆ ไปๆ เข้า

- อาสาสะ ปาสาสะหว่าหยอ(ลมเข้า-ลมออก) โดยหายใจเข้าหายใจ-ออก เมอโทัยใจโทะยใจออก

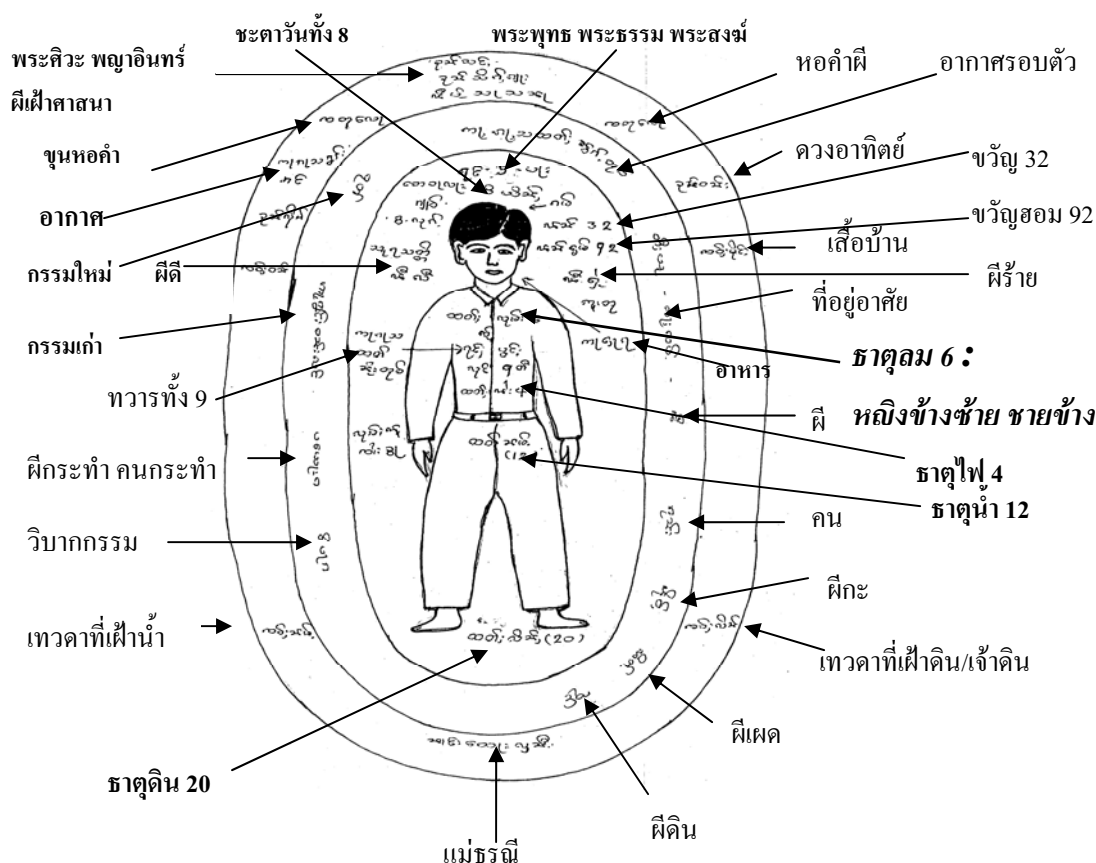
นอกจากธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ แล้วยังมีขั้วณุกำกับ โดยตำแหน่งขั้วณุกำกับที่อยู่ในร่างกาย 32 ขั้วณุกำกับ ดังนี้

- | | |
|---|--|
| (1) ขั้วณุกำกับอยู่ในร่างกาย (ในตัวคนทั้งหมด) 1 ขั้วณุกำกับ | (11) ขั้วณุกำกับมือ 2 ขั้วณุกำกับ |
| (2) ขั้วณุกำกับบ่าซ้าย-ขวา 2 ขั้วณุกำกับ | (12) ขั้วณุกำกับเอว 1 ขั้วณุกำกับ |
| (3) ขั้วณุกำกับหู 2 ขั้วณุกำกับ | (13) ขั้วณุกำกับขา 2 ขั้วณุกำกับ |
| (4) ขั้วณุกำกับตา 2 ขั้วณุกำกับ | (14) ขั้วณุกำกับเท้า 2 ขั้วณุกำกับ |
| (5) ขั้วณุกำกับปาก 1 ขั้วณุกำกับ | (15) ขั้วณุกำกับเท้า 2 ขั้วณุกำกับ |
| (6) ขั้วณุกำกับจมูก 1 ขั้วณุกำกับ | (16) ขั้วณุกำกับน่อง 2 ขั้วณุกำกับ |
| (7) ขั้วณุกำกับกลางศีรษะ(ขั้วณุกำกับกลางกระหม่อม)1ขั้วณุกำกับ | (17) ขั้วณุกำกับตามือ (ข้อมือ) 2 ขั้วณุกำกับ |
| (8) ขั้วณุกำกับคิ้ว 2 ขั้วณุกำกับ | (18) ขั้วณุกำกับตาเท้า (ข้อเท้า) 2 ขั้วณุกำกับ |
| (9) ขั้วณุกำกับคอ 1 ขั้วณุกำกับ | (19) ขั้วณุกำกับปลายนิ้วมือ 2 ขั้วณุกำกับ |
| (10) ขั้วณุกำกับข้อศอก 2 ขั้วณุกำกับ | |



ภาพที่ 1.1 องค์ประกอบของร่างกายชาย-หญิง

องค์ประกอบของร่างกายชาย-หญิง ตามความเชื่อของหมอไทใหญ่ องค์ประกอบของชาย และหญิงจะมี ความแตกต่างของทั้งสองภาพคือ จุลม โดยผู้ชายจะมีจุลมอยู่ข้างหน้าอกขวา ส่วนผู้หญิงจะมีจุลมอยู่ข้างหน้าอกซ้าย ดังภาพแสดงต่อไปนี้



ภาพที่ 1.2 องค์ประกอบของร่างกายชาย-หญิง

โดยมีพัฒนาการทารกหลังการปฏิสนธิตามอายุครรภ์ของมารดา จนครบกำหนดคลอด มีดังนี้

ระยะเวลา	ลักษณะทารกในครรภ์
7 วัน	“อ่อนตาง” เป็นน้ำใสๆ
14 วัน	เป็นสีหม่น (น้ำตาล) เทาเมสึดมะขาม
21 วัน	“หมากนิมไต้ไก่” เป็นสีแดงจางๆ เทาเมสึดลูกสะบ้า
28 วัน	“หมากนิมແหลง” เป็นสีแดงเข้ม เทาเมสึดลูกหมากบ้ำโหลง
35 วัน	“หมากผั่วโหลง” เป็นก้อนเลือดกลมๆ เทาลูกมะนาว

42 วัน	“เท่าลูกหมากसान” เป็นก้อนเลือด มีรูปร่างหัวออกมา
49 วัน	เป็นก้อนเลือด มีรูปร่างเหมือนเขียดเล็ก
56 วัน	เป็นก้อนเลือดเริ่มจาง มีรูปร่างเหมือนเขียดใหญ่
63 วัน	มีรูปร่างเหมือนกบเล็ก ยังมีเลือดจางๆ
70 วัน	มีรูปร่างเหมือนกบนา ไม่มีเลือด
77 วัน	มีรูปร่างเหมือนกบหลวง (ร่างกายเหมือนคน)
84 วัน	มีรูปร่างเหมือนคนมากขึ้นแต่ไม่ครบ 32
91 วัน	มีร่างกายครบ 32 “ชั้นถางปา” มีจิตดวงมาจุติ มีรูป มีองค์ มีร่าง จึงเกิดเป็นภุตรูป* (รูปร่าง) แต่เมื่ออาการครบ 32 ร่างกายสมบูรณ์ แต่ยังไม่ได้เนื่องจากยังไม่มิจิตใจ
เมื่อครบ 4 เดือน	ลักษณะรูปหรือองค์ของทารกเป็นคนจะตัวใหญ่ขึ้น
เมื่อครบ 5 เดือน	ขวัญ 32 ขวัญจะมาอยู่ในตัวของทารก
เมื่อครบ 6 เดือน	ทารกสามารถเดินได้ จิตวิญญาณเข้ามาอยู่ในร่างกายของทารกอย่างสมบูรณ์

และมีภุตรูป 32 ในตัวคนเรียงตามลำดับต่อไปนี้

ภุตรูปที่ 1	เกศา (ผม) มี 35 ล้านเส้น	ภุตรูปที่ 17	อุทริยง (ลำไส้สั้น)
ภุตรูปที่ 2	ขนตัว มี 99,000 เส้น	ภุตรูปที่ 18	อุทะริยง (อาหารใหม่)
ภุตรูปที่ 3	นิ้วมือ-นิ้วเท้า มีอย่างละ 10 นิ้ว รวมทั้งหมดมี 20 นิ้ว	ภุตรูปที่ 19	กะริส่า (อาหารเก่า)
ภุตรูปที่ 4	ฟัน มี 32 ซี่	ภุตรูปที่ 20	มัดตะรุกัง (สมอง)
ภุตรูปที่ 5	หนังหนา และหนังบาง	ภุตรูปที่ 21	ปีตัง (ดี)
ภุตรูปที่ 6	เนื้อ มีกล้ามเนื้อ 900 เส้น	ภุตรูปที่ 22	เสลด
ภุตรูปที่ 7	เอ็นหลวง มี 900 เส้น และเอ็นอ่อน มี 7,000 เส้น	ภุตรูปที่ 23	บุพโพ (น้ำหนอง)
ภุตรูปที่ 8	กระดูก มี 300 ท่อน	ภุตรูปที่ 24	โลหิตตั้ง (เลือด)
ภุตรูปที่ 9	ไขมันในกระดูก	ภุตรูปที่ 25	เสโท (เหงื่อ)
ภุตรูปที่ 10	วักกัง (มะลัน/มะแกว)	ภุตรูปที่ 26	เมโท (ขี้ไคล)
ภุตรูปที่ 11	หัวใจ	ภุตรูปที่ 27	อาสุ (น้ำตา)

สูตรที่ 12	ตับ	สูตรที่ 28	วสา (น้ำมันใส)
สูตรที่ 13	หนังดงถาบ (หนังหุ้มอวัยวะใน ร่างกายคน เช่น เปลือกตา ด้านใน กระเพาะ ลำไส้)	สูตรที่ 29	เขโท (น้ำลาย)
สูตรที่ 14	ปีกหง (แม้ม)	สูตรที่ 30	สังฆานิกา (น้ำมูก)
สูตรที่ 15	ปอด	สูตรที่ 31	ละสิกา (น้ำเหลือง)
สูตรที่ 16	อัมตัง (ลำไส้ใหญ่)	สูตรที่ 32	(มุตตัง) ปัสสาวะ

คนไทยใหญ่เชื่อว่า ระยะเวลาการเกิดของทารกนั้นขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ทางร่างกายของมารดา หากทารกคนใดอยู่ในครรภ์ได้ 8-11 เดือนถือว่าเป็นคนที่มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ หากทารกคนใดอยู่ในครรภ์ได้ 7 เดือนถือว่าเป็นคนมีพยาธิ ร่างกายไม่แข็งแรง และหากทารกคนใดอยู่ในครรภ์ได้ 12 เดือนถือว่าเป็นคนมีบุญวาสนาและโรคภัยไข้เจ็บหรือพยาธิจะไม่มาเกี่ยวข้อง

2.7 ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วยของชนเผ่าไทใหญ่

2.7.1 คนกระทำ (คนแบ่งใส่) ซึ่งเป็นผู้ที่มีเวทมนต์คาถาหรือผู้ประกอบพิธีกรรม มักเกิดอาการเจ็บปวดโดยไม่ทราบสาเหตุและอาการเจ็บปวดมีการเคลื่อนย้ายที่ตลอดเวลา

2.7.2 ผีกระทำ เช่น ผีป่าช้า ผีเจ้าที่ ผีเจ้าที่วัดเก่า ทำให้มีอาการปวดศีรษะ ปวดตามเนื้อตามตัว เจ็บที่ท้องเฉพาะจุด เวลาเป็นจะมีไข้เป็นๆ หายๆ ตัวเหลือง กระสับกระส่าย ไม่หลับไม่นอน

2.7.3 กรรมเก่า (โหวดก่อน-หลัง) ส่วนมากผู้ป่วยต้องทำพิธีกรรมทำบุญอุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร แต่มักรักษาไม่หาย เชื่อว่าเป็นสาเหตุให้เกิดโรคเคราะห์กรรม (อุบัติเหตุ) เช่น เกิดมาพิการเป็นบ้า อุบัติเหตุ รวมทั้งโรคปัจจุบันทันด่วนต่างๆ ซึ่งหมอไทยใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุการตายอย่างปัจจุบันทันด่วน ดังนี้

- หากถูกรถชนตาย เกิดจากกรรมเก่าที่เคยทุบตีผู้อื่นทั้งที่ไม่มี ความผิด ให้ทรมานในอดีตชาติ ซึ่งขึ้นอยู่กับกรรมเก่าจะทำให้โดนรถชนแล้วตายในทันทีหรือใช้เวลานานกว่าจะตาย
- หากถูกฟันตาย เกิดจากกรรมเก่าที่เคยฆ่าฟันคนหรือสัตว์ใหญ่ (ช้าง ม้า วัว ควาย) ในอดีต
- หากช็อกตาย เกิดจากกรรมเก่าที่อดีตชาติเคยรมควันสัตว์หรือปีศาจเข้าออกของสัตว์ไว้ ทำให้หมดอากาศหายใจ

หากเป็นมะเร็งตาย เกิดจากกรรมเก่าที่อดีตชาติเคยเผาป่าใหญ่ ทำให้สัตว์น้อยใหญ่ล้มตายเป็นหมื่นมาก บางคนเกิดมาเป็นมีลักษณะหัวโล้นและดำคล้ำ

2.7.4 ธาตุภายในร่างกายเสียสมดุล ซึ่งมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกในร่างกาย

เช่น อากาศ อาหาร ฯลฯ โดยส่งผลกระทบต่อธาตุภายในร่างกายทั้ง 5 ธาตุ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศธาตุ

นอกจากนี้ ชนเผ่าไทยใหญ่ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของอาการเจ็บป่วยซึ่งสอดคล้องกับช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิด 0-100 ปี ดังนี้

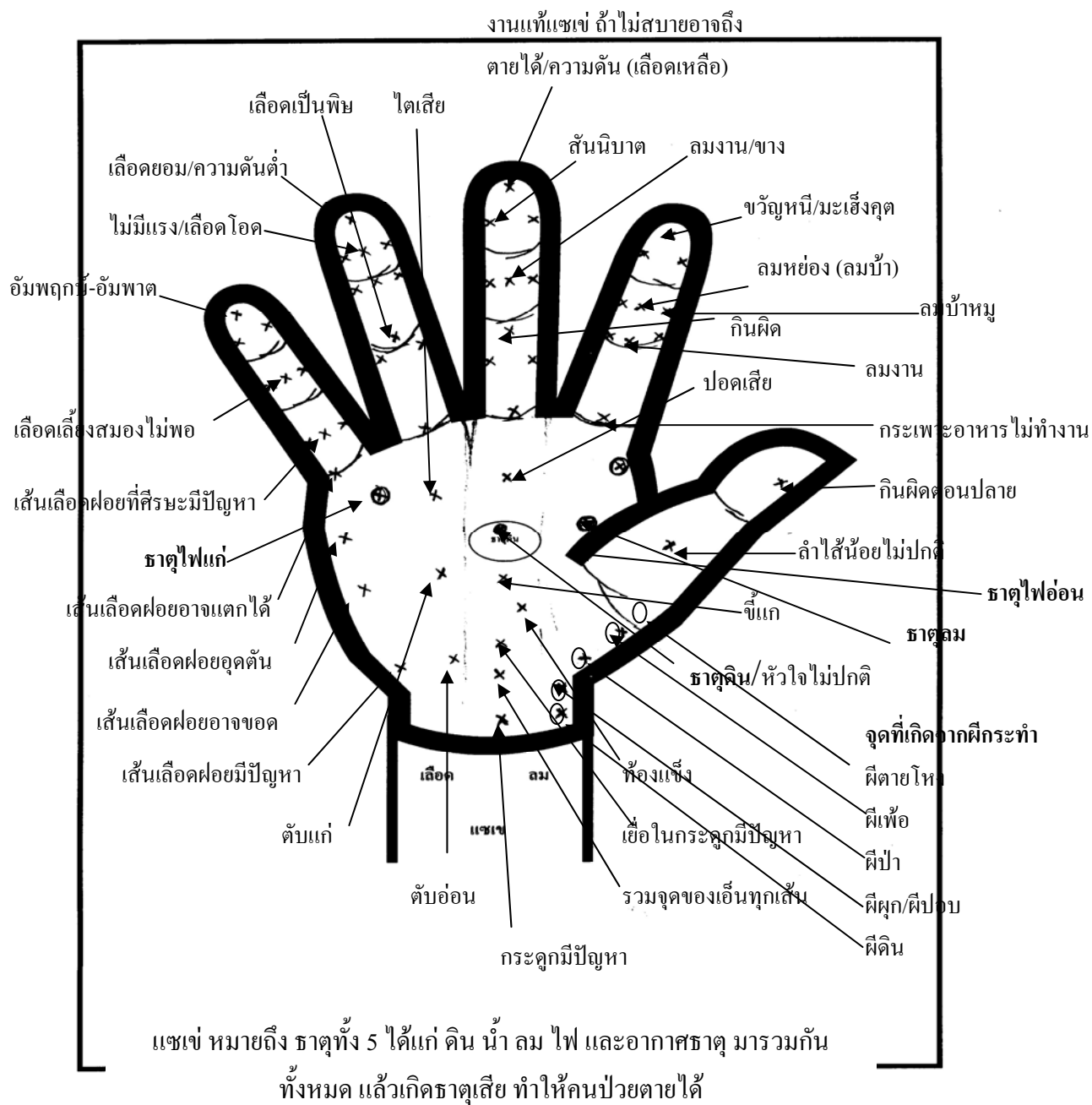
แรกเกิด-16 ปี	เสลด
16-29	“แซเซ่” หรือธาตุทั้ง 5 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศในร่างกายผิดปกติ
30-40	เลือด
41-50	ลมร้ายหรือลมไม่ดี
51-60	“ลมอุปุก”
61-80	เสลด (เสลิก)
81-100	“แซเซ่” หรือธาตุทั้ง 5 พิกัดเกี่ยวกับระบบเลือด

2.8 การตรวจและวินิจฉัยโรคของหมอไทใหญ่

2.8.1 การสอบถามและซักประวัติจากประสบการณ์ โดยการซักถามอาการของผู้ป่วย หรือสอบถามจากญาติพี่น้องผู้ป่วย

2.8.2 การสังเกตดูลักษณะอาการและท่าทางของผู้ป่วย สังเกตจากตา ลิ้น คิ้ว ขมับ ริมฝีปาก ฝ่ามือ ฝ่าเท้า สีผิวของผู้ป่วย

2.8.3 การ “เมะ” หรือการสัมผัสจับต้อง บริเวณส่วนต่างๆ ของร่างกายผู้ป่วยหรือจับชีพจร บริเวณจุดต่างๆ บนฝ่ามือ ลักษณะฝ่ามือของคนนั้น หมอไทใหญ่เชื่อว่า ร่างกายของคนทั้งหมดมีจุดศูนย์รวมอยู่ที่ฝ่ามือ และนิ้วมือแต่ละนิ้วแทนลักษณะรูปร่างของคนได้ โดยแบ่งสัดส่วนของนิ้วมือประกอบด้วย (1) นิ้วโป้งและนิ้วก้อย คือ ขา (2) นิ้วชี้และนิ้วนาง คือ มือ และ (3) นิ้วกลาง คือ หัว ดังภาพต่อไปนี้



การจับชีพจรแต่ละนิ้วสามารถวินิจฉัยโรคตามสาเหตุที่เกิดจากธาตุ ลักษณะกลุ่มโรคและ
อาการ หรือแม้กระทั่งสาเหตุที่เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติกระทำดังในตารางต่อไปนี้

นิ้ว	ธาตุ	กลุ่มโรค/อาการ	สิ่งเหนือธรรมชาติ
นิ้วโป้ง	- ธาตุลม - ธาตุไฟอ่อน	กินผิดตอนปลาย, ถ้าใช้น้อยไม่ปกติ, อาการเพื่อและละเมอ	เทวดากระทำ, ผีตายโหงกระทำ, ผีที่อยู่ในป่ากระทำ, ผีปอบกระทำ (ผีผุก), ผีดิน, ผีปุงกระทำ
นิ้วชี้	- ธาตุลม - ธาตุไฟอ่อน	“มะเอ็งคุต”, ขวัญหนี, “ลมย่อง” (ลมบ้า), “ลมงาน” (ลมบ้าหมู)	-
นิ้วกลาง	- ธาตุดิน	สันนิบาต, “ลมงาน”, “งานเท้าแซะ”, ถ้าไม่สบาย อาจเป็นความดันสูง “เลือดเหลือ”, ถ้าไม่สบาย อาจถึงขั้นเสียชีวิตได้, การกินผิด, ปวดเสีย, “หนาวจี๊แก”, ท้องแข็ง, เยื่อในกระดุกหรือกระดุกมีปัญหา, รวมจุดของเอ็นทุกเส้น	-
นิ้วนาง	-	ความดันต่ำ “เลือดขอม”, ไม่มีเรี่ยวแรง “เลือดโตน”, เลือดเป็นพิษ, ไตเสีย, ตับแก่, ตับอ่อน	-
นิ้วก้อย	ธาตุไฟแก่ (ไฟที่ทำให้ผิดปกติ)	อัมพฤก-อัมพาต, หัวใจไม่ปกติ, เส้นเลือดเลี้ยงสมองไม่พอ, เส้นเลือดฝอยที่ศีรษะมีปัญหา, เส้นเลือดฝอยอาจแตก, เส้นเลือดฝอยอาจตัน, เส้นเลือดฝอยอาจขด, เส้นเลือดฝอยมีปัญหา	-

โดยผลจากการตรวจด้วยการเมะ เพื่อหาจุดเลือดลม (เอ็น) ตามข้อมือและอุ้งมือนั้น พบว่า หากเมะเจอที่กลางมือ เชื่อว่ามีสาเหตุเกี่ยวกับเลือดลมในท้องหรืออาหารไม่ย่อย หากเมะเจอที่ข้อแรกของนิ้วกลาง เชื่อว่าเกิดจากกินผิด สาบผิดตั้งแต่อยู่เดือนหรืออยู่เดือนไม่ครบ หากเกิดกับหญิงสาวที่ไม่ได้แต่งงาน เชื่อว่าหญิงสาวนั้นเคยแท้งลูกมาแล้วหรือประจำเดือนมามากเกินไป จากนั้นดูเมื่อจากวันเดือนปีเกิด มนต์น้ำให้ผู้ป่วยดื่ม แล้วให้ผู้ป่วยบอกรสของน้ำที่ได้ดื่มจากทั้ง 5 รส ได้แก่ รสหวาน เชื่อว่าสาเหตุเกิดจากเลือดลมภายในตัวทำให้เจ็บป่วย, รสเปรี้ยวเหมือนน้ำมะนาว น้ำมะกรูด หรือน้ำส้มโอ เชื่อว่าถูกคนกระทำ โดยตรวจดูบริเวณท้องที่เจ็บ พบการเคลื่อนไหวย้ายไปมา เจ็บจุด

ดั่งลมเสียดแทง, รสขม เชื่อว่าถูกฝิกระทำ, รสเค็ม เชื่อว่าถูกฝิกะษัษักระทำ และรสเผ็ด เชื่อว่าเกิดจากกรรมเก่าแต่กำเนิด ซึ่งกรณีนี้ไม่สามารถรักษาให้หายได้

2.8.4 การทำนายหรือเสี่ยงทายด้วยการให้ดื่มน้ำมนต์หรือการรดน้ำมนต์ หากผู้ป่วยกินอาหารรสจัดมา หมอจะมนต์น้ำมนต์ให้กินทันทีแล้วดูอาการสัก 10 นาที จะเกิดอาการเผ็ดเหมือนโดนพริก ปากแดง ตาแดง ซึ่งหมอจะถามว่ารู้สึกเผ็ดประมาณไหน (หากผู้ป่วยมาหาหมอแล้วกินอาหารรสจัดมาจะยังไม่รักษาให้เนื่องจากจะทำให้การวินิจฉัยผิดพลาด) ซึ่งหมอจะมีวิธีการวิเคราะห์อาการของผู้ป่วยได้ดังนี้

- หากผู้ป่วยดื่มน้ำมนต์แล้วรู้สึกเผ็ดธรรมดา เชื่อว่าเกิดจากกรรมเก่าที่มาขอส่วนกุศล รักษาอาการโดยวิธีทานของ 1 ชุด แต่จะให้ทาน 3,7,9 ครั้งแล้วแต่คนป่วยแต่ละคน

- หากผู้ป่วยดื่มน้ำมนต์แล้วรู้สึกเผ็ดร้อน เชื่อว่าจะรักษาไม่ค่อยหาย เพราะเป็นกรรมเก่าที่หนัก เนื่องจากชาติก่อนเคยฆ่าคนหรืออาจต้องตรวจวันอีกครั้งเพื่อให้แน่ใจว่าเป็นการฆ่าสัตว์ใหญ่หรือคน จากนั้นให้นั่งสมาธิภาวนาทานพระประจำวันเกิดตามจำนวนกำลังวันที่เกิด

- หากผู้ป่วยดื่มน้ำมนต์แล้วรู้สึกเผ็ดร้อนมาก เชื่อว่าหมดหนทางแก้ จะรักษาไม่หาย

2.9 โรค/อาการที่หมอไทยใหญ่รู้จัก

2.9.1 กลุ่มโรค “แซเซ่” (ธาตุทั้ง 5 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศธาตุพิการ) เกิดจากเมื่อธาตุทั้ง 5 รวมกันแล้วจะทำให้ร่างกายสูญเสีย ดับ แดกสลาย หรือธาตุไม่สมดุลกัน ซึ่งได้แบ่งลักษณะอาการของ “แซเซ่” (ธาตุทั้ง 5 พิการ) ออกเป็น 40 ชนิด ดังนี้

1) อันตราย 8 อย่าง ได้แก่

- (1) อาการเหมือนกับธาตุลมมันตาหล่า อยู่ในลมขึ้นไม่ใช่ลมธาตุไฟขึ้น
- (2) อาการลมที่เป็นบ้าหมูเกิดจากฝิกระทำ (ตายแน่นอน)
- (3) อาการลมที่เกิดจากการกิน อาหารที่เป็นพิษ สะสมเนิ่นนาน
- (4) อาการลมที่เกิดจากการกินของสำแดงเฉียบพลัน (ทำให้ท้องเสีย อาจถึงตายได้)
- (5) อาการลมที่เกิดจากการทำงานหนักๆ ทำให้ถึงแก่ความตาย
- (6) อาการลมที่เกิดจากการคลอดลูกของสตรี เกิดลมขึ้นแล้วตาย
- (7) อาการลมที่เกิดจากของสะเล็ก (หมายถึง มะโสกทุกชนิด)
- (8) อาการลมที่เกิดจากการหายใจขัด (คล้ายหอบหืด แบบเฉียบพลัน ทำให้ตายได้)

2) ดินอันตราย 8 อย่าง ได้แก่

- (1) อัมพฤก
- (2) อัมพาต

- (3) ชาตามเท้าแบบอ่อนๆ
- (4) ชาตามเท้าอาการหนักมากๆ
- (5) เท้าไม่สามารถเดินได้สะดวกมีปัญหาอยู่ข้างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นข้างซ้ายหรือขวา
- (6) เท้าทั้งสองข้างเดินไม่สะดวก
- (7) อวัยวะส่วนท้องที่อยู่ในธาตุดินเสีย
- (8) กระดูกเสีย

3) ไฟอันตราย 8 อย่าง ได้แก่

- (1) ไฟโมโห (ตอสะ)
- (2) ไฟไม่ยอมใคร (มอหะ)
- (3) ไฟอวดใหญ่อวดโต (หม่านะ)
- (4) เลือดเป็นพิษ จนร่างกายเป็นสีดำทั้งตัว
- (5) เลือดเป็นพิษจนร่างกายเป็นสีแดงไปทั้งตัว
- (6) เลือดเป็นพิษจนร่างกายมีเล็บมือและเล็บเท้าสีดำ
- (7) เลือดเป็นพิษในการกิน
- (8) เลือดเป็นพิษเนื่องจากอากาศ

4) น้ำอันตราย 8 อย่าง ได้แก่

- (1) ปัสสาวะอยู่ตลอดเวลา
- (2) ปัสสาวะเป็นเลือด
- (3) ถ่ายออกมาเป็นน้ำและเลือด
- (4) ผู้หญิงมีประจำเดือนอยู่ตลอดเวลา ประจำเดือนมากกว่า 1 สัปดาห์ “เลือดโชะ”
- (5) เลือดเสีย มีคุ่มแดงขึ้น เมื่อแกะตุ่มออก เลือดไหลไม่หยุด มักเป็นบริเวณ เส้นเลือดใหญ่
- (6) เลือดเสียที่ทำให้เป็นมะเร็ง (ตังระ)
- (7) เป็นลม อาจถึงตายได้ (“ลมกุ่ม” เมื่อเป็นลมจะมีน้ำออกจากปาก ปัสสาวะ หรือถ่ายออกมาเป็นน้ำสีดำๆ แดงๆ)
- (8) เป็นลม ไม่ถึงขั้นตาย (ลมปั่นตำหาล้า) สามารถฟื้นคืนมามีสติได้ปกติ

5) อาการที่เกิดจากอากาศธาตุ 8 อย่าง ได้แก่

- (1) เกิดจากการแพ้อากาศ

- (2) เกิดจากอากาศที่มีกลิ่นรุนแรง โดยเฉพาะหญิงหลังคลอดต้องระวังกลิ่นขณะอยู่เดือน
- (3) เกิดจากอากาศที่ไม่ดี มีการเกิดการสะสมวันละเล็กน้อย ทำให้ตายได้
- (4) เกิดจากอากาศที่แพ้อากาศที่มากับพิษของต้นไม้ หรือสัตว์
- (5) เกิดจากอากาศที่ร้อนเกินไป
- (6) เกิดจากอากาศที่หนาวเกินไป
- (7) เกิดจากอากาศที่ครึ้มเกินไป
- (8) เกิดจากอากาศที่เปลี่ยนแปลงร้อนๆ เย็นๆ เเฉิบพลัน

นอกจากนั้น หมอไทยใหญ่บางคนเชื่อว่า เมื่อธาตุในร่างกายรวมกันแล้วจะมีอยู่ 64 อย่าง ได้แก่

$$\left. \begin{array}{l} \text{ธาตุดิน} + \text{ธาตุไฟ} = 16 \\ \text{ธาตุน้ำ} + \text{ธาตุลม} = 16 \end{array} \right\} 32$$

$$\left. \begin{array}{l} \text{ธาตุลม} + \text{ธาตุน้ำ} = 16 \\ \text{ธาตุไฟ} + \text{ธาตุดิน} = 16 \end{array} \right\} 32$$

โดยจะแสดงออกมาเป็นอาการป่วยในร่างกายคน 96 อย่าง “อาหน่าญอก่าเก้าสิบปลายหก” ซึ่งไม่แสดงอาการที่ชัดเจน ต้องตรวจวินิจฉัยผู้ป่วยก่อน และจากการศึกษาพบว่า อาการ/โรคทั้ง 96 อย่างที่มีข้อมูลชัดเจนมีเพียง 32 อาการ/โรค ดังนี้

1) ตาเจ็บ	จะคุญอกอ	17) อาเจียนเป็นเลือด	เป็กขันติกำญอกอ
2) หูเจ็บ	ตอตะญอกอ	18) ลมเสียดแทง	ตุลาญอกอ
3) จมูกเจ็บ	นนานะญอกอ	19) ท้องเสีย	วิสุกจิกำญอกอ
4) ลิ้นเจ็บ	จิวาญอกอ	20) เป็นขี้ผู้ตทุกอย่าง	กู่ฮังญอกอ
5) ร่างกายเจ็บ	ก้ายะญอกอ	21) ลอเหนียง	เกะกอกญอกอ
6) ขมับเจ็บ	ตีตะญอกอ	22) ตกกระ	กิหล่าตอญอกอ
7) เจ็บบริเวณในหู	ก้านะญอกอ	23) ผอมแห้งแรงน้อย	ตอตอญอกอ
8) เจ็บปาก	โม้กคะญอกอ	24) ศีรษะเป็นหนอง	ตัสผู้ญอกอ
9) เจ็บฟัน	ตันตะญอกอ	25) เป็นหิดเป็นเหา	กักก็ญอกอ
10) เจ็บคอ	ก้ากะตอญอกอ	26) โรคผิวหนัง	กิตสุญอกอ
11) สะอึก	ตาค้อญอกอ	27) มือเท้าแตก	วิตัสสิกำญอกอ
12) เจ็บในจมูก	ปีหน้าตอญอกอ	28) ผิเข้า	หล่อฮิตะปีดตำญอกอ
13) เจ็บร้อนในร่างกาย	ตุฮ้อญอกอ	29) โรคนี้ว	มะรุเมตะญอกอ

- | | | | |
|----------------|------------|--------------------|----------------|
| 14) โรคไข้หนาว | สะลอลูกออก | 30) น้ำลายไหล | อันตัญญอก |
| 15) เจ็บท้อง | กู่ติญอก | 31) บวม | ปีระกำญอก |
| 16) เป็นลม | มุกษาญอก | 32) เป็นตุ่มเป็นปม | ปะกันทะหล่าญอก |

โดยหากธาตุเสียหรือพิการจะส่งผลทำให้เกิดลักษณะอาการแสดงที่ค่อนข้างจะชัดเจนได้ 4 ธาตุ คือ ดิน น้ำ ไฟ และลม ดังนี้

1) **ธาตุดินเสีย** มีอาการง่วงเหงา ไม่อยากตื่นนอน นิ่งแล้วไม่อยากลุกไปไหน ก่อนตาย มักมีอาการท้องเสียประมาณ 5 วัน เมื่อตายแล้ว ศพจะมีสีผิวหนังสีเหลือง เนื้อนุ่มเหมือนกล้วยสุก

2) **ธาตุน้ำเสีย** มีอาการเนื่อด้านหลังสันตลอดเวลา (ลักษณะเหมือนเขย้าน้ำในแก้ว) เนื้อจะเย็นเหมือนท่อนกล้วย จิตใจผู้ป่วยยังปกติดี ไม่รู้สึกร้อนหรือหนาว ถ้าธาตุน้ำเสียประมาณ 3 วัน ครึ่ง อาจทำให้ตายได้ เมื่อตายแล้ว เนื้อตัวของศพจะอุ่นเหมือนคนที่มีชีวิตอยู่ สีผิวของเนื้อศพจะเป็นสีน้ำเงินทั้งตัว

3) **ธาตุไฟเสีย** มีอาการหัวใจเต้นแรง เสียงหัวใจเต้นลักษณะคล้ายคนขณะดำข้าว รู้สึกใจไม่ดี ลักษณะฝ่ามือและฝ่าเท้าแห้ง ตากระตุกตลอดเวลา คิมน้ำบ่อย ถ้ามีอาการแบบนี้ประมาณ 3 วัน อาจทำให้ตายได้ เมื่อตายแล้วประมาณครึ่งวัน เนื้อศพจะเย็น สีผิวหนังจะมีสีแดง สีเขียว ออกเป็นจุดๆ บนร่างกายประมาณ 1-2 ชั่วโมง หลังจากนั้นศพจะกลายเป็นสีน้ำเงินหรือสีแดง

4) **ธาตุลมเสีย** มีอาการเย็นๆ ร้อนๆ ตามปลายมือปลายเท้า ใจเต้นเร็ว รู้สึกใจไม่ดี น้อยอกน้อยใจ ท้องแข็งเป็นก้อน มีลมในท้องเป็นจุดๆ เหมือนเป็นลูกกลมๆ อาเจียน ลมตีขึ้นข้างบน เรอบ่อย ถ้ามีอาการแบบนี้ประมาณ 2 วันครึ่ง อาจทำให้ตายได้ เมื่อตายแล้วประมาณ 1 ชั่วโมง ศพจะเย็นทั้งตัว สีผิวเป็นสีปกติเหมือนสีผิวของคนที่มีชีวิตอยู่

2.9.2 กลุ่มโรค “อาน่าหลง” (ผิวน้ำ) ได้แก่ “จีตูดโหลง”, “จีตูดเผือก”, “จีตูดงอ”, “จีตูดแห้ง”, “หิด”, “เหา”, “ป่วย”, “จีเสียน” (หล่าง), “หูด”, “แมงเขียน”, “หอยเคียน”, “ผื่นคัน”, “โหม่นม่าน”, “ผิวน้ำเหลือง”, “ตุ่มพุดตุ่มเมน” ทั้งนี้หมอไทยใหญ่เชื่อว่าโรคผิวน้ำเกิดได้จากหลายสาเหตุ ได้แก่ การกินผิดทั้งอาหารและผลไม้ต่างๆ กรรมเก่าติดตัวมา ติดเชื้อจากน้ำกาม ติดเชื้อจากไปเหยียบอุจจาระที่ถ่ายไว้เรียบร้อยแล้ว รวมทั้งผู้เป็นโรคผิวน้ำที่อยู่ต้นลม ต้นน้ำ เมื่อลมพัดหรืออาบน้ำแล้ว หากมีคนอยู่ใกล้หรือลงอาบน้ำช่วงเวลานั้นก็จะติดด้วย ข้อห้ามสำหรับผู้ป่วยส่วนใหญ่จะไม่ให้กินสัตว์เผือก กวาง “เนื้อฟาน” ปลาไน ปลาไหล หอย “ปลาเงะ” เป็นต้น ขึ้นกับอาการหรือโรคที่เป็น ดังตัวอย่างอาการของกลุ่มโรคผิวน้ำดังนี้

1) **“ตูดโหลง” (จีตูด)** มีอาการเจ็บปวด มือเท้าหงิกงอ ระหว่างรักษาห้ามผู้ป่วยกินเนื้อกวาง, ปลามูง, ของหมักดองทุกชนิด มักมีการรักษาด้วยวิธีต่างๆ เป่าน้ำมันดีให้กินพร้อมกำกับด้วยคาถาเป่าปิดเป่าโป่ง และการใช้ยาตำรับรักษา “ตูดโหลง” ซึ่งมีหลายตำรับ หลายรูปแบบ เช่น

ยากิน ประกอบด้วย “หมากถูล่อ” (ลูกจันทน์), “เต๊ะเตะและวา” (หนังตีนตุ๊กแก), มะละกอหรือ “มะมัน”, “พริกป้อม” (พริกไทย), “จุมกนาก” (เทียนดำ), “สำติโพธิ์”, “เลวยาว” (จันจิ) และ “จุมงาปา” (เทียนทั้ง 5) นำยาทั้งหมดบดละเอียดผสมน้ำผึ้งทำเป็นลูกกลอนกิน

ยาทาหรือพอก ประกอบด้วย “จุมกนาก” (เทียนดำ), “ยาเหลือง” (ยาคั้น), “ผักหมียอย” (หอมเป้ง) และ “มันจะล่าง” (ไพล) ตำให้ละเอียดผสมกันแล้วนำไปทาหรือพอกบริเวณที่เป็นมี อาการ

ยาต้ม ประกอบด้วย มันหมู, มะเขือคัน, “จี๊ฮ่า จี้ตั้งขนิ” และ “ก้านแตก” นำมาตำรวมกันใส่หม้อต้มและนั่งอบบนหม้อเพื่อให้ความร้อนของยาผ่านขึ้นเข้าสู่ร่างกายทางรูทวารหนัก

ยาซัก ประกอบด้วย “ฮากปลายแดง” และ “ฮากสะกิน” (หัสกีน) ตำให้ละเอียด นำมาใส่ยาผงตำรับยากินพอประมาณ แล้วผสมน้ำมะนาว จากนั้นนำมาซักบริเวณที่เป็น “จี๊ฮุดโหลง”

ยาอาบ ประกอบด้วย “หมอกจะลี”, “ไม้ตำมา”, “กอนหล่า” (กอนดำ), “กอนเหลือง”, “เหลหล่า”, “เหลเหลือง”, “เหลหม่น”, “ส้มขอน” (ส้มป่อย), “ไม้ห้ายังโหลง” (เปล้าแดง), “ห้าโยงเผือก” (เปล้าขาว), “คิงตันโหลง”, “คิงตันอ่อน”, “มันจะล่าง” (ไพล), จิงแกง และหัวข่า นำส่วนผสมทั้งหมดคั่วเป็นท่อน นำมารวมกัน 3 “จอมมือ” ของผู้ป่วยแล้วนำไปต้มอาบ

2) “ฮุดเผือก” (ฮุดขาว) เป็น “คาด” เป็นเกล็ดขาวลูกกลมได้ง่าย

3) “ฮุดจ่อ” อาการเกร็งของร่างกาย ปวดตามข้อ กระดูกอ่อน

4) “ฮุดแห้ง” ไม่มีอาการเจ็บปวด ลักษณะคล้ายเป็น โป่งแห้ง ซึ่งเมื่อเป็นแล้วจะทำให้บริเวณนั้นแห้งลึบ

5) “หิด” แดงเป็นวงขอบนอกจะแดง มีอาการคันมาก เมื่อเกาแล้วจะลามออกกว้างขึ้น และมีน้ำหนอง รักษาโดยใช้ยาทา “ผย่อง” ยากิน หรือยาอาบ โดยให้คนที่เป็นอาบก่อน “ตะวันขึ้นเที่ยง” (เที่ยงวัน) ติดต่อกันอย่างน้อย 5 วัน

6) “เห่า” เป็นเกล็ดขาว เวลาเกาจะหลุดปลิวไปตามลม จุดที่ติดผิวหนังจะมีน้ำหนอง รักษาโดยการกินยา อาบยา และห้ามกินของแสลง ประเภทปลาหมึกทุกชนิด เพราะเชื่อว่าจะทำให้หนังของคนที่เป็นนั้นมีลักษณะเหมือนหนังปลาที่กิน

7) “ป่วย” ขอบเป็นวงกลมๆ ขกนูนหนาสีขาว ขอบไม่แดง มีอาการคันมาก หากเกาจะติดเล็บ สามารถติดไปสู่ที่อื่นๆ ได้ หากเกิดกับเล็บมือเล็บเท้าจะมีอาการแดงและผิวหนังลอกออกตลอด

8) “ล่าง” (จี๊เลียน) เป็นแผ่นขาวๆ ตามแผ่นหลัง ผิวหนังบริเวณต่างๆ มีอาการคันและสามารถติดต่อกันได้

9) “หูด” คุ่มแข็ง หากเป็นคุ่มแข็งแล้วมีอะไรที่มหรือโดนใส่แล้วจะเจ็บมาก รักษาโดยใช้มีดปาดปากแผลหูดให้เป็นแผลเลือดไหล จากนั้นเอายางหนุมนั่นแท่นทา ปัจจุบันใช้ทิงเจอร์ไต้ เมื่อแผลแห้งแล้วก็ทำซ้ำเรื่อยๆ ประมาณ 5-6 ครั้ง หรือจนกว่าหูดจะไม่ขึ้นมาอีก

10) “แมงเขียน” (แมงเขียน) จะกินผมบนศีรษะ ทำให้มีอาการคันศีรษะและผมร่วงมาก รักษาโดยใช้ยาแช่ ฟอก หรือขมิ้นศีรษะทั้งหมดหรือเฉพาะบริเวณที่แมงเขียน ครั้งละ 2-3 ชั่วโมง เมื่อรักษาแมงเขียนตายแล้วแต่ต้องใช้เวลาจนกว่าผมจะขึ้นมาแทน บางรายที่เป็นมากต้องใช้ยาฟอกศีรษะนาน ระหว่างรักษาห้ามกินไข่หรือผลไม้ที่ผิวหรือเปลือกเลี่ยนมัน

11) แผลงสัตว์กัดต่อย แล้วเป็นแผลพุพองหรืออาการแพ้ รักษาโดยใช้ “ผยอง” ทาและกำกับด้วยตาข่ายดำพิน โดยเฉพาะกรณีที่มีอาการแพ้พิษสัตว์มากหรือถูกสัตว์มีพิษร้ายแรง เช่น งูเห่า กัด)

12) “หอบเดือน” ลักษณะอาการติดเชื้อ ผิวหนังบริเวณที่เป็นเปื่อยยุ่ย บางรายอาจมีน้ำหนองหรืออาการคันร่วมด้วย มักพบบริเวณนิ้วมือ รักษาโดยนำมะเขือแฉกคั้น นำมาปาดหัว แล้วควักเมล็ดด้านในออก จากนั้นนำไปใส่ยาตามตำรับของหมอแต่ละคน แล้วนำไปอังไฟพออุ่น จากนั้นเอานิ้วมือที่เป็น “หอบ” สวมเข้าไป ทิ้งไว้ประมาณ 2-3 ชั่วโมง อาการคันจะหายไป

2.9.3 กลุ่มโรค “ลม” ได้แก่ “ลมปัด” (ลมพิษจากตัวบุง, แผลงกัดต่อย, อากาศ, ฤดูกาล หรือ อาหาร), “ลมผิดเดือน”, “ลมเลือดเสีย”, ลมขึ้นเบื้องสูง, “ลมปันทาหล้า”, “ลมลงล่าง”, “ลมรื้อยแปดจำพวก”, “ลมงาน” (มีไข้ ปากบิเคี้ยว), “ลมต่ายผาก” (อัมพฤก), “ลมสันนิบาต” (ลมหน้ามืดเป็นไข้ตาลาย), “ลมเกี้ยวเข้าท้อง” (ลมในท้อง), “ลมในกระเพาะ อาหารระอ้าถูธาตุ” (ธาตุหลุ), “ลมส้า”, “ลมเกี้ยว”, “ลมเลือดเหลือง”, “ลมแข็ง”, “ลมแช่มด้า”, “ลมท้องแกน”, “ลมบ้าหมู”, “ลมบ้าไก่”, “ลมอพาโหลง”, “ลมอนาอ่อน”, “ลมมันดาหล้า”, “ลมเลือดขึ้น”, “ลมหย่อง” (ลมบ้า), “ลมขึ้นยอกอก” (ลมขึ้นหน้าอก ทำให้ตายได้) และลมที่เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติกระทำ มีวิธีการรักษาโดยใช้ยาอาบรักษา ซึ่งในช่วงการรักษาห้ามนอนกับสามี บางคนอาจต้องรักษานานกว่า 6 เดือนกว่าจะหาย

2.9.4 กลุ่มโรคสตรี เชื่อว่าเกิดจากธาตุไฟในร่างกายของผู้หญิงผิดปกติ ทำให้เกิดอาการ เช่น ประจำเดือนไม่ปกติ, ผิดเดือน (ผิดสับ ผิดอยู่ ผิดกิน ผิดน้ำ), “ห้วนหย่อน ห้วนแมน”, ผอมแห้งแรงน้อย, “เป็นหล่งเป็นแข็ง”, “ผิดเลือดควายไฟ”, “เป็นหล่อย”, “หล่งเหลิด”, “เลือดโซ่” (ตกเลือด), “ธาตุหลุ” และ “ตกขาว” เป็นต้น ดังได้ยกตัวอย่างอาการในกลุ่มโรคสตรี เช่น

1) ประจำเดือนมาไม่ปกติ “หน้าเหลินมาอำหม่าน” เกิดจากธาตุไฟและธาตุลมผิดสำแดง จึงทำให้ประจำเดือนมาไม่ปกติ อาการที่พบทั่วไปคือ สีจัน โมโหง่าย ปวดมวนท้องน้อย ปัสสาวะบ่อย ปวดเอว หน้ามืด ตาลาย ปวดศีรษะ รักษาโดยใช้ยาต้มสมุนไพรให้กินหรือจะเป็น

ตำรับยาผง เช่น “ปี้ดปิวแดง”, หัสกีน และดองดึง ส่วนผสมเท่ากันห่อมัดรวมกันต้มน้ำดื่มวันละ 1 แก้ว โดยในช่วงการรักษา ห้ามอาบน้ำเย็น ดื่มน้ำเย็น และห้ามมีเพศสัมพันธ์ ตัวอย่างตำรับยารักษา

2) “เลือดโซ” (ตกเลือด) กรณีตกเลือด หากรักษาไม่ทันอาจถึงตายได้ อาการผอมแห้ง แรงน้อย รักษาโดยการนั่งยาสด อบยา กินยา หรืออาบยา ซึ่งผู้ป่วยต้องดูแลสุขภาพของตนเองให้มาก โดยเฉพาะความสะอาดของร่างกายและกินน้ำมันดี รวมทั้งห้ามกินของแสลงและห้ามมีเพศสัมพันธ์หรือหลับนอนกับสามีหลังรักษาหายแล้วอย่างน้อย 3 เดือน หากไม่ปฏิบัติตามจะทำให้กลับมาเป็นอีก

3) “ตกขาว” เกิดจากธาตุน้ำและธาตุไฟเสีย เบ่งคลอดมากเกินไปทำให้อวัยวะภายในช่องท้องไม่กลับเข้าที่เข้าทาง กินเมล็ดทานตะวัน เมล็ดแตงโม หรือเมล็ดฟักทองมากเกินไป ช่วงอยู่เดือนผิดกิน หรือมีการติดเชื้อในช่องคลอด ซึ่งผู้ป่วยจะมีอาการคันในช่องคลอด มีน้ำเมือกไหลออกมาตลอดเวลาและมีกลิ่นเหม็น หน้ามืดตาลาย ใจสั่น ระหว่างการรักษา ห้ามกินอาหารคอง อาหารทะเล ห้ามหลับนอนกับสามี ให้กินยาอย่างสม่ำเสมอตามที่หมอแนะนำโดยไม่ให้ขาดแม้แต่มือเดียว หากไม่ปฏิบัติตามจะหายยากและดื้อยา วิธีการรักษาคือให้กินยาต้มก่อน เพื่อตรวจธาตุของคนป่วย จากนั้นจึงจัดยาให้กินตามธาตุ เสริมด้วยการใช้ยาอาบและยานั่งร่วมด้วย ดังตัวอย่างตำรับยารักษาอาการตกขาวในรูปแบบต่างๆ เช่น

ยาต้ม ประกอบด้วย “ตะล่อมขาว” (บานไม่รู้โรยขาว), “ตะล่อมคันขว”, “หมอกส่างฮ้าหล้า”, “หมอกนางนึ่ง”, “ฮากสับประด” อัตราส่วนเท่ากัน นำมามัดรวมกันแล้วต้มน้ำดื่ม

ยาอาบ ใช้สมุนไพรเหมือนกันแต่ขนาดการใช้ 3 “จอมคนป่วย” นำไปต้มทิ้งไว้พออุ่น แล้วนำไปอาบและล้างบริเวณช่องคลอด

ยานั่ง ประกอบด้วย “เป่ล้าตองแตก”, “เจียงแข็งม้า”, “ไบจันท์ขาว”, “ต๊ับชี้” (กระดุกไก่อดำ), “จอยนาง”, “พญายอ” อัตราส่วนเท่ากัน นำไปตำพอหยาบแล้วห่อใบตองหรือห่อฟ้านำไปอังไฟพอสุก นำไปกลีได้แก้อี้อผู้ป่วยให้ไอของยาเข้ารักษาและฆ่าเชื้อโรคภายในช่องคลอด

4) ผอมแห้งแรงน้อย เกิดจากการแท้งลูกหรือเป็นอาการต่อเนื่องจากกินผิด สาบผิด ซึ่งทำให้ผู้ป่วยมีอาการผอมแห้งแรงน้อย ไม่มีเรี่ยวแรง ซีดเหลือง สามารถตรวจได้จากการสังเกตดูอาการ การซักประวัติผู้ป่วย และการแมะ วิธีการรักษาคือให้อาบน้ำยา อบยา กินยา นั่งยา (ยาต้มสุกพออุ่น) โดยดูธาตุผู้ป่วยเพื่อให้จัดยาได้ถูกต้อง ซึ่งต้องใช้ความระมัดระวังเป็นอย่างมาก ข้อห้ามคือห้ามทำงานหนัก ห้ามกินอาหารทะเล ห้ามมีเพศสัมพันธ์ ห้ามเดินทางไกล

5) “ผิดเดือน” เกิดจากผิดสาบ ผิดกิน ผิดอยู่ ผิดไป มักเกิดในหญิงอยู่เดือน เมื่อเป็นแล้วจะมีอาการ เวียนศีรษะ ปวดศีรษะ ปวดเอว เป็นไข้ ลมชัก ลมบิด ปากเปี้ยว ตาค้าง ตาขยับ ปากขยับ พูดเรื้อยเปื่อยไม่เป็นเรื่องราว โกรธง่าย โมโหง่าย ค่ำทอเรื้อยเปื่อย ฯลฯ มีวิธีการตรวจโดย

ชักถามและดูอาการจากใบหู ตา กระดูกลิ้นหลัง คอ ตื่นผม ปลายมือปลายเท้า และบริเวณท้องของผู้ป่วย มีวิธีการรักษาโดยการให้ยาอาบ ยากิน ยาอบ หรือยาแช่ ยกตัวอย่างตำรับยาแก้กินผิด ซึ่งประกอบด้วย “ลูกจันทน์”, “ดอกจันทน์”, “จันจี่”, “โกฐกระดูก”, “สารภี”, “โกฐพุงปลา”, “หญ้าไผ่เหา”, “โกฐสอ”, “โกฐรากพราว”, “กูดิน”, “มะธิ”, “กัปปะ” (ไม้มอญลูป), “ยี่หระ”, “ปูดัน”, “ดอกบุนนาค”, “สมอติง”, “หนาดหอม”, “จันทรขาว”, “จันทรแดง”, “ปັນเสมา” (พิสนาค), “ปัดปิวแดง”, “จันทรผาขาว”, “จันทรผาแดง”, “พิลังกาสา”, “มะตูมอ่อน”, “ปังกี”, “ผักสามปาย”, “พริกป้อม”, “ดีปลี”, “เทียนทั้ง 5”, “สังเค้ง” และจึง ส่วนผสมเสมอภาคกัน บดเป็นผงใช้ชงกับน้ำดื่ม ทั้งยังเป็นยาหอมใช้สูดดมได้ สำหรับข้อห้ามระหว่างการรักษา คือ ห้ามกินของทะเล ของหมักดอง ห้ามกินปลาไม่มีเกล็ด ห้ามกินเห็ดไม่มีขอน (เห็ดที่ออกมาจากดิน) และห้ามมีเพศสัมพันธ์กับสามีอย่างน้อย 6 เดือน

6) “ห้วนแมน ห้วนหย่อน ครวต้องลง” (มดลูกโผล่ มดลูกหย่อน) เกิดจากการยกของหนักเกินไป มีลูกมาก หรือมีเพศสัมพันธ์มาก โดยมีลักษณะอาการปวดท้องน้อย เสียดท้อง เดินลำบาก เวียนศีรษะ จุกอก หน้ามืดตาลาย ไม่ค่อยกินอาหาร ถ่ายปัสสาวะหรืออุจจาระลำบาก เจ็บหน่วงที่ท้องน้อย ตรวจโดยสังเกตอาการ ชักถาม และการแคะ มีวิธีการรักษาโดยให้กินยา นั่งยา และล้างยา ยกตัวอย่างตำรับยารักษาอาการ “ห้วนแมน” ซึ่งมีหลายรูปแบบดังนี้

ยากิน ประกอบด้วย “ว่านชักมดลูก”, “มันจะลาง” (ไพล) และ “ใบค่างขาว” (สามปู) นำมารวมกันแล้วต้มกินหรือนำไปตากแห้งแล้วบดเป็นผงกิน

ยานั่ง ประกอบด้วย “หญ้าสามเอ็น”, “ต๊ับซึ้ง” (กระดูกไก่ดำ), “กระดูกไก่ขาว”, “ปิ้งขาว”, “ปิ้งแดง”, “ปิ้งขน”, “ปิ้งปน” และ “ปิ้งกิน” นำมารวมกันตำพอแหลก ห่อใบตองหมกไฟให้สุก ทิ้งไว้พออุ่น จากนั้นนำมกลีวบนที่นั่งแล้วให้ผู้ปวยนั่งคร่อมยาสมุนไพรนั้นเพื่อให้ยาซึมเข้าสู่บริเวณที่เป็น

ยาล้าง ประกอบด้วย “ไม้ถ่อย”, “เครือออกจ๊ก” และ “ผักปลัง” นำมารวมกันต้มน้ำกรองเอาแต่น้ำเพื่อมาล้างบริเวณช่องคลอด

7) “เป็นหล่างเป็นแข็ง” เกิดจากการกินผิด มีลักษณะอาการแข็งขา “สิ่ง” (ขาแข็ง) เดินเหินลำบาก เท้าชา มือชา รักษาโดยใช้ตำรับยา ได้แก่ “ผักหนอกแก่”, “รากบัว” และ “ผักปิ้งกิน” นำมารวมกันเท่า “ว่องมือ” (วงมือ) ของผู้ป่วย แล้วต้มน้ำดื่ม

8) “ผิดเลือดวายุไฟ” เกิดจากการแท้งลูก และพบบ่อยในหญิงที่อยู่เดือนไม่ครบกำหนด มีเพศสัมพันธ์กับสามี กินของแสลง อาบน้ำเย็น ดากแดดร้อนมาก หรือเดินทางไกลในระยอยู่เดือน โดยมีอาการปวดเรื้อยเปื้อย ปวดศีรษะ ตาลายหน้ามืด ใจสั่น ผอมแห้ง ตัวเหลือง ไม่พูดจา โกรธง่าย ไม่กินอาหาร ผมร่วง ตรวจอาการจากการชักถาม ดูอาการ และการแคะ มีวิธีรักษา

เหมือนอาการ “ห้วนแมน ห้วนหย่อน” แต่ด้วยสมุนไพรจะเพิ่มและลดปริมาณการใช้ตามอาการ สำหรับข้อห้ามระหว่างการรักษาคือ ห้ามกินอาหารแสลง ห้ามกินของประเภทที่มียาง เช่น ขนุน มะละกอ “หมากหม่น” และห้ามมีเพศสัมพันธ์

9) “เป็นหล่อย” มักพบในหญิงหลังคลอด เกิดจากธาตุน้ำในร่างกายเสีย ส่วนผู้ชายมักมีสาเหตุจากการดื่มเหล้ามากและกินอาหารดิบบ่อยครั้ง โดยมีลักษณะอาการถ่ายบ่อย ท้องเสีย โกรธง่าย ตาเหลือง ขอบตาขาว นัยตาแดง ริมฝีปากสีขาวเป็นเกล็ดหรือหม่น ลิ้นเป็นฝ้าขาว มีวิธีการตรวจโดยซักถามอาการและการเมะ มีวิธีการรักษาโดยใช้ยากินและยาอาบ โดยยกตัวอย่างตำรับยาตามรูปแบบดังนี้

ยาผงกิน ประกอบด้วย นมวัวเคี้ยว 1 กระป๋อง, น้ำตาล 2 ช้อน, น้ำมะพร้าว 1 ลูก และ “ยานิปันกะโต” 1 แท่น (ยาดำรับยาหอม ยาชูกำลัง) ผสมรวมกันเคี้ยวให้แห้ง ให้กินวันละ 3 เวลา ก่อนอาหาร

ยาต้มดื่ม ประกอบด้วย เนื้อไก่ดำ ยอด และดอกเค็ดเค้า 3 กำมือ นำมาต้มรวมกันใส่ พริกไทยเล็กน้อยแล้วชดน้ำดื่ม

ยาอาบ ประกอบด้วย “หมอกนางนัง” และ “เครือออน” ใช้ทั้ง 5 ส่วน 3 “จอมผู้ป่วย” ต้มน้ำอาบวันละ 1 ครั้ง

10) “หลังเหลิด” เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างมีประจำเดือน ประจำเดือนมาไม่ปกติ ธาตุไฟและธาตุน้ำอ่อนหรือพิการ พบมากในกลุ่มสตรีที่ยังไม่ได้แต่งงาน เชื่อว่าสตรีเหล่านี้ไม่ได้ถ่ายเลือดออก ซึ่งต่างจากกรณีสตรีที่มีลูกนั้นจะมีการถ่ายเลือดช่วงคลอดลูก ทั้งยังพบอาการเหล่านี้บ่อยกว่าสตรีไม่มีลูก โดยมีลักษณะอาการปวดมวนท้องน้อยตลอดเวลา แขนงท้องน้อย เจ็บมดลูกตลอดเวลา มีอาการตกขาวร่วม และตกเลือดมาก ไหลไม่หยุด มีวิธีการตรวจโดยซักถามและสังเกตอาการจากสีหน้า ตา เล็บมือเล็บเท้า ตาขาว ลิ้นขาวไม่เป็นฝ้า การเมะชีพจร และการคำนวณธาตุ สำหรับวิธีการรักษามีทั้งยากิน ยาอาบ และยาล้าง โดยยกตัวอย่างตำรับยาในแต่ละรูปแบบดังนี้

ยากิน ประกอบด้วย “ลูกจันทน์”, “ดอกจันทน์”, “จินเต่า”, “ว่านหอม”, “จันทร์แดง”, “โกฐกระดูก”, “สารภีป่า”, “ฮากดอกจ้อหล่อ”, “ดอกบุญนาค”, “ฮางแกง”, “จันทร์ผาแดง”, “ดอกไม้ไผ่”, “ลูกชด”, “จันทร์ขาว”, “โกฐหัวบัว”, “เครือจาน” (ชะเอม), “ดอกคำฝอย”, “เปล้าเลือด”, “กุศลิน”, “เลือดแรด”, “เทียนทั้ง 5”, “ขี้ข่า” และปูนขาว ส่วนผสมเท่ากันแล้วต้มน้ำดื่ม

ยาล้าง ประกอบด้วย “กำหาด”, “หมาเกลือ” (ผลหรือเนื้อใน) และ “ไต้เปล้าเลือด” โดยต้มน้ำ 3 เา 1 ส่วน นำมาล้างทำความสะอาดบริเวณดังกล่าว

ยาอาบ ประกอบด้วย “เปล้าเลือด”, “ข่อยเครือ” และ “ยาแก่นางน่ม” รวมกันแล้วต้มน้ำอาบ

11) “ธาตุหลุ” เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศ การกิน การอยู่ จนทำให้ธาตุทั้ง 4 ไม่สมดุลกัน แปรปรวน มักมีอาการผอมแห้งแรงน้อย กินข้าวไม่ได้ เจ็บไข้เป็นประจำสามารถตรวจโดยการสอบถามอาการและจับชีพจร เพื่อหาสาเหตุว่าธาตุใดเสื่อมหรือหย่อนหรือพิการ เมื่อทราบแล้วจึงทำการปรุยาให้กินตามอาการเสื่อมของธาตุนั้นๆ มักทำเป็นลูกกลอนบดผสมน้ำผึ้งเป็นเม็ดๆ นอกจากนี้ยังมียาเสริม เช่น ยาบำรุงเลือด ประกอบด้วย ดอกบัวทั้ง 5 (บัวหลวง, บัวผัน, บัวขาว บัวกลายออน, บัวสาย), “จันจิ”, จันทรทั้ง 2 (แดง/ขาว) และจันทรผาทั้ง 2 (แดง/ขาว) รวมกันแล้วต้มน้ำดื่ม และยาแทรกซึ่งต้มน้ำดื่ม รักษาตามอาการ โดยปรุยาตามอาการที่ปรากฏ เช่น กลุ่มปวด เมื่อกินยาแล้วอาการผู้ป่วยดีขึ้นหรือหายแล้วจะปรุ “ยาป่ากหลวง” ให้กินเพื่อป้องกันธาตุเสื่อมหรือกำเริบ ซึ่งประกอบด้วย “ลูกจันทน์”, “จันจิ”, “ปานุ”, “พริกน้อย”, “ปัดปีวแดง”, “ปังกิ”, “เกลือสินเธาว์”, “การบูร”, “จันทรทั้ง 5”, “โกฐสอ”, “ทองแดง”, “เปล้าหลวง”, “มูกมัน”, “เปลือกผักกุ่ม”, “จันทน์ผา”, จิง, “ดอกจันทน์”, “บุณนาค”, “เปราะหอม”, “เทียนดำ”, “กูดิน”, “ดีปลี”, “อีหระ”, “ปูดัน”, “โกฐพุงปลา”, “เทียนทั้ง 5”, “หมากอี”, “แห่งหมายนา”, “หัวละแอน”, “ว่านน้ำ”, “โกฐรากพราว”, “ฝิเลื้อน้อย”, “ฝิเลื้อหลวง”, “เปล้าเลือด”, “ต้นกระดุกไก่อดำ”, “ต้นกระดุกไก่อขาว”, “บัวทั้ง 5”, “เกสรทั้ง 5”, “ชะเอมเถา”, “สาธาง”, “ดอกหมาใจหมอก” และ “เครือหวาน” บดเป็นผงชงน้ำดื่มวันละ 3 เวลาก่อนอาหารและยาตามอาการให้ผู้ป่วยกิน

2.9.5 กลุ่มโรคไข้ มีหลายอาการตามสาเหตุ โดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ไข้เกิดจากร้อน เช่น ไข้ตัวร้อน และไข้เกิดจากหนาว เช่น ไขหนาวไหม้, ไขหนาวสัน, “ไขหนาวโน้ด” (มาลาเรีย), “ไขหนาวลมส้า” (ไข้รักษตามเดือน มีอาการคล้ายไข้เปลี่ยนเดือน ปวดตามผิวหนัง), ไขหนาวโดนคนกระทำ, “ไขหนาวปู้หวาง” (ไข้พรางน้ำ), “ไขหนาวขึ้นทนม่วย”, ไขหนาวอาบ (ไข้หวัดใหญ่), “ไขหนาวแสงอิน” (ไข้จากการทำงานหนัก), “ไขหนาวสะเอ็ก” (มะโสก), “ไขหนาวฝั้นปาย” (ขวัณหนี), ไขหนาวฝิกระทำ, ไขหนาวเจ็บหนาวเย็น, ไขหนาวลมตุ้ม (ตุ้มลิ้), ไขหนาวโดนพิษ (แมลงสัตว์กัดต่อย), “ไขหนาวเว้นวัน” (เกิดจากการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ), ไขหนาวหวัด (ไข้หวัดน้อย), “ไขหนาวไม้หนาวกั” (ร้อนๆ เย็นๆ อยู่ตลอดเวลา), “ไขหนาวกั”, “ไขหนาวลมลิ้” (ไข้ลมนิ้ว), “ไขหนาวพราวาคมิดเตอ” (ไข้จากมิดบาดมือ), “ไขหนาวจีเก”, “หนาวคุ่มออกสูกัน” (ไข้ตุ่มกัน) เป็นต้น ยกตัวอย่างอาการจากกลุ่มโรคไข้ ดังนี้

1) ไข้จากร้อนมาก มีข้อควรระวังคือ หากตัวร้อนมาก ควรใช้ยาเย็นพอประมาณ ไม่ควรให้ไข้ลดทีเดียวจะทำให้ผู้ป่วยชั้ได้ รักษาโดยการให้ดื่มน้ำ “ลุนหล้า” (คำ) และ “ลุนแหลง” (แดง) ผสมกับกระสายยาน้ำขาวข้าวสารให้ผู้ป่วยกินก่อนเพื่อลดไข้ แล้วเอา “ยางาน” ผสมกับ “จันทรขาว” และ “จันทรแดง” ทำเป็นน้ำกระสายยาเอามาให้ผู้ป่วยกิน เพื่อกระทุ้งไข่ออก ซึ่งยา

สูตรนี้จะทำให้ผู้ป่วยกินแล้วมีอาการท้องเสีย ซึ่งเชื่อว่าเป็นการถ่ายพิษไข้ในตัวผู้ป่วยออกมาให้หมด

2) **ไข้ตัวสั้น (ไข้จับสั่น)** หากรักษาไม่ทันจะทำให้ผู้ป่วยช็อกตายอย่างกะทันหันได้ หมอไทยใหญ่เชื่อว่าเกิดจากเชื้อในป่าแรง จึงใช้ยาป่ามาแก้ เช่น “จูงจะลิง”, “หญ่าจี๊ด”, “ฮางจี๊ด” และ “กำสะลอง” โดยเอาน้ำข้าวสารผสมน้ำ “หญ่าจี๊ด” ซึ่งเป็นน้ำกระสายยาสูตรนี้

3) **“หนาวจี๊ด” (ใส่ในสะดือเคลื่อนย้ายไม่ถูกที่ถูกทาง)** ซึ่งจะมีการแคะเพื่อตรวจดูอาการก่อน แล้วจึงบีบท้องหรือกดท้อง ก็จะหายเป็นปกติ

4) **“ไข้ตุ่มกัน”** เกิดจากในช่วงที่คนป่วยเป็นไข้จากเหตุต่างๆ แล้วชุดไข่ออกไม่หมด ทำให้ตุ่มดันออกมาทางรูทวารหนัก หากรักษาไม่ถูกวิธีอาจทำให้ผู้ป่วยตายได้ ปกติจะทำการรักษาโดยใช้แกน “ข้าวสาลี” (ข้าวโพดชนิดหนึ่ง) บ่งออก แล้วทายาฆ่าเชื้อ ซึ่งส่วนใหญ่มีสรรพคุณเป็นยาเย็น แต่ปัจจุบันจะใช้หนามของต้นไม้หรือใบมีดโกนบ่งหัวตุ่มออกหรือสะกิดหัวให้แตก จากนั้นจึงใช้ยาทา

2.9.6 กลุ่มโรค “งาน” (ขาง) ลักษณะอาการทั่วไปได้แก่ ลมชัก ตัวร้อน อาการต่อเนื่องจากไข้ มักพบในเด็กและผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังพบลักษณะอาการเฉพาะของกลุ่มโรค “งาน” (ขาง) ดังนี้

1) **“งานกึ”** มีลักษณะอาการบ่นหรือคำคนอื่นไปเรื่อย, ตกใจง่าย, เนื้อร้อนหรือต้องการอาบน้ำตลอดเวลา และสะอึกบ่อย หากเป็นแล้วอาการคงอยู่นานกว่าจะหาย

2) **“งานหล้า” (ขางดำ)** มีลักษณะอาการกำหวั้มมือซ่อนตลอดเวลาเหมือนคนถูกผีกระทำ/ผีเข้า, นอนครางอยู่ตลอดเวลา ไม่รู้สึกตัว, คอบิดคอเบี้ยว ปากบิดปากเบี้ยว, นอนกัดฟัน คล้ายหนูแทะไม้ และนอนกลิ้งไปกลิ้งมา ครางอยู่ตลอดเวลา

3) **“งานเหลิง” (ขางเหลียง)** มีลักษณะอาการเหงนหน้า เหงนคางอยู่ตลอดเวลา “พ่อคือพ่อแป้”, ดึงเสื้อ ดึงผ้า เห็นรูหรือช่องที่ไหนไม่ได้ ต้องใช้มือปิดรู, ชอบทำปาก ตา ขยิบไปมา, ชอบพูดคนเดียว หัวเราะคนเดียว ยิ้มคนเดียว และเมื่ออยู่เฉยๆ ก็อยากร้องให้อยู่ตลอดเวลา

4) **“งานแหลง” (ขางแดง)** มีลักษณะอาการเหมือนกับคนเป็นลมบ้าหมู น้ำลายฟูมปาก, น่องพลิก, มือไม้ไม่อยู่กับที่, เจ็บเนื้อเจ็บตัว เหมือนคนถูกทุบ เพียงแต่ยังรู้สึกเจ็บ, อยู่เฉยๆ ก็อยากจะกระโดดโลดเต้น และตาแดงอยู่ตลอดเวลา ลมออกตา

ซึ่งกลุ่มโรคนี้มีวิธีตรวจโดยการแคะ ซักถามอาการ และสังเกตร่างกายผู้ป่วย จากนั้นจึงรักษาโดยจัดยาให้กินหรืออาบ ใช้เวลารักษาประมาณ 2 วัน จากนั้นจะติดตามซักถามอาการผู้ป่วยเพิ่มเติม หากรักษาหายแล้ว หมอจะจัดยาให้อาบอีก 3 หม้อ ซึ่งเป็น “ยาตัดราก” ไม่ให้กลับเป็นซ้ำอีก แต่ถ้ารักษาไม่หาย จะจัดยาชุดใหม่ให้ไปกินหรืออาบตามอาการของผู้ป่วยจนกว่าจะหาย ซึ่ง

ตัวอย่างยาแก้ไข้หนัก ได้แก่ “จันทร์ทั้งสอง”, “ฮ่อมกั๊ว”, “หญ่าขี้ตุ๊ด”, “จันทน์ผา”, “จูงจะลิง” และ “แก่นจี้เหล็ก” อย่างละเท่ากัน นำมารวมกันแล้วต้มน้ำดื่ม ทั้งนี้ หากรักษาแล้วไม่หาย จะทำให้เกิดอาการต่อเนื่องและกลายเป็น โรค “โด้ง”

2.9.7 กลุ่มโรค “โด้ง” มักพบในเด็ก มีลักษณะอาการตัวเหลือง ขมอมมีกลิ่นเหม็นคาว ผมยุง กลุ่มโรคนี้มีหลายลักษณะอาการ ได้แก่ “โด้งขม”, “โด้งฝาด”, “โด้งตาไข้ ตาฝืด”, “โด้งตาเผาตาหอ”, “โด้งหล้า”, “โด้งแหล่ง”, “โด้งขี้ไหลก้น”, “โด้งขี้แหล่ง”, “โด้งขี้ขาว”, “โด้งขี้แดง”, “ขี้หมีง”, “ขี้ใจป้อด”, “ลมบด”, “ขี้ให้” และ “ขี้โหด” การรักษาเริ่มแรกทำโดยใช้ยาอาบ ยาฝนกิน หรือยาต้มกินสำหรับถ่ายท้องเพื่อขับพิษหรือสิ่งที่ไม่ดีออกจากร่างกายก่อน (เด็กต้องอายุมากกว่า 2 ปี ขึ้นไป) จากนั้นจึงจัดยาให้กินเพื่อบำรุงร่างกาย ใช้เวลารักษาประมาณ 15 วันขึ้นไป

2.9.8 กลุ่มโรค “ลี้” (นิว) มีหลายลักษณะทั้งเป็นก้อนผลึก ปูน หินทราย และเลือด ได้แก่ “นิวเลือด”, “นิวลม”, “นิวเผือก”, “นิวโมก”, “นิวหล้า”, “นิวแดง”, “นิวเหลือง”, “นิวหมาก”, “นิวขาน” (นิวปูน), “นิวหิน” (นิวเหล็ก) และนิวหมากแก้ง (ลักษณะนิวเหมือนผลสัปะระด) โดยหมอจะซักถามอาการ พร้อมทั้งสังเกตสีปัสสาวะ อาการเจ็บปวด สีข้าง อุ้งมือ ดิงหู ข้อพับ บริเวณต่างๆ ที่มีเหงื่อออก กระดูกล้นหลังสีคล้ำ ขณะปัสสาวะเกิดอาการใจสั่น ปัสสาวะแล้วรู้สึกเจ็บแสบ วิธีการรักษาทำโดยจัดยาต้มให้กินเพื่อขับปัสสาวะ เริ่มจากให้ยาอ่อนๆ ต้มกินก่อน เพื่อให้ก้อนในท้องนิ่ม แล้วค่อยสล่ายออกมาทีละน้อย (สมัยก่อนใช้กะลามะพร้าวหรือใบตองกล้วยรองน้ำปัสสาวะแล้วสังเกตดูสีของน้ำปัสสาวะอย่างละเอียด) ไม่ควรใช้ยาแรงรักษาผู้ป่วยในทันที เพราะอาจทำให้นิวหลุดเป็นก้อนใหญ่ไปอุดตันท่อปัสสาวะ ใช้เวลารักษาประมาณ 5 วันขึ้นไป และช่วงรักษาผู้ป่วยต้องถือกรรมกิน ห้ามกินผักหละ ผักเค ฯลฯ ห้ามมีเพศสัมพันธ์ เชื่อว่าทำให้ใช้เวลานานกว่าจะหาย และร่างกายอ่อนเพลีย เกิดโรคแทรกซ้อนอื่นๆ ได้

2.9.9 กลุ่มโรคฝี สาร และเนื้องอก มีลักษณะเป็นก้อนทั้งภายในและภายนอกร่างกาย ทั้งมีหนองและไม่มี มีทั้งนุ่มและแข็ง ขนาดของตุ่มฝีหรือก้อนเนื้อมีทั้งเล็กและใหญ่ ทั้งนี้ขึ้นกับชนิดของอาการซึ่งมีหลากหลายลักษณะ ดังนี้ “สะเหลิกแหล่ง”, “สะเหลิกหม่น/สะเหลิกเผือก”, “ตุ่มฝีหัวเข้า”, “สะเหลิกข้างใน”, “ตุ่มเพอะ”, “มะเฮ้งไข่ปลา”, “ตุ่มฝีป้าง” ออกบริเวณคันขาหนีบ, “ตุ่มแมน”, “มะเฮ้งหัวเสือ”, “ตุ่มฝีหว่างป้อม” ออกบริเวณท้อง, “มะเฮ้งหัวหล้า”, “ตุ่มฝีปิ่น” ออกบริเวณรักแร้, “มะเฮ้งอ้อม/ไหว”, “ตุ่มฝีป้าน” ออกบริเวณนม, “ตุ่มฝิมาน” ออกบริเวณหน้าขา ข้างขา ง่ามนิ้วมือ นิ้วเท้า, “ตุ่มฝีปล้มมาด” ออกบริเวณเท้า, “ตุ่มฝีพำป้าง” ออกบริเวณนิ้วมือ, “ตุ่มฝีหัวเหลือน” ออกบริเวณปลายนิ้ว, “ตุ่มฝีหูไถ” ออกบริเวณหู, “ฝิหม่าลัน” ออกบริเวณขากรรไกร, “ตุ่มฝีสิ่วหัวจ้าง” ออกบริเวณหน้าผาก, “ฝิสะหมา” ออกบริเวณสะบัก, “ตุ่มฝีโหอุเย็น” ออกบริเวณศีรษะ, “ตุ่มฝีหยุ่มไห” ออกบริเวณกลางหลัง เป็นต้น “หมากหลัน” (บะดัน), “ตุ่มปิ่น” (ตุ่มออกสีข้าง),

“หมากสั้น” (ตุ่มออกหลัง), “หมากหลินสีป” (ตุ่มออกคันทา), “มานสูงมานไฮ, (มานน้ำ), “หมากทางลิง” (ปะตันออกคอสองข้าง), สารเนื้อ, สารเลือด, สารข้าวสาร, สารน้ำ และสารหิน เป็นต้น ยกตัวอย่างอาการจากกลุ่มโรคฝี สารและเนื้องอก ดังนี้

- 1) “สะเหล็ก” (ตุ่มผุดตุ่มฝ) ฝิ่ตุ่มผุด แสดงลักษณะออกมาเล็กน้อยข้างนอกเป็นตุ่มแข็ง
- 2) “ตุ่มแมน” ลักษณะไม่แตก ปูดออกเป็นตุ่มขนาดใหญ่ ไม่แตก แต่แข็ง
- 3) “ตุ่มโจ๊ะ สะเหล็กคม” เป็นตุ่มใหญ่แตกมีหนองไม่แห้งและลามออก
- 4) “สะเหล็กข้างใน” ได้แก่ “สะเหล็กดำ” มีอาการเจ็บท้อง มีไข้ มีก้อนในท้อง ปวดเอว เดินไม่สะดวก

5) “สะเหล็กแดง” แยกตามลักษณะอาการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ

6) “สะเหล็กหม่นหรือเผือก” มีลักษณะเป็นน้ำมูก น้ำลาย

7) “ฝิ่หัวคว่ำ” (ฝิ่ในท้อง), “มะโหกแตก”, “มะโหกแหลง” ใช้ยาต้มกินเพื่อเป็นการล้างท้อง หมอเชื่อว่าเป็นยาฆ่าแมลง “มะโหก” ผู้ป่วยต้องต้มกินและนำไปล้างก้นบริเวณที่เป็น “มะโหก” ด้วย เมื่อผู้ป่วยกินยาแล้วถ่ายออกมาดำเหมือนถ่านและแดงปนน้ำเหลืองจะรักษาไม่ค่อยได้ เพราะอาการรุนแรง หรือกรณีที่เป็นมานานแล้วอาการไม่มาก ยังรักษาได้ แต่ต้องใช้เวลารักษาไม่น้อยกว่า 1 เดือน

8) “มะโหกตั้งนอก” (ริดสีดวงทวาร) ลักษณะมีก้อนที่ก้นปูดเป็นหัวぶくหรือเคียวไก่ หมอจะซักถามอาการผู้ป่วยก่อน เช่น ถ่ายแล้วหัวぶくเข้าไปได้เอง หากถ่ายแล้วหัวไม่ยุบเข้าไป ต้องช่วยกดเข้าไป หรือถ่ายแล้วมีเลือดปนออกมา นอกจากนั้นต้องดูลักษณะริดสีดวงทวารด้วยว่าขอบริมมีสีอะไร เช่น จ้ำ ช้ำ หรือสีช้ำเลือดช้ำหนอง ซึ่งเป็นมูลเหตุของริดสีดวงทวารที่เป็นพิษ สำหรับวิธีการรักษาจะให้ยาต้มกินและต้มล้าง จากนั้นติดตามดูอาการอีกครั้ง พร้อมทั้งจัดยานั่งให้ผู้ป่วย ใช้เวลารักษาประมาณ 9 – 20 วัน

9) ก้อน “สาร” เกิดบริเวณอวัยวะอื่นๆ กรณีที่เกิดสารในท้องจะติดอยู่ตามลำไส้และกระเพาะอาหาร ทำให้มีอาการปวดท้อง ถ่ายลำบาก อาเจียน หากเกิดสารบริเวณตับ ทำให้มีอาการตัวเหลือง บวม หากเกิดสารบริเวณปอด ทำให้มีอาการไอปนเลือด มีเสมหะ มีไข้ ปวดท้อง และหากเกิดสารบริเวณม้ามและหัวใจ ทำให้มีอาการหายใจฝืดขัด เลือดเข้าไปเลี้ยงหัวใจไม่พอ และอาจพบสารที่ “กึ่งช้ำ” (ไต) ได้ ซึ่งก้อนสารนั้นมีหลายลักษณะ เช่น “สารหิน” ลักษณะเป็นก้อนแข็ง, “สารเนื้อ” ลักษณะเป็นก้อน แต่ไม่แข็ง, “สารน้ำ” ลักษณะเป็นก้อนนุ่มๆ เมื่อใช้มือกด ก้อนเลื่อนไปมาได้, “สารเลือด” ลักษณะเป็นก้อนนุ่มและขยายขนาดโตขึ้น บริเวณผิวหนังที่เป็นจะมีสีแดง หากแตกเป็นแผล เลือดจะไหลไม่หยุด มักเกิดตามเส้นเอ็นใหญ่ ซึ่งรักษายาก และ “สารข้าวสาร” ลักษณะเป็นตุ่มเม็ดเล็กคล้ายเมล็ดข้าวสาร ออกเป็นกลุ่มๆ ทั้งนี้หมอจะสังเกตดูความแข็งแรงของ

ผู้ป่วยโรค “สาร” ก่อนรักษา โดยให้ยากินเพื่อขับถ่ายพิษสารที่อยู่ในร่างกาย หากมีแผลให้ใช้ยาทา ร่วมกับน้ำมันต์ บางรายใช้วิธีการสับสารด้วยมีดหมอ, เขาสัตว์เผือก, ไม้ฟาดผ่า, มีดทองเหลือง, ขวาน ฟาดผ่า หรือหินที่มีรูปร่างคล้ายขวานร่วมกับคากาก้ากับ ทั้งนี้ผู้ป่วยจะต้องกินยาที่หมอจัดให้อย่างต่อเนื่อง หมอจะไม่รักษาผู้ป่วยด้วยการย่ำขาง เนื่องจากเชื่อว่าหากโดนความร้อน จะเป็นการ กระตุ้นอาการของโรคให้ลุกลามและรักษายากมากขึ้น นอกจากนั้นระหว่างการรักษาห้ามผู้ป่วยกิน ของแสลง เช่น มันหมู, สัตว์ใหญ่, สัตว์เผือก, ปลาหนัง, ผลไม้ และหัวปลี

2.9.10 กลุ่มโรค “หมากเฮง” (มะเอ็ง) หมอเชื่อว่าเกิดจากอาการร้อนในหรือขับไข่ออกไม่หมดจึงแสดงอาการออกมาทั้งภายในและภายนอก ซึ่งได้แบ่งลักษณะ “หมากเอ็ง” ออกได้ 3 กลุ่ม อาการ คือ

1) **“หมากเฮงโหลง” (มะเร็งหลวง/มะเร็งหยวด)** ก่อนแข็งเป็นตุ่มใหญ่ หากแตกแล้วจะ ลุกลาม เจ็บแสบร้อน เป็นไข้ ออกซ้อน ออกตามผิวหนัง หากรักษาไม่ถูกตามอาการจะมีการ เจ็บปวดขยายออกไปเรื่อยๆ มักให้การรักษาโดยให้กินยาขับพิษก่อน ซึ่งเป็นน้ำกระสายยาที่มีฤทธิ์ แก้ปวดร้อน เช่น กระจุก เขา หรือเขียวสัตว์ จากนั้นให้ยากินร่วมกับการ “เป่าห่าข่มปี้ด” หรือใช้ยา ทาเพื่อสมานแผลและรักษาอาการอักเสบ ใช้เวลารักษาประมาณ 15 วัน โดยผู้ป่วยต้องมารักษาทุก วัน วันละ 2 เวลาและต้องมารักษาก่อนหมอจะกินข้าว เชื่อว่าอากาศจากตัวหมอยังบริสุทธิ์ เพราะยัง ไม่ได้กินเนื้ออะไรเข้าไป จะทำให้การรักษาโรคให้ผู้ป่วยหายเร็วยิ่งขึ้น

2) **“หมากเฮงไขปลา”** เป็นตุ่มเล็กๆ จำนวนมาก เป็นเส้นแนว มีอาการเจ็บร้อนพองทน รักษาโดยให้ยาล้างพิษ โดยใช้ยาสดทา ร่วมกับการเป่าคากา “ข่มปี้ด” ประมาณ 3 วัน หากมีตุ่มออก มาก ผู้ป่วยจะมีไข้ต้องใช้ยาลดไข้ร่วมด้วย ระหว่างรักษา ห้ามกินปลาที่มีเกล็ดทุกชนิด, เห็ดไม่มีขน, ไข่, ผลไม้ที่มียาง, หน่อไม้, ผักที่มีขน (ฟัก ฯลฯ) และสัตว์เผือก รวมทั้งห้ามมีเพศสัมพันธ์กัน เพราะ เชื่อว่ารักษาหายยากและใช้เวลารักษานาน

3) **“หมากเฮงหว้าย หมากเฮงอ้อม”** ลักษณะอาการเจ็บร้อน ใจสั่น มีตุ่มออกเป็นแนว ยาว เจ็บร้อนน้อยกว่า “หมากเฮงโหลง” มักออกบริเวณอวัยวะอ่อนๆ เช่น ท้องแล้วอ้อมไปด้านหลัง วิธีการรักษาคือคล้ายกับ “หมากเฮงโหลง”

“หมากเฮง” ทุกอย่าง หากเป่าหายแล้ว หมอต้องไปหาขาดครากซึ่งเป็นยาขับพิษตาม ลักษณะอาการมาให้ผู้ป่วยดื่มน้ำและดื่มน้ำอบ 3 หม้อ (3 มัด) มัดละ 3 วัน เมื่อดื่มน้ำเสร็จครบ 1 มัด ให้ แผลยาดากลมให้แห้งก่อน เมื่อครบ 3 มัด นำมาแกะรวมกันแล้วดื่มน้ำรวมทั้ง 3 มัดอีกครั้งเป็นครั้งที่ 10 ในช่วงการรักษา ห้ามผู้ป่วยมีเพศสัมพันธ์ เพราะเชื่อว่าจะเป็นการเติมธาตุไฟเพิ่มจากเดิมซึ่งเป็น สาเหตุของโรค

2.9.11 กลุ่มโรค “กะหล่ำง” (โรคทางเพศสัมพันธ์) เกิดจากการติดเชื้อทางเพศสัมพันธ์ ยกตัวอย่างลักษณะอาการ เช่น

1) “หนองใน” (หนองหมก) มีลักษณะเป็นหนองสีเหลืองออกจากรูปัสสาวะคล้ายน้ำขาวขุ่น เวลาปัสสาวะจะปวดแสบ ปัสสาวะบ่อยครั้งแต่อกไม่หมด รักษาโดยให้ยากินและยาล้าง

2) “กะหล่ำง” ภายนอก มีอาการเป็นตุ่มติดตามองคชาติ ลักษณะคล้ายฝีมะม่วง คันมาก เมื่อตุ่มแตกจะลุกลามขึ้นตามอวัยวะ มีกลิ่นเหม็นเน่า วิธีการรักษาใช้ยาสดต้มกินเพื่อขับพิษให้ออกมากับปัสสาวะ จากนั้นใช้ยาสดฆ่าเชื้อและสมานแผลต้มให้พออุ่นแล้วล้าง ผู้เป็นโรคนี้ต้องรักษาความสะอาดให้มาก หากไม่ดูแลจะทำให้โรคลุกลามเข้าสู่ภายใน “ปุงเถียว” (กระเพาะปัสสาวะ) ซึ่งจะทำการรักษาไม่หาย

3) ตกขาว มักพบในหญิงก่อนหรือหลังมีประจำเดือน สังเกตได้จากลักษณะตกขาวที่ติดกางเกงในทั้งสี กลิ่น เช่น สีขุ่น เขียว กลิ่นเหม็นคาวเหมือนน้ำล้างเนื้อปลา หรือเหม็นเน่า นอกจากนั้นอาจพบตกขาวที่เกิดจากการกินผิด การมีหนองไหลออกมา หรือเกิดจากประจำเดือนมามากเกินไป โดยจะพบลักษณะอาการคันในช่องคลอด แดง มีแผล วิธีการรักษา คือ หมอต้องตื่นนอนก่อนฟ้าสว่างเพื่อเตรียมยากิน แช่วาล้างช่องคลอดซึ่งเป็นยาขับพิษภายในก่อน 1 หม้อ ร่วมกับใช้คาถากำกับแล้วรอดูอาการ หากยังไม่หาย จะเพิ่มอีก 1 หม้อ จากนั้นให้กินยาต้มหรือยาผง ช่วงการรักษาห้ามมีเพศสัมพันธ์ 6 เดือนถึง 1 ปี และห้ามกินของหมักดอง อาหารทะเล แต่ให้บำรุงโดยกินผักและผลไม้

2.9.12 กลุ่มโรคปัด ได้แก่ “ปัดผิดิน”, “ปัดอยู่”, “ปัดไฟ”, “ปัดผิหย่า”, “ปัดไฟหญ้า” (ถูกหญ้าบาด), “ปัดหัวปัดไป”, “ปัดเจ็บไหม้”, “ปัดแมลงสัตว์กัดต่อย”, “ปัดกินผิด”, “ปัดไม้ปัดตอก”, “ปัดคัน”, “ปัดลมเถี่ยว”, “ปัดสาบผิด”, “ปัดลมไหม้”, “ปัดอากาศ”, “ปัดเลือด”, “ปัดคนใส่”, “ปัดน้ำ”, “ปัดผีใส่” และ “ปัดผีปุง” (ผีโป่ง) เป็นต้น

2.9.13 กลุ่มโรคสันนิบาต แบ่งเป็นกลุ่ม 2 อาการหลัก ได้แก่

1) ลักษณะอาการสันนิบาต 10 อย่าง ได้แก่

- (1.1) ตาแดง ตาเจ็บ ตาเป็นคันห่อ ตาแพะ จีตาออกมา
- (1.2) อยู่ไม่นิ่ง ชอบทำไม้ทำมือกวักไปกวักมา
- (1.3) พูดกับตัวเองบ่อยๆ ไม่พูดกับผู้อื่น พึมพำกับตัวเอง
- (1.4) ทำปากขมขมบิ ปากสั่นเหมือนอาการหนาว
- (1.5) อยู่ไม่นิ่งชอบทำร้ายตนเอง
- (1.6) ก้มหน้าอยู่ตลอดเวลาทั้งคืนทั้งวัน
- (1.7) หงัษศีรษะคั่น ผม่ว้ง ผมหล่น ลมขั่นหัว

(1.8) การหายใจแรงไม่เต็มปอด หน้าอกจะกระพือขึ้น

(1.9) หากอาการเป็นมากๆ จะไม่จี้นไม่เยียว

(1.10) จี้นหลัง จี้นลิ้น

2) ลักษณะอาการสันนิบาต 8 อย่าง

(2.1) หน้าผากตึงมาก

(2.2) ใบหูพองใหญ่

(2.3) ปากใหญ่ ปากบิ้นผิปกติ จมูกใหญ่เป็นปกติ

(2.4) เอ็นคอมีสีเขียว

(2.5) ก้านคอบวม

(2.6) ลิ้นลายเหมือนคางคก

(2.7) ลิ้นสั้นหดลงไป พูดไม่ชัด

(2.8) ตาไม่กระพริบ

2.9.14 กลุ่มโรค “เพ็งก้าง” (อาคันตุกะหรืออุบัติเหตุ) ได้แก่ “กระดุกแปดหม้อง” (กระดุกเคลื่อนหรือหลุด), กระดุกหัก, กระดุกแตกละเอียด ฯลฯ

2.9.15 กลุ่มโรค “โค้นจิ้น” (ปวดเมื่อย) ได้แก่ ปวดศีรษะ, ปวดเข่า, ปวดเอว, ปวดสะบัก, เอ็นคอหรืออ, “เป็นลมเกียงเจอนั้น เจ็บสะลาบทั้งเนื้อตัว” ฯลฯ

2.9.16 กลุ่มโรคที่เกี่ยวกับคุณไสยและมนต์ดำ ได้แก่ ผีเข้า, ผีปอบ, “ผีพุก”, ผีบ้า, “ผีเหิด”, “โกนเหิด”, “เป็นตุ้”, “เป็นลอง” ฯลฯ เกิดจากการกระทำของผู้ที่มีเวทมนต์คาถา ทำให้ผู้ที่ถูกกระทำมีลักษณะอาการเจ็บปวดโดยไม่ทราบสาเหตุ ไม่ค่อยมีสติหรือรู้สึกตัว ตาลอย อาละวาด ฯลฯ ยกตัวอย่างเช่น

1) ถูกคนกระทำ เช่น “เป็นตุ้” หรือ “เป็นลอง” มีอาการเจ็บปวดไม่ทราบสาเหตุ โดยหมอจะตรวจดูบริเวณท้องที่เจ็บ พบการเคลื่อนไหวย้ายไปมา เจ็บจุดดังลมเสียดแทง ให้กินยาแล้วไม่หายจะรักษาโดยการดูดน้ำมันงา ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ประกอบด้วย ขันทองเหลือง, น้ำมันงาบริสุทธิ์ (หนีบสด) และมีดหมอ (ไม้สีสุกผ่าผ่าหรือไม้มงคลต่างๆ ที่ถูกผ่าผ่า) เอาน้ำมันงาใส่ในขันทองเหลืองพร้อมกับระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ด้วย จากนั้นนำมีดหมอกคนในขันท้ำมันงานั้นพร้อมกับบริกรรมคาถาสะเดาะ แล้ววางขันท้ำมันงาไว้แต่ละจุดทั่วตัวผู้ป่วยทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ถ้าเจอสิ่งของที่แปลกปลอมอยู่ในร่างกาย มีดหมอที่คนจะกระทบกับขันดั่ง “เกร็งๆ” (เหมือนถูกเหล็ก/ตะปู) น้ำมันจะเปลี่ยนเป็นสีดำ ซึ่งจะดำเป็นจุดๆ ดำธรรมดา หรือมีฟองล้นขันท้ำมันงา) หมอที่เก่งจะสามารถดูดออกมาสู่ขันท้ำมันได้ เมื่อเสร็จพิธีแล้วประมาณ 30 นาที ให้ “ผ่นดินกา” (ฝ้ายผ่นเป็นจี๊เทียน) เอา “ดินกา” วางในถ้วยดินที่เตรียมไว้ เทน้ำมันที่เสร็จจากการทำพิธีใส่ถ้วยแล้วจุดไฟ

ภาวนาจิตให้เลิกแล้วต่อกันหรือโหสิกรรมต่อกันจากผู้กระทำมา ขณะเดียวกันให้ผู้ป่วยให้พระ
สวดมนต์แผ่เมตตาตลอดและกินยาปรับธาตุ ใช้เวลารักษาประมาณ 7-15 วัน จากนั้นจะมีการตรวจดู
อาการอีกครั้ง หากไม่หายจะทำพิธีใหม่เพิ่มเติม คือ พิธี “เซี่ยหลู่ปลาโกสู” 9 องค์ ซึ่งต้องมีการ “ตาน
พระเจ้า” “ตานผ้าเหลือง” หาน้ำเจ็ดวัดหรือเก้าวัดเพื่อนำมาเสกอาบ และสุดท้ายหากทำดังกล่าวแล้ว
ไม่หายอีก ก็จะใช้วิธีสุดท้ายคือ “ตำอองตำเปียน” ซึ่งเป็นการดึงคุณไสยออกจากตัวลงเอง จากนั้น
จุดไฟเผากำกับคาถาให้ของกลับไปหาเจ้าของที่ปล่อยมาหรือกำกับคาถาให้ของนั้นสลายไป,

2) ถูกผีกระทำหรือ “ผีกะยักษ์” กรณีนี้ไม่ค่อยพบเจอ หมอไทยใหญ่ถือว่าเป็นสิ่ง
เข้าตัวที่แรงที่สุด เพราะแก้ยาก รักษาด้วยวิธีต่างๆ ไม่หาย อาการที่พบ ได้แก่ กินน้ำมนต์แล้ว
อาเจียนออกมาทีเดียว โดยมีเลือดหรือเสลดสีดำล้นติดออกมาด้วย อีกอาการหนึ่งที่พบได้คือ กิน
น้ำมนต์เข้าไปแล้วสัปดาห์จะเป็นลมชัก พูดไม่รู้เรื่อง พฤติกรรมด้านการกินเปลี่ยนแปลงอย่าง
เฉียบพลัน เช่น กินเหล้า กินของสดหรือดิบ วิธีแก้ไขคือ รดน้ำมนต์ก่อน หากไม่หายใช้วิธี “ตำ
มเตียน” (ส่วนมากอาการจะดีขึ้นหลังจากรักษาด้วยวิธีการนี้) หรือ การ “ตำออง” ให้กิน “ออง”
(คาถาเขียนใส่กระดาษสา) เผาไฟใส่ น้ำ บริกรรมคาถากำกับ ตัวอย่างเช่น “โอม ยักกะ โอมยักขา
เตวคา สาหะ เปียนสลาเปียน” 7 บท “กะ สา อะ มุ อี โอ กา เส” 9 บท เมื่อกินแล้วผู้ป่วยจะอาเจียน
ออกมาเป็นเม็ดดำๆ แดงๆ แล้วสลบไป หรือบางครั้งพูดแล้วสลบไป ประมาณ 5 นาที เมื่อผู้ป่วยฟื้น
คืนสติแล้วให้ผู้ป่วยจุดธูปเทียนไหว้ พร้อมภาวนาสวดมนต์ จากนั้นให้ “ตานผ้าเหลือง” 1 ชุด
สังฆทาน 1 ชุด บาตร 1 ชุด และพระพุทธรูปประจำวันเกิด 1 องค์ ถวายพระแล้วตั้งจิตอุทิศให้ “ผีกะ
ยักษ์” ตนที่เข้าตัวเอง หากไม่หายใช้วิธีดูน้ำมัน ถ้าไม่หายจึงใช้วิธีปิด (คล้ายกับ “ตำอองตำ
เปียน”)

2.10 การดูแลสุขภาพด้วยพิธีกรรมบำบัดของหมอพิธีกรรมไทใหญ่

จากการที่ชาวไทใหญ่ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติค่อนข้างมากประกอบ
กับได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายเถรวาทในรูปแบบพิธีกรรมเข้ามาใช้แก้ปัญหาในการดำเนิน
วิถีชีวิตทุกด้าน รวมทั้งด้านการดูแลสุขภาพด้วย โดยมีหมอพิธีกรรมและพระสงฆ์เป็นผู้
ประกอบพิธีหลัก ดังนั้นหมอพิธีกรรมเหล่านี้ต้องปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด ดังนี้

- ห้ามกินอาหารบ้านศพ
- ห้ามดื่มสุรา
- ห้ามเล่นกับลูกเมียผู้อื่นหรือห้ามเล่นชู้
- หมอผู้ชายห้ามมีความสัมพันธ์กับคนไข้
- หมอผู้หญิงห้ามมีความสัมพันธ์กับคนไข้
- หมอทุกคนห้ามกินอาหารประเภทกั้ว รกควาย

- หมอบางคนห้ามกินเนื้อวัว เนื้อควาย
- หมอทุกคนต้องถือศีล 5 และศีล 8
- เฉพาะหมอครูใหญ่ ต้องนั่งภาวนาสมาธิ
- ห้ามเดินลอดใต้ไม้ค้ำต้นกล้วย
- ห้ามเดินลอดใต้ราวบันไดบ้าน
- ห้ามเดินลอดครัวประตูบ้าน
- ห้ามเดินลอดใต้ราวตากผ้า
- ห้ามเดินลอดใต้สะพานที่มีน้ำ ยกเว้นใต้สะพานลอยเดินลอดได้
- ห้ามเดินข้ามรางใส่อาหารหมู

หากฝ่าฝืนข้อปฏิบัติดังกล่าวจะส่งผลทำให้การรักษาจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ การรักษาไม่สัมฤทธิ์ผล และจะทำให้หมอมีอาการปวดศีรษะหรืออาการอื่นๆ ที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน มีอาการหนักตา ลืมตาไม่ค่อยขึ้น อยากนอนหลับอยู่ตลอดเวลา

พิธีกรรมที่นำมาช่วยในการบำบัดดูแลรักษาสุขภาพของหมอไทยใหญ่สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยตามเจตนาในการรักษาได้แก่ กลุ่มดูแลและทำนายฤกษ์ยาม กลุ่มขจัดปัดเป่า กลุ่มสร้างขวัญกำลังใจ กลุ่มเจริญสติและทำใจ และกลุ่มสร้างความร่มเย็นและเป็นสิริมงคล ดังนี้

1) กลุ่มดูแลและทำนายฤกษ์ยาม ได้แก่

1.1) ดุดวง “8 นามเมือง” (ทิศทั้ง 8 ทิศ) ของชะตาชีวิตคนที่มาดู ได้แก่ ทิศเหนือ, ทิศใต้, ทิศตะวันออก, ทิศตะวันตก, ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ, ทิศตะวันตกเฉียงใต้, ทิศตะวันออกเฉียงใต้ และทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นพิธีที่กระทำเพื่อให้เกิดความสบายใจ กรณีนี้สามารถทำกับบุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่ผู้ป่วย เป็นการตามโชค 8 นามเมือง ใช้ประกอบกับพิธีกรรม “ตำมเตียน” และการดูดวงเท่านั้น โดยมีตัวอย่างตารางดังนี้

อาทิตย์	จันทร์	อังคาร
1	2	3
ราหู	หัวใจของหมอ ๙	พุธ 4
เสาร์ 7	ศุกร์ 6	พฤหัสบดี 5

การนับตาราง 8 นามเมือง ต้องเริ่มนับจากวันประจำวันเกิดก่อนและให้นับจนครบจำนวนอายุ (การนับให้นับวนไปทางขวาตลอด) เมื่อนับครบจำนวนอายุแล้วให้ดูผลการทำนาย ดังนี้

หมายเลข 1 ผลการทำนาย ดวงดีบ้าง มีเคราะห์เล็กน้อย เป็นคนนิสัยไม่ค่อยอยู่กับที่

หมายเลข 2 ผลการทำนาย ดวงดีบ้าง แต่มีความเดือดร้อน เป็นคนนิสัยไม่ค่อยได้อยู่กับที่

หมายเลข 3 ผลการทำนาย ดวงดีบ้าง แต่มีความเดือดร้อน

หมายเลข 4 ผลการทำนาย ดวงดี ไม่มีเคราะห์

หมายเลข 5 ผลการทำนาย ดวงดี ไม่มีเคราะห์

หมายเลข 6 ผลการทำนาย ดวงดี ไม่มีเคราะห์

หมายเลข 7 ผลการทำนาย ดวงไม่ค่อยดีมากนัก

ราหูไม่มีผลการทำนาย เนื่องจากกรณีนับไม่ครบอายุให้นับข้ามช่องราหูไว้ 1 ช่องเสมอ

ทั้งนี้ เมื่อดูดวงจากตาราง 8 นามเมืองเสร็จแล้วให้ทำพิธีสะเดาะเคราะห์หรือพิธีสืบชะตา เพื่อเป็นการทำให้ดวงชะตาดีขึ้น

1.2) ดูดวง “หมากเว้” (หอยเบี้ย) พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อตามหาสิ่งของที่หายไปให้กลับคืนมา ซึ่งยังนิยมทำกันอยู่ในปัจจุบัน โดยหมอจะทำขันตั้งครู ประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, ฉัตร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดหมากสวดพลู (หมาก 4 ชั่น, สวดปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชั่น) 1 สวด, ปูนขาว 1 ถุงเล็ก, “สี่เสียด” (สักเก)), สวด 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมี่ยง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 108 บาท, รูป 2 ดอก จากนั้นจึงทำพิธีท่องคาถา แล้วเอาหอยเบี้ยที่เรียกว่า “หมากเเว” ใส่แก้วทั้ง 9 อัน และยกขันแก้วขึ้นพร้อมกับท่องคาถาให้ของหายกลับคืนมา พร้อมกับการเขย่าแก้ว จากนั้นหมอจะหยิบเบี้ยในแก้วออกมาทั้ง 9 อันแล้วปล่อยเบี้ยออกจากมือลงสู่พื้นพร้อมกับสังเกตการคว่ำหงายของเบี้ย เพื่อการทำนายดังนี้

- เบี้ยคว่ำหมด แสดงว่า ไม่ได้ของคืนมา
- ถ้าเบี้ยหงาย 1 เม็ด แสดงว่าจะได้ของคืนมา
- ถ้าเบี้ยหงาย 2 เม็ด แสดงว่าจะได้ของยาก
- ถ้าเบี้ยหงาย 3 เม็ด แสดงว่าของที่หายอยู่ไกลมาก ได้ยากซึ่งคนอื่นอาจจะเก็บได้
- ถ้าเบี้ยหงาย 4-9 เม็ด แสดงว่าของจะไม่ได้คืนมาเลย
- ถ้าเบี้ยหงาย 5 เม็ด แสดงว่าจะไม่ได้ของคืนมา ของอยู่ไกลมากๆ
- ถ้าเบี้ยคว่ำทั้ง 9 เม็ด แสดงว่าจะไม่ได้ของคืนมา

1.3) “เทียนพยาธิกะลา” หรือ ดุเทียน “กะละ” หรือ “พยาธิกะละ” เพื่อให้ผู้ป่วยที่มีอาการขึ้นสุดท้ายหรือใกล้ตายมาทำพิธีเชื่อว่าจะช่วยต่อชีวิตให้ยืนยาวขึ้น โดยหมอจะให้ผู้ป่วยวัดความยาวของเทียนให้เท่ากับฝ่ามือ 1 คืบ ด้วยด้ายสายสิญจน์แล้วนำมาผูกให้เท่ากับจำนวนอายุ เช่น อายุ 28 ปี ให้เอาด้ายสายสิญจน์มา 28 คืบ และบวกเพิ่มอายุอีก 1 ปี เป็น 29 คืบ นำมาตัดทุกๆ คืบ จากนั้นนำด้ายสายสิญจน์ทั้งหมดมาใส่เทียนและเขียนยันต์ลงในกระดาษสา ทำการปลุกเสกเทียนโดยการเป่าคาถาให้มากกว่าอายุผู้ป่วย เช่น อายุ 10 ปีให้ทำการปลุกเสก 11 ครั้ง โดยจะทำการประกอบพิธีต่อหน้าขันครูใหญ่ซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, น้ตร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, ฝ่าขาว “ปึกขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ฝ่าแดง “ปึกแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชั่น, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชั่น) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ถังเล็ก, “สี่เสียด” (สั๊กเก), สวดย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 108 บาท, รูป 2 ดอก หมอจะกล่าวชื่อสกุลของผู้ป่วยแล้วจุดเทียนบนแท่นบูชา พร้อมกับอธิษฐานและสังเกตดูแสงไฟที่เทียน ดังนี้ ถ้าไฟสว่าง แสดงว่าผู้ป่วยจะมีสุขภาพดี ถ้าไฟไม่ค่อยสว่าง แสดงว่าผู้ป่วยอาจจะถึงตายได้ ถ้าไฟวอด แสดงว่าผู้ป่วยจะตาย แต่กรณีที่เทียนไม่สว่างตั้งแต่เริ่มแรก แต่เมื่อมาถึงช่วงกลางคืนเทียนเกิดไฟสว่างขึ้นแสดงว่าผู้ป่วยจะมีชีวิตรอด

1.4) “นูกน้ำมัน” ดุพยาธิต พิธีกรรมนี้กระทำสำหรับคนที่เจ็บป่วยตามร่างกาย เพื่อให้พยาธิตหาย ทำโดยนำน้ำมันงาบริสุทธิ์เทใส่ถ้วยดิน (เส้นผ่าศูนย์กลาง 4-5 นิ้ว) แล้วนำฝ่าขาวมาห่อถ้วยดินให้มิด จากนั้นหมอบทำการขึ้นขันครู ซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, น้ตร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, ฝ่าขาว “ปึกขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ฝ่าแดง “ปึกแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชั่น, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชั่น) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ถังเล็ก, “สี่เสียด” (สั๊กเก), สวดย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 108 บาท และรูป 2 ดอก พร้อมถือจุกผ้าขึ้น จากนั้นให้ผู้ป่วยนอนคว่ำหรือนอนหงายพร้อมกับใช้ผ้าคลุมตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า แล้วนำถ้วยดินวางบนตัวผู้ป่วยแต่ละจุดที่มีอาการเจ็บปวด เมื่อวางถ้วยเสร็จ แคะถุ้งผ้าออกแล้วสังเกตดูน้ำมันงาในถ้วย หากน้ำมันงาเป็นสีดำแสดงว่าผีป่าทำ หากน้ำมันงาเป็นสีขุ่นหรือสีหม่นแสดงว่าพุกหรือผีดินกระทำ และหากน้ำมันงาเป็นสีแดงแสดงว่าเป็นเลือดเป็นลมในร่างกายของคนป่วย ซึ่งหมอจะทำพิธีรักษาโดยการเป่าคาถาลงบนถ้วยน้ำมันจนกระทั่งน้ำมันงาใสสะอาดไม่มีสี หลังจากนั้นเทน้ำมันงาลงในแม่น้ำ ให้ไหลไปตามน้ำ ห้ามเทลงบนพื้นดิน พร้อมกับให้ยาแก่ผู้ป่วยตามสมควร

1.5) “กลิ้งไข่ดูพยาธิ” สำหรับพิธีกรรมนี้กระทำเพื่อหาสาเหตุของอาการเจ็บป่วย โดยเฉพาะอาการปวดท้อง โดยมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของพิธีนี้ว่า “กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีสามีภรรยาคนหนึ่งได้ปลูกบ้านอยู่ในป่า ทำไร่ทำนาทำสวนกันตามลำพังและบ้านของทั้งสองคนอยู่ไกลจากเมืองมาก มีความทุกข์กันดารมาก ในสมัยนั้นเป็นสมัย “ศุภีตันตะระกัป” (กัปที่มีคนทุกข์ยากมาก) มีความอดอยากอดกลืน ทั้งสองคนได้ปลูกถั่วปลูกงาไว้ที่หัวไร่ปลายนา เลี้ยงไก่ หมู หมา ตามประสาคนยากจน อยู่มาวันหนึ่งภรรยาเกิดอาการปวดท้องมาก เมื่ออยู่กันตามลำพังก็ไม่ว่าจะทำอย่างไร คิดไม่ออกบอกไม่ถูก ด้วยความสงสารภรรยา สามีจึงคิดอยากช่วยเหลือ จึงไปเอาไข่ในรังไก่ที่เลี้ยงไว้มา 1 ฟอง แล้วนำมาปลูกเสกพร้อมกับเอามากลิ้งตามบริเวณท้องที่ปวดของภรรยา พร้อมกำกับคาถา “เม็ยชนะโมถอน” ว่าดังนี้ “นะมอมหารั่ม นะมอยักขัม นะมอจะหรั่ม นะมอสิวหมาหนินกะ นะมอดิก จะกัม นะมอหนาก่า นะมอปะก่า นะมอจินอ นะมอหนุก นะมอลอน นะเปลี่ยน สล่าเปลี่ยน สวาหะ สวาหาย” ใช้เวลานานพอสมควร ในสมัยนั้นไม่มีนาฬิกาบอกเวลา ผู้เป็นสามีจึงใช้วิธีต้มน้ำในกระบอกไม้ไผ่ให้เดือด จึงประมาณเวลาในการทำพิธีรักษาว่านานประมาณน้ำเดือด โดยผู้เป็นสามีได้กลิ้งไข่ไปมาหลายครั้ง แล้วสังเกตอาการของภรรยาที่ไข่ เช่น ถ้าไข่ดำเป็นโรคฝีกระทำ, ถ้าไข่แดงเป็นฝีป่าฝีเถื่อนกระทำ, ถ้าไข่นั้นเป็นสีหม่น เป็นโรคเลือดลม และถ้าไข่ไม่เปลี่ยนแปลง แสดงว่าไม่เป็นอะไร

1.6) “ผีตามอยฝียอยยุ่ง” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อทำนายคู่สิ่งของที่หายไป ให้ได้กลับคืนมา ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมได้แก่ ตารางหมายเลขและไม้ชี้จุดหมายเลข โดยหมอจะเอาไม้ให้คนที่มาทำนายชี้หมายเลขที่ตนชอบเพียงหนึ่งหมายเลข แล้วทำนายตามหมายเลขดังนี้

ตัวอย่างตารางตำรา “กะลา” (ดูของหาย)

1 อาทิตย์ [อะ]	8 ราหู [จุ]	7 เสาร์ [เ]
2 จันทร์ [กะ]		5 พฤหัสบดี [มิ]
6 ศุกร์ [สุ]	4 พุธ [ยะ]	3 อังคาร [ก่า]

- หมายเลข 1 อะ วันอาทิตย์ ของที่หายบริเวณหน้าบ้านหรือหลังบ้าน
 หมายเลข 6 ลู วันศุกร์ ของที่หายอยู่บริเวณที่สูง
 หมายเลข 7 เถ วันเสาร์ มีอยู่บริเวณที่มีลำเหมืองหรือแม่น้ำ
 หมายเลข 5 มิ วันพฤหัสบดี สิ่งของที่หายมีอยู่ในรู
 หมายเลข 3 ก่า วันอังคาร สิ่งของที่หายมีผู้หลักผู้ใหญ่เก็บได้ แต่ไม่ได้คืน
 หมายเลข 4 ยะ วันพุธ สิ่งของอยู่ที่สูง ตามชอกมุมหลังคา
 หมายเลข 8 ลู ราหู มีผู้ที่มีรูปร่างอ้วนเอาไป ทำให้ไม่ได้คืนมา
 หมายเลข 2 กะ วันจันทร์ จะไม่ค่อยได้ของคืนมา

1.7) “กะละสีลือก” (ตารางสี่ช่อง) พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อทำนายดูสิ่งของที่หายไป สาเหตุของอาการเจ็บป่วยหรือไม่สบาย และช่วยทำนายโชคลาภ ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการ ประกอบพิธีกรรมนี้ ประกอบด้วย ขันตั้งครู, ไม้ 1 คืบ, ถาด 1 อัน, สวय 1 อัน, รูป 2 ดอก และเทียน 2 เล่ม

ตัวอย่างตาราง “กะลา 4 ลือก”

1	4
2	0

เริ่มพิธีโดยหมอจะกล่าวว่า “ของหายให้คืนมา ถ้าไม่สบายให้หายจากอาการ เจ็บป่วย” แล้วให้ผู้ป่วยชี้ลงบนตารางหมายเลขใดหมายเลขหนึ่ง ซึ่งแต่ละหมายเลขมีคำทำนาย ดังนี้

หมายเลข 1 แสดงว่า ความร้อนในตัวจะเพิ่มขึ้น ทำงานไม่ขึ้น ไม่มีโชคลาภ ชีวิตตกต่ำลงไป ทำอะไรไม่ขึ้น ถ้ามีเงินก็จะหมดไป เก็บเงินไม่อยู่ ถ้าสัตว์เลี้ยงหายก็จะไม่ได้คืนมา เป็นคนพุดจาไม่ไพเราะ มักมีนิสัยเข้ากับคนอื่นไม่ได้ ซึ่งวิธีการลดเคราะห์ทำโดยถวายสิ่งของได้แก่ นัตร์ 9 อัน, เทียนครบอายุ (เหมือนพิธี “อาส่ากแจ”), “จ่อ” 10 อัน และยอดไม้ 5 ยอดใส่แจกันไป ถวายทานแก่พระจะทำให้ดีขึ้น

หมายเลข 2 โชคลาภดีขึ้น ทำอะไรก็ดี ถ้ามีเงิน 100 บาทจะได้คืนมาอีก 1,000 บาท ไม่มีความร้อนใจ ถ้าผู้ป่วยไม่สบาย ก็จะค่อยๆ หายไป

หมายเลข 0 ไม่มีโชคลาภอะไร คิดอะไรไม่ออก ร้อนทุกอย่าง ทำมาค้าขาย ทำไร่นาไม่ขึ้น มีแต่ปัญหาเกิดขึ้น ซึ่งวิธีการลดเคราะห์ ทำได้โดยเอาน้ำ 1 แก้ว, พัดประจำวัน 12 วัน, นัตร์ 12 อัน, “จ่อ” 12 อัน, สวยดอก 12 อัน, ไม้มงคล 5 อย่างใส่แจกัน 1 อัน, ข้าวสุก 12 คำ และขนมขาว-เหลือง อย่างละ 12 อัน ไปทำบุญที่วัดกับพระสงฆ์ เชื่อว่าจะช่วยลดเคราะห์ และต้องเอา

“อาสาแก่” พบใบตองเป็น 4 เหลี่ยมให้ครอบอายุไปถวายพระที่วัด พร้อมทั้งให้ปล่อยปลา “อาสาแก่” ปล่อยไก่ 1 ตัว ทำไม้ค้ำเพื่อไปค้ำคั้นน้ำมันกล จะทำให้อยู่ดีมีสุขขึ้นไปเรื่อยๆ

หมายเลข 4 คนไม่สบายมาถาม ร้อนใจทุกอย่าง ไม่มีโชคกลางสักอย่าง พี่น้องจะเถียงกัน ไม่เชื่อฟังเรา ถ้ามีภรรยาหรือสามีจะไปมีภรรยาใหม่ หรือสามีใหม่ ในครอบครัวไม่มีความสุข มีเรื่องทุกข์ใจตลอดปี ถ้ามีคนป่วยไข้ หมอจะดูแลไม่ดี

1.8) “จาดิสะละหย่าน” หรือ “จ่าสะละหย่าน” (ดูดวง 12 ราศี) พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อดูดวงชะตาชีวิต กรรมเก่า กรรมใหม่ การแก้เคล็ดทั้งหลาย และการปฏิบัติตัวเพื่อจะแก้กรรมเก่า และกรรมใหม่ ซึ่งเป็นการป้องกันตนเองในอนาคต เป็นพิธีกรรมที่นิยมทำกันมาก สำหรับวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ตารางสิบสองราศี, ตารางตำแหน่งนักษัตรฤกษ์, ตารางตำแหน่งทิศและตารางเทียบอายุ ซึ่งผู้มารับการทำพิธีนี้จะต้องบอกวันเดือน ปีเกิดของตนเองให้กับหมอ เพื่อเทียบตารางอายุ 100 ปี แล้วดูตารางนักษัตรฤกษ์ ดูว่าอยู่ในนักษัตรฤกษ์ใด ดูการทำนายในนักษัตรฤกษ์ในตำแหน่งตาราง และดูตัวเลขพร้อมกับทำนายชะตาชีวิตว่าจะตายกี่ปี ย้อนหลังชาติเกิด 3 ชาติ และอนาคต 1 ชาติ

1.9) “กะละก๊อกแจ้แหล่” หรือ “ก่าล่าปิ่นก๊อกแจ้แหล่” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อดูของหาย ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ปัจจัย 1 บาท 25 สตางค์, “จ่อขาว” หรือ “จี้ก่า” 2 ตัว, เทียน 2 เล่ม, ข้าวสุก 2 คำ, กะลามะพร้าว 1 อัน, ข้าวสาร 7 เม็ด และสตางค์ 1 บาท (มาตรหนึ่ง) เริ่มพิธีโดยหมอนำข้าวสาร 7 เม็ดและเงินอีก 1 บาทใส่ในกะลามะพร้าว แล้วอธิษฐานว่า “ถ้าของหายให้บอกได้ว่าของสิ่งนั้นอยู่แห่งหนใด และขอให้หยุดอยู่ทางทิศนั้นเพื่อจะได้ไปหาให้เจอ” จากนั้นหมอจะหมุนกะลาและสังเกตสัญลักษณ์การหมุนของกะลา ถ้ากะลาหมุนเรื่อยๆ แสดงว่าไม่ต้องหาแล้ว แต่ถ้ากะลาหยุดหมุนไปทางทิศใด ให้ตามหาสิ่งของในทางทิศนั้น กรณีที่กะลาหยุดหมุนและหมุนต่ออีก แสดงว่าสิ่งของที่หายไปนั้นจะหายากและได้คืนมายากลำบากแน่นอน

1.10) “ตาทลิตาชะ” (ดูนักษัตรฤกษ์) พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อดูลักษณะคนที่ไม่สบาย ช่วยทำให้สุขภาพดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ปัจจุบันยังทำกันอยู่ ลักษณะคล้ายกับการดูหมอดูเมือ มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของพิธีกรรมดังนี้ “ตาทลิตาชะ” เป็นชื่อคนที่เขียนตำรา “ตาทลิตาชะ” ซึ่งเป็นผู้รู้ประวัติของผู้อื่นเก่งมาก เพราะสามารถดูนิสัยคนและสามารถทำนายเกี่ยวกับเรื่องของคนเก่ง เช่น แคได้ยินเสียงคนเดินเข้ามา ก็รู้หมดว่าเป็นหญิงหรือชาย ได้ยินเสียงพูดจาก็รู้ว่าคนนั้นโสดหรือแต่งงานแล้ว รวมทั้งคนที่มีความไม่สบาย วันหนึ่งเจ้าเมืองเรียก “ตาทลิตาชะ” ไปพบ เพราะรู้ว่า “ตาทลิตาชะ” เป็นคนเก่งและฉลาด เจ้าเมืองจึงถาม “ตาทลิตาชะ” ว่า “เก่งจริงหรือไม่” เมื่อ “ตาทลิตาชะ” ได้ยินเช่นนั้นจึงตอบว่า “ตนเองเก่งจริงๆ” เจ้าเมืองจึงให้ดูลักษณะภรรยาของตนเองว่าเป็น

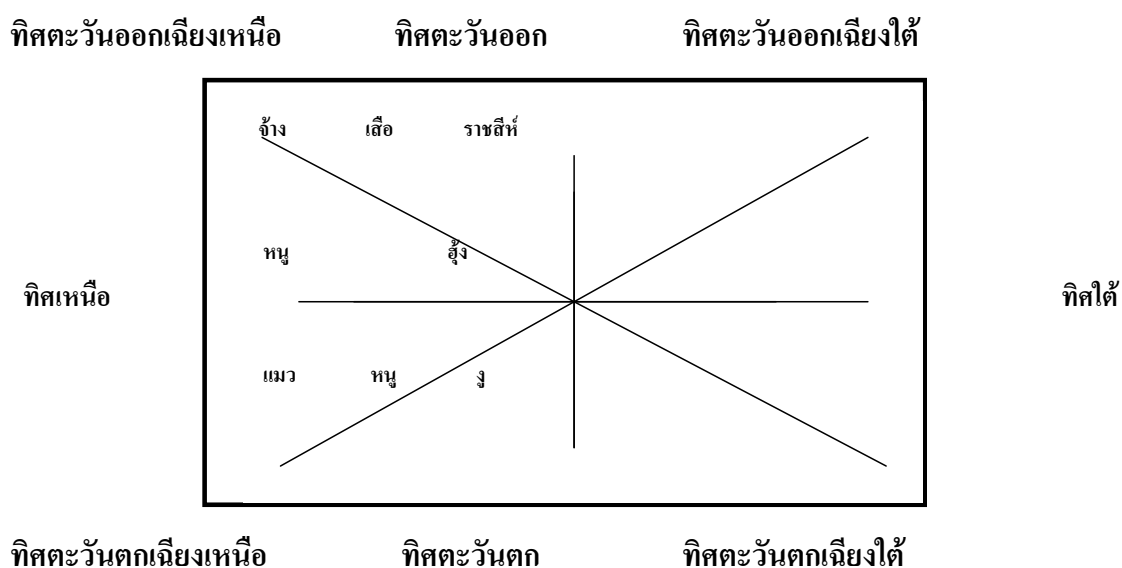
คนอย่างไร “ตาสีดาชะ” ได้คุณลักษณะให้โดยไม่เคยเห็นรูปร่างหน้าตาของเจ้าเมืองมาก่อน เพียงแต่ได้ยินเฉพาะเสียงเดินจากห้องข้างๆ เมื่อ “ตาสีดาชะ” ทำนายให้เจ้าเมืองฟังถึงลักษณะท่าทางของภรรยาเจ้าเมืองและได้บอกถึงจุดต่างๆ ที่มีบนร่างกายที่อยู่ในที่ลับและจุดสำคัญของภรรยาเจ้าเมืองได้อย่างถูกต้อง ซึ่งเจ้าเมืองไม่เคยได้สังเกตและรู้มาก่อน เช่น มีจุดปานอยู่บนหัวหน้า เจ้าเมืองจึงนึกว่า “ตาสีดาชะ” ไปนอนกับภรรยาของตนเอง จึงสั่งให้ทหารนำ “ตาสีดาชะ” ไปฆ่า แต่เนื่องจากทหารเห็นว่า “ตาสีดาชะ” เป็นคนเก่งและฉลาดจึงตัดสินใจพา “ตาสีดาชะ” ไปที่เขตแนวชายแดนและให้ออกไปอยู่ที่เมืองอื่นโดยไม่ให้กลับมาอยู่ที่เมืองนี้อีก ซึ่ง “ตาสีดาชะ” ได้ไปบวชอยู่ในป่าและไม่ได้กลับมายังเมืองนี้อีกเลย จากนั้นทหารได้ทำแผนการเพื่อไม่ให้เจ้าเมืองรู้ว่า “ตาสีดาชะ” ยังไม่ตาย จึงได้ฆ่าสุนัข 1 ตัว แล้วเอาเลือดมาทาที่มีดดาบ แล้วได้เข้าเฝ้ารายงานให้เจ้าเมืองทราบว่า “ตาสีดาชะ” ได้เสียชีวิตแล้ว เจ้าเมืองได้สั่งให้ทหารเอาตำรา “ตาสีดาชะ” ที่เขียนขึ้นทั้งหมดไปเผา แต่เมื่อชาวบ้านและประชาชนทั่วไปทราบข่าว จึงได้ให้ความสนใจและเกิดการแย่งตำรากันมากมายจนกระจัดกระจายทั่วไปเป็น 4,800 อย่าง หรือมีตำรา 4,800 เล่ม

สำหรับพิธีนี้ ผู้ป่วยจะนำสวดยามาหาหมอ ถ้าเป็นกรณีที่ทำให้หมอไปหาผู้ป่วยเอง ญาติผู้ป่วยจะต้องนำสวดยและข้าวสาร 1 แก้ว ดอกไม้ 2 ดอก เทียน 2 เล่ม มาให้หมอก่อน หมอจึงจะไปดูอาการคนป่วยให้ เนื่องจากการนำสวดยไปให้หมอนั้นแสดงถึงความเคารพนับถือของผู้ป่วยที่มีต่อหมอ ดังนั้นหากไม่นำสวดยดอกไปให้หมอ หมอจะไม่ไปทำการรักษาให้ เมื่อหมอยกชันครุซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, น้ตร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชั่น, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชั่น) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ถุงเล็ก, “สี่เสียด” (สั๊กเก), สวดย 4 อัน (ดอกไม้วาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 108 บาท และรูป 2 ดอก จะมีการสังเกตลักษณะการเดิน การนั่ง สีหน้า รูปร่างหน้าตา หรือสังเกตลักษณะท่าทางที่ผู้ป่วยแสดงออก เช่น เอามือลูบหน้า แต่มีอาการปวดศีรษะ หมอทำนายว่าอาการจะดีขึ้น พร้อมให้ยาตามอาการ หรือหากเอามือลูบตา แสดงว่าอาการจะไม่ดีขึ้น แต่ก็ให้ยาไปกิน

1.11) “ดูเมื่อสวดยดอก” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อให้มีสุขภาพร่างกายที่ดีและตรวจดูสาเหตุโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ โดยหลังจากที่หมอยกชันครุซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, น้ตร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชั่น, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชั่น) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ถุงเล็ก, “สี่เสียด” (สั๊กเก), สวดย 4 อัน (ดอกไม้วาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 108 บาท และรูป 2

ดอก หมดจะให้คนที่มาดูเมื่อไปหาดอกที่ตนเองชอบมากที่สุด 1 ดอก แล้วนำดอกที่ได้มาให้หมอนำนาย ดังนี้ ดอกบัว แสดงว่ามีคนรักคนชอบ, ดอกกุหลาบสีแดง แสดงว่ามีคนเมตตา, ดอกสีม่วง แสดงว่าจะมีเรื่องเดือดร้อนหรือทุกข์ใจภายใน 6 เดือน, ดอกว่านทั้งหมด แสดงว่ามีความร่ำรวยสนุกสนาน ทำอะไรก็สำเร็จผล, ดอก “สะเลียม” (ตำมา) แสดงว่าจะประสบผลสำเร็จในชีวิต ทำอะไรก็ดีขึ้น, ดอกกุหลาบสีขาว แสดงว่าใจคอวิกลจริต ทำแต่ความขัดแย้งกับผู้อื่น, ดอก “มวยตู” (ถั้วผสม) แสดงว่าเพื่อนจะนำความทุกข์มาให้, ดอกจำปี แสดงว่าเพื่อนจะทำความดีให้, ดอกเก็ดควา แสดงว่าเป็นคนมีบุญแรงกล้า สิ่งดีๆ จะเข้ามาหา, ดอกสีเหลือง แสดงว่าจะได้แต่งงาน, ดอกเฟื่องฟ้า แสดงว่าอีกประมาณ 7 วันจะมีความสุขสบาย, ดอกสีชมพู แสดงว่าจะได้ทรัพย์สินเงินทอง, ดอกหน้าผา แสดงว่าความคิดดีๆ จะเข้ามาที่ตัว, ดอก “มื่นจะล่าง” (ปูเลย/ไพล) แสดงว่าจะมีความทุกข์อกทุกข์ใจ เกี่ยวกับเรื่องความรักหรือมีคนมาชอบพอด้านความรัก, ดอกทานตะวัน (ดอกวันไหว้) แสดงว่าด้านการเรียนจะสอบผ่านและประสบผลสำเร็จในชีวิต, ดอก “แมงซ์” แสดงว่ามีคนรักคนชอบมากและเงินทองจะได้มามากมาย, ดอก “นิลปาน” แสดงว่าเป็นคนใจกล้าหาญ ทำจริง, ดอก “สิบสองเดือน” แสดงว่าคนรักจะเข้ามาเพิ่มขึ้นอีก เป็นต้น ซึ่งหลังจากทำนายแล้วผู้ป่วยจะยกขันสววยให้แก่หมอน

1.12) “เป๋ตาง” หรือ “ตวยไหวปู้” เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการดูการทำนายทายทักเกี่ยวกับสิ่งของที่หายไป เช่น วัว ควาย สิ่งของภายในบ้าน ฯลฯ เพื่อให้ได้คืนมา ซึ่งคนที่มาเข้ารับการทำนายจะนำสววยดอกไม้รูปเทียนมาให้หมอน จากนั้นหมอนจะให้ผู้ที่จะมาดูการทำนายอธิษฐานก่อนถือใบพลูเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แล้วหมอนจะทำนายตามความหมายดังนี้



ช้าง ให้หาของที่หายทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ถ้าหาไม่เจอให้หาของทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
 เสือ ให้หาของหายทางทิศตะวันออก ถ้าหาไม่เจอให้ไปหาทางทิศตะวันตก
 ราชสีห์ ให้หาของหายทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถ้าหาไม่เจอให้หาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
 สิงห์ ให้หาของหายทางทิศใต้ ถ้าหาไม่เจอให้หาทางทิศเหนือ
 งู ให้หาของหายทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ถ้าหาไม่เจอให้ไปหาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
 หนู ให้หาของหายทางทิศตะวันตก ถ้าหาไม่เจอให้หาทางทิศตะวันออก
 แมว ให้หาของหายทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ถ้าหาไม่เจอให้หาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
 ทั้งนี้หากหาสิ่งของที่หายไม่เจอ ให้สังเกตลักษณะการอยู่อาศัยของสัตว์แต่ละชนิดที่อยู่ใน
 คำทำนาย เช่น “สูง” มักอาศัยอยู่บนที่สูง, แมวมักอาศัยอยู่ในบ้านหรือชอบอยู่บริเวณห้องครัว ฯลฯ

1.13) คูใบไม้

1.14) คูลายมือ

1.15) “คูโจแปดลูก”

1.16) “ตะป่องสามตำ”

1.17) “เมื่อตักขาวหล้า”

2) กลุ่มขจัดปัดเป่า ได้แก่

2.1) “ตัดหุง” (ตัดผีตายโหง) เป็นการรักษาอีกแบบหนึ่งซึ่งคนไทยใหญ่นิยมใช้กันมาก เพราะเป็นวิธีรักษาโดยทำพิธีแก้กรรมไม่สบายจากการกระทำผิดหรือถูกผีตายโหงกระทำ เช่น ผอม แห้งแรงน้อย นอนไม่หลับ กระสับกระส่าย ทำให้ทำมาหากินไม่ได้ เมื่อทำพิธีแล้วจะทำให้อาการดีขึ้นทั้งทางด้านจิตใจและร่างกาย ซึ่งพิธีนี้จะทำเฉพาะผู้ป่วยที่เป็นผู้ใหญ่เท่านั้น ไม่นิยมทำในผู้ป่วย

พิธีกรรมนี้เริ่มจากการที่หมอหรือผู้ป่วยเตรียมวัสดุอุปกรณ์ทั้งหมดได้แก่ กิ่งไม้สารคำ (ไม้ก้างคำ) 1 กิ่ง, กิ่งต้นไม้ “บามัน” (ต้นฝรั่ง/หมากคำ) 1 กิ่ง, ใบ “มังเข” (ว่านหางช้าง) 1 ใบ, กิ่งต้น “มะเหาะ” 1 กิ่ง, กิ่ง “ล้านผีปาย” 1 กิ่ง, ถังน้ำ 1 ใบ, “ตาเหล่ว” 7 ชิ้น (ขนาดใหญ่จนผู้ป่วยสามารถลอดผ่านได้) 1 อัน, “เลว” (มีดดาบหมอ) 1 เล่ม, ต้นกล้วย 1 ท่อน, อาหารคาวหวาน เช่น ปลาดิบ เนื้อดิบ น้ำอ้อย อย่างละ 1 ชิ้น, ข้าวหนึ่ง 1 ปั้น, น้ตร 1 อัน, “จ่อขาว” 4 อัน, “จ่อแดง” 4 อัน, เทียนเหลือง (เล่มบาท) 4 เล่ม, เทียนขาว (เล่มบาท) 4 เล่ม, เทียนแดง (เล่มบาท) 4 เล่ม, ฐูป 4 เล่ม, กล้วย 1 หวี, น้ำเปล่า 1 ขวด, ด้ายสายสิญจน์ 1 ม้วน, “สะตวง” ซึ่งใส่เล็บมือ เส้นผม และเส้นเอ็นผู้ป่วย 1 อัน, ปั้น 1 กระบอก, สัมปอ, ฐูปปั้นสัตว์ ได้แก่ วัว ควาย นก หมู เป็ด ไก่ หมู และหมา

จากนั้นหมอจะเตรียมขันตั้ง (ขันครู) ซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, น้ตร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวยหมากสวยพลู (หมาก 4 ชิ้น

, สวดยพลู (ใบพลู 4 ใบ, หมาก 2 ชิ้น) 1 อัน, ปูนขาว 1 ถุงเล็ก, “สีเสียด” (สักเจ)), สวดย 4 สวดย ประกอบด้วย ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม, รูป 2 ดอก และ ปัจจัย 108 บาท เมื่อยกขันครูเสร็จแล้ว นำผู้ป่วยมารักษาบริเวณทางสามหรือสี่แยกหรือบริเวณที่มีแม่น้ำไหลผ่าน โดยจัดให้ผู้ป่วยนั่งห่างจาก “สะตวง” และหมอประมาณ 1 วา

จากนั้น หมอท่องคาถาพร้อมพรมน้ำมนต์และใช้ดาบทำท่าฟันผู้ป่วยเบาๆ ประมาณ 3-5 ครั้ง เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการไล่ผีออกจากร่างกายผู้ป่วย หลังจากท่องคาถาเสร็จ หมอจะใช้มีดตัดท่อนกล้วย และให้ผู้ป่วยลอดข้าม “ตาแหลว” 1 ครั้ง ส่วนผู้ช่วยหมอจะถือปืนไว้เพื่อเตรียมไว้ยิงไล่ผีตามหลังผู้ป่วยที่ลอด “ตาแหลว” เสร็จแล้ว หมอจะรดน้ำมนต์ให้ผู้ป่วยและให้ผู้ป่วยถอดเสื้อผ้าให้หมอและให้นุ่ง “ผ้าตอง” (ผ้าขาวม้า) หมอยก “สะตวง” และเสื้อผ้าที่ผู้ป่วยถอดไว้ โยนทิ้งลงแม่น้ำทั้งหมด หลังจากนั้นหมอมักมีผู้ป่วยและรดน้ำมนต์อีกครั้งพร้อมท่องคาถาให้อยู่ดีมีสุข ให้หมดเคราะห์ ไม่ให้ภูติผีชั่วร้ายมาทำร้ายอีก เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วผู้ป่วยจะนำขันตั้งมาถวายหมอ เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณที่หมอช่วยปัดเป่าเคราะห์ให้

2.2) “ตัดพราย” เป็นพิธีกรรมที่กระทำในกรณีที่เด็กเกิดมาแล้วสุขภาพไม่ดี ตัวเหลืองซีด ไม่สบาย ร้องไห้งอแง จึงต้องทำพิธีให้เด็กมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง สำหรับวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมนี้ ได้แก่ “สะตวง” 1 อัน, “จ่อขาว” 4 อัน, “ตุงใจ” (ตัดเป็นรูปคนทั้ง 4 อัน) 4 อัน, ดินปั้นเป็นรูปสัตว์ 12 ราศี (หมา ไก่ หมู ควาย วัว ช้าง ม้า กระต่าย เสือ นาค (หรือจระเข้) งู และแพะ), รูปปั้นคน 1 คน, ข้าวเหนียวขาว (ข้าวขาว) 2 ปั้น, ข้าวเหนียวแดง (ข้าวแดง) 2 ชิ้น เพื่อให้ผีและเครื่องอุปโภคบริโภคของผีกิน ช่วยป้องกันไม่ให้มารบกวนผู้ป่วย, ผักสดสีขาวและสีแดง, น้ำเปล่า 2 แก้ว, สวดยดอก 2 ถุง (4 อัน), สวดยเทียน 2 ถุง (4 อัน), มีดดาบหมอ, ด้ายสายสิญจน์, สัมป่อย, ดันกล้วย 1 ต้น และชุดเสื้อผ้าผู้ป่วย 1 ชุด โดยก่อนที่จะรักษา หมอจะให้ผู้ป่วยยกขันตั้งครูของพิธีกรรมนี้ซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 32 ลิตร, มะพร้าว 1 ลูก, กล้วย 2 หวี, ถักร 1 อัน, จ่อขาว 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, เทียนขาว 4 เล่ม, เทียนเหลือง 4 เล่ม, ผ้าขาว 1 วา, ผ้าแดง 1 วา, สวดยหมาก 1 อัน (ปูนขาว ใบพลู และหมาก), รูป 2 ดอก, เมียง 2 ห่อ, ดอกไม้ขาว, น้ำอบ 1 ขวด และเงินค่าขันตั้ง สำหรับผู้ใหญ่จะนิยมใส่เงินค่าขันตั้งประมาณ 17 บาท, 33 บาท, 99 บาท หรือเท่ากับอายุของผู้ป่วย ส่วนเงินค่าขันตั้งของเด็กประมาณ 32 บาท, 25 บาท, 96 บาท, 108 บาท หรือครบอายุผู้ป่วย ซึ่งจำนวนเงินนั้นจะให้เป็นฉลากให้ผู้ป่วยจับก่อน

เมื่อเตรียมขันตั้งแล้วจะนำไปประกอบพิธีนอกชายคาบ้าน โดยนำเสื้อผ้า ตัดเล็บมือเล็บเท้า และเส้นผมเด็กใส่ในสะตวงวางนอกชายคาบ้าน ส่วนตัวผู้ป่วยจะอยู่ในชายคาบ้าน พร้อมกับมีการ โยงสายสิญจน์ระหว่างผู้ป่วยกับสะตวงซึ่งห่างจากตัวผู้ป่วยประมาณ 3 วา 3 นิ้ว จากนั้นหมอจะท่องคาถาพร้อมกับรำดาบรอบตัวผู้ป่วยและสะตวง 3 รอบ เมื่อท่องคาถาเสร็จก็ตัด

สายให้ขาด (ประมาณ 3-7 ครั้งเท่านั้น) และหมอดึงสังเกตดูระยะความยาวของด้ายสายสัญญาณ หากความยาวของด้ายสายสัญญาณอยู่ฝั่งในชายคาบ้าน (ฝั่งผู้ป่วย) แสดงว่าอาการของผู้ป่วยจะดีขึ้น แต่หากความยาวของด้ายสายสัญญาณอยู่ฝั่งนอกชายคาบ้าน แสดงว่าอาการของผู้ป่วยจะไม่ดีขึ้นและไม่หาย หรือกรณีตัดสายสัญญาณครบ 7 ครั้งแล้ว สายสัญญาณยาวก่อนไปทางฝั่งนอกชายคาบ้าน แสดงว่าอาการของคนป่วยจะไม่หาย ให้ผู้ป่วยขอขึ้นชั้นक्रุใหม่เพื่อให้ผลการตัดสายสัญญาณก่อนไปในทางที่ดีขึ้น

เมื่อทำพิธีเสร็จจะรดน้ำมันต์ให้ผู้ป่วย แล้วให้ผู้ป่วยถ่มน้ำลายใส่ในสะดวง และตัดเล็บมือเล็บเท้าใส่ในสะดวง จากนั้นยกขันสะดวงจากจุดเดิมห่างไปอีก 1 วา แล้วให้รดน้ำมันต์ผู้ป่วยอีกครั้ง พร้อมผูกข้อมือ และจะต้องมัดสายยันต์ไว้กับคันแขนข้างซ้ายผู้ป่วยจนครบกำหนดตลอดจึงจะเอาออกแล้วนำสายยันต์มัดที่คอเด็กไว้จนครบอายุ 1 ขวบจึงเอาด้ายสายสัญญาณออก

2.3) “ปิดส่ง” พิธีนี้กระทำให้ผู้ป่วยได้อยู่ดีมีสุขและช่วยนำสิ่งที่ไม่ดีออกจากตัวผู้ป่วย ขึ้นตอนและพิธีกรรมรักษาเริ่มจากการที่หมอดึงขันक्रุซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, น้ตร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชิ้น, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชิ้น) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ถุงเล็ก, “สี่เสียด” (สักเก), สวดย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปังจัย 108 บาท, รูป 2 ดอก พร้อมนำน้ำส้มป่อยและหนามปิดเตรียมไว้ก่อน จากนั้นให้ผู้ป่วยนั่งและเอาผ้าคลุมตัวนอกชายคาบ้าน โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก หมอจะทำการส่งปิดโดยใช้หนามปิดหรือพรมน้ำส้มป่อยใส่ผู้ป่วย เมื่อเสร็จพิธีหมอดึงผูกข้อมือผู้ป่วยและเอา “สะดวง” ซึ่งประกอบด้วย ข้าว 2 ปั้น (ดำ-แดง), สวดยดอก 2 อัน, เทียน 2 เล่ม, เสือผ้าผู้ป่วย, “จ่อขาว” 4 อัน, เล็บมือ เล็บเท้า และผมผู้ป่วยส่งตามทิศของผู้ป่วย โดยวิธีการส่งนั้น คนที่ส่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นคนป่วย ซึ่งจะต้องวาง “สะดวง” ลงแล้วหันหลังให้ “สะดวง” ห้ามหันมามอง “สะดวง” เด็ดขาด เพราะเชื่อว่า ถ้าหันกลับมาเคราะห์ทั้งหลายที่ส่งไปก็จะกลับมาด้วยหรือเคราะห์จะตกแก่คนที่ถือสะดวงไปส่ง

2.4) “ตัดเกิด” เป็นวิธีการรักษาโดยทำพิธีแก้กรรมที่คลอดลูกออกมาแล้วตาย เพื่อป้องกันกรรมชั่วซ้อนที่อาจจะเกิดกับการคลอดลูกครั้งต่อไป หรือไม่ให้เกิดการแท้งลูกก่อนกำหนด ขึ้นตอนวิธีการเหมือนกับพิธี “ตัดพราย” ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมนี้ ได้แก่ “สะดวง” 1 อัน, “จ่อขาว” 4 อัน, “ตุงใจ” (ตัดเป็นรูปคนทั้ง 4 อัน) 4 อัน, ดินปั้นเป็นรูปสัตว์ 12 ราศี (หมา ไก่ หมู ควาย วัว ช้าง ม้า กระต่าย เสือ นาค (หรือจระเข้) งู แปะ), รูปปั้นคน 1 คน, ข้าวเหนียวขาว (ข้าวขาว) 2 ปั้น, ข้าวเหนียวแดง (ข้าวแดง) 2 ชิ้น เพื่อให้ผีและเครือญาติของผีกิน ช่วยป้องกันไม่ให้มารบกวนผู้ป่วย, ผักสดสีขาวและสีแดง, น้ำเปล่า 2 แก้ว, สวดยดอก 2 ถู (4 อัน), สวดยเทียน 2 ถู

(4 อัน), มีดดาบหมอ, ค่ายสายสัญญาณ, สัมป่อย, ต้นกล้วย 1 ต้น และชุดเสื้อผ้าผู้ป่วย 1 ชุด โดยก่อนที่จะรักษา หมอจะให้ผู้ป่วยยกขันตั้งครูของพิธีกรรมนี้ซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 32 ลิตร, มะพร้าว 1 ลูก, กล้วย 2 หวี, น้ตร 1 อัน, จ่อขาว 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, เทียนขาว 4 เล่ม, เทียนเหลือง 4 เล่ม, ผ้าขาว 1 วา, ผ้าแดง 1 วา, สวดยหมาก 1 อัน (ปูนขาว ใบพลู และหมาก), รูป 2 ดอก, เมี่ยง 2 ห่อ, ดอกไม้ขาว, น้ำอบ 1 ขวด และเงินค่าขันตั้ง สำหรับผู้ใหญ่จะนิยมใส่เงินค่าขันตั้งประมาณ 17 บาท, 33 บาท, 99 บาท หรือเท่ากับอายุของผู้ป่วย ส่วนเงินค่าขันตั้งของเด็กประมาณ 32 บาท, 25 บาท, 96 บาท, 108 บาท หรือครบอายุผู้ป่วย

เมื่อเตรียมขันตั้งแล้วจะนำไปประกอบพิธีนอกชายคาบ้าน โดยวางสะตวงนอกชายคาบ้าน ส่วนตัวผู้ป่วยจะอยู่ในชายคาบ้าน พร้อมกับมีการโยงสายสัญญาณระหว่างผู้ป่วยกับสะตวงซึ่งห่างจากตัวผู้ป่วยประมาณ 3 วา 3 นิ้ว จากนั้น หมอจะท่องคาถาพร้อมกับรำดาบรอบตัวผู้ป่วยและสะตวง 3 รอบ เมื่อท่องคาถาเสร็จก็ตัดสายให้ขาด (ประมาณ 3-7 ครั้งเท่านั้น) และหมอต้องสังเกตดูระยะความยาวของค่ายสายสัญญาณ หากความยาวของค่ายสายสัญญาณอยู่ฝั่งในชายคาบ้าน (ฝั่งผู้ป่วย) แสดงว่าอาการของผู้ป่วยจะดีขึ้น แต่หากความยาวของค่ายสายสัญญาณอยู่ฝั่งนอกชายคาบ้าน แสดงว่าอาการของผู้ป่วยจะไม่ดีขึ้นและไม่หาย หรือกรณีตัดสายสัญญาณครบ 7 ครั้งแล้ว สายสัญญาณยาวออกไปทางฝั่งนอกชายคาบ้าน แสดงว่าอาการของคนป่วยจะไม่หาย ให้ผู้ป่วยขอขึ้นขันครุใหม่เพื่อให้ผลการตัดสายสัญญาณออกไปในทางที่ดีขึ้น

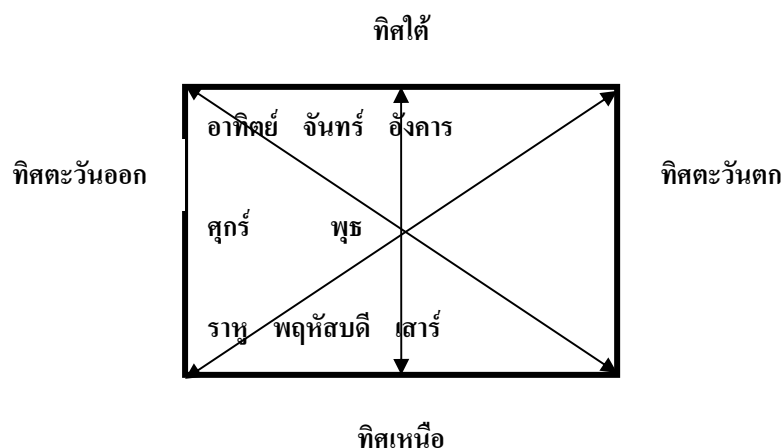
เมื่อทำพิธีเสร็จจะรดน้ำมนต์ให้ผู้ป่วย แล้วให้ผู้ป่วยถ่มน้ำลายใส่ในสะตวง และตัดเล็บมือเล็บเท้าใส่ในสะตวง จากนั้นยกขันสะตวงจากจุดเดิมห่างไปอีก 1 วา แล้วให้รดน้ำมนต์ผู้ป่วยอีกครั้ง พร้อมผูกข้อมือ และจะต้องมัดสายยันต์ไว้กับต้นแขนข้างซ้ายผู้ป่วยจนครบกำหนดตลอดจึงจะเอาออกแล้วนำสายยันต์มัดที่คอเด็กไว้จนครบอายุ 1 ขวบจึงเอาค่ายสายสัญญาณออก

2.5) “ส่งเคราะห์” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อลดเคราะห์ให้คนที่มียศหรือคนที่ไม่มีสวดย ให้มีอาการดีขึ้น โดยขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมนี้ เริ่มจากการที่หมอยกขันครูกล่าวบอกครูบาอาจารย์ ประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, น้ตร 1 อัน, “จ๊กง่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชิ้น, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชิ้น) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ลูกเล็ก, “สี่เสียด” (สั๊กเก), สวดย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมี่ยง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปิงจัย 108 บาท, รูป 2 ดอก จากนั้นบอกชื่อผู้ป่วย แล้วนำ “สะตวง” กว้าง 1 สอก ยาว 1 สอกของผู้ป่วย ซึ่งประกอบด้วย “จ้อง” (ร่ม) 1 อัน, “จ่อ” (ช่อ) 4 อัน, ดินปั้นรูปสัตว์ ได้แก่ ควาย วัว อย่างละ 2 ตัว และปั้นรูปคน 1 อัน, ข้าวปั้น 2 ก้อน, ปลาดิบ 2 ชิ้น, เนื้อดิบ 2 ชิ้น, น้ำเปล่า 1 แก้ว, เทียนขาว 2 เล่ม, เทียนเหลือง 2 เล่ม รวมทั้งเล็บและผมของผู้ป่วยไปทำ

พิธีนอกชายคาบ้าน โดยให้ผู้ป่วยนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกห่างจาก “สะตวง” ประมาณ 1 ช่วงแขน จากนั้นหมอจะสวดพร้อมกับการปิดเคราะห์ให้ผู้ป่วยให้ลงไป “สะตวง” ซึ่งการปิดเคราะห์นั้น หมอจะต้องดูเคราะห์ประจำวันเกิดดังนี้

วันจันทร์	มีเคราะห์	ทิศเหนือ
วันอังคาร	มีเคราะห์	ทิศตะวันออกเฉียงใต้
วันพุธ	มีเคราะห์	ทิศตะวันออก
วันพฤหัสบดี	มีเคราะห์	ทิศใต้
วันศุกร์	มีเคราะห์	ทิศตะวันตก
วันเสาร์	มีเคราะห์	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
วันอาทิตย์	มีเคราะห์	ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

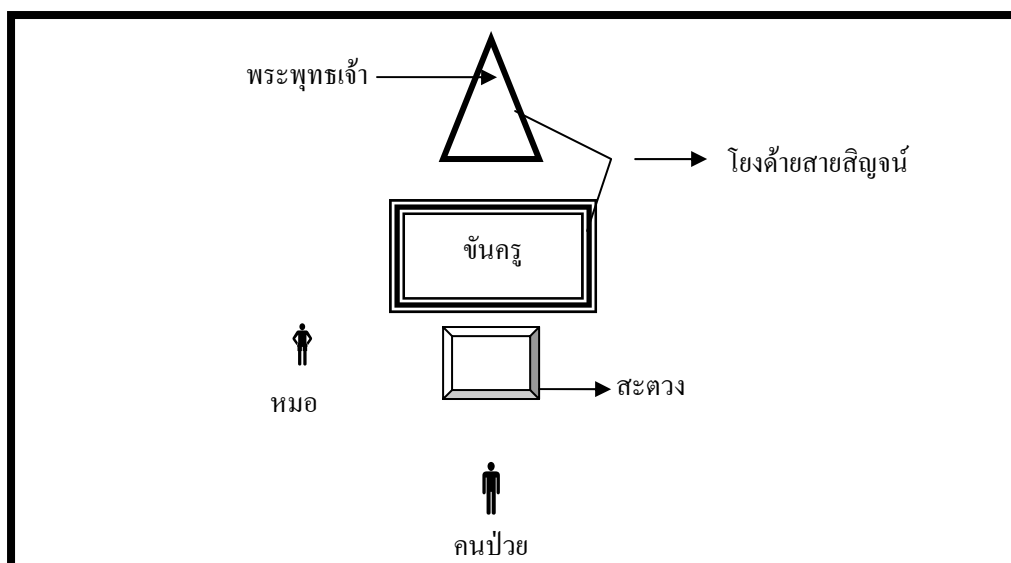
ทั้งนี้หมอจะยึดหลักว่า หากมีเคราะห์ทางทิศไหนให้ปิดเคราะห์ออกไปทางทิศนั้นๆ และนำ “สะตวง” ไปวางไกลบ้านผู้ป่วยหรือนอกหมู่บ้าน ตามตารางทิศดังนี้



2.6) “ข้าวเก้าปูน” พิธีนี้เหมือนกับ “พารา 9 ลู” แต่แตกต่างกันที่ “พารา 9 ลู” ใช้บาตรแต่ “ข้าวปูน” เน้นการใช้ “สะตวง” แทน เป็นวิธีรักษาที่ใช้ได้กับทั้งผู้ป่วยและผู้ไม่ป่วย ช่วยทำให้ชะตาดีขึ้น ทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจดี และหายจากการป่วยเร็ว หรือเพื่อให้อยู่ดีมีสุข นับว่าเป็นพิธีกรรมส่งเคราะห์ขึ้นสูงเมื่อเทียบกับพิธีกรรมส่งเคราะห์แบบอื่น ปัจจุบันยังทำพิธีกรรมนี้กันอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อยปีละครั้ง พิธีนี้มีขันครูซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, ถักร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวยหมากสวยพลุ (หมาก 4 ชั่น, สวยปู้ (ใบพลุ 4 ใบ และหมาก 2 ชั่น) 1 สวย, ปูนขาว 1 ถุงเล็ก, “สี่เสียด” (สั๊กเก), สวย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ป้างัย 108 บาท และรูป 2

ดอก นอกจากนั้นยังมีวัสดุอุปกรณ์ประกอบพิธี ได้แก่ กาบกล้วย เพื่อนำมาทำ “สะตวง 9 ช่อง”, กระดาษ สำหรับวาดเป็นรูปพระพุทธเจ้า นาค สิงโต “สี่ห้าหมั่ว” (ลักษณะมี 2 ตัว 1 หัว) พระสงฆ์ 8 รูป กระต่าย นกยูง วัว ยักษ์ 4 ตัว ให้วาดไว้ใน “สะตวง”, “จ่อ” 9 อัน, ฉัตร 9 อัน, “ตุ่งชัย” 9 อัน (ตัดเป็นรูปคน 9 อัน), หมาก 9 อย่าง, ข้าวเหนียว 9 คำ, ผักกาดจอบ 9 คำ, สวดยดอก 9 สวย, เทียน 9 เล่ม, เล็บมือ-เท้า และผม ใส่ให้ครบใน “สะตวง” ทั้ง 9 ช่อง, เสื้อผ้าผู้ป่วย, เทียนบูชาเทียนยันต์ใส่ 9 อย่างให้ครบใน “สะตวง” ทั้ง 9 ช่อง, สายสิญจน์, พระพุทธรูป และน้ำสัปปาย

สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมทำโดยนำ “สะตวง” 9 ช่องไปวางไว้กลางบ้านให้สูงกว่าพื้นประมาณ 6 นิ้ว เชื่อว่าเพื่อให้เงินทองลอดเข้าด้านล่าง แล้วใช้คาถาปลุกเสกส่งเคราะห์ โดยหมอทำการสวดไหว้พระ และจุดเทียนทั้ง 9 เล่ม (ให้จุดเทียนบูชายันต์เล่มของพระพุทธเจ้าก่อน และตามด้วยเทียนประจำวันเกิดของผู้ป่วย) จากนั้นสังเกตเทียนเล่มที่ดับหมดก่อนเพื่อจะทำการส่งเคราะห์ไปตามทิศของเทียนเล่มนั้น เมื่อส่ง “สะตวง” ห้ามให้คนที่ไปส่ง หันหลังกลับไปมอง “สะตวง” อีก เมื่อส่งเสร็จหมอมะจะให้ศีลให้พรและมัดมือผู้ป่วยทั้งสองข้าง เมื่อเสร็จพิธีแล้วห้ามผู้ป่วยออกจากบ้านเป็นเวลา 1 วัน นอกจากนั้น กรณีคนที่ติดคุก หมอสามารถจะทำพิธีให้ที่บ้านโดยมีญาติพี่น้องทำให้แทน



นาค 7 ตัว	สิงโต 3 ตัว	สี่ห้าหมั่ว 1 ภาพ
ผียักษ์ 4 ตัว	รูป พระพุทธเจ้า	พระสงฆ์ 8 รูป
นกยูง 1 ตัว	วัว 1 ตัว	กระต่าย 1 ตัว

ลักษณะการวางสิ่งของในสะตวง 9 ช่อง



ลักษณะการวางเทียนตามทิศ

2.7) ปัดเคราะห์เด็ก พิธีนี้กระทำเพื่อรักษาอาการงอแงของเด็กเล็ก เด็กไม่สบาย ร้องไห้ตอนกลางคืน ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมนี้ ได้แก่ ดอกไม้ 7 ดอก, เทียน 3 เล่ม, “จ่อขาว” 5 อัน, จัตุร 2 อัน, เงิน 120 บาท, ผ้าขาว 1 เมตร, ผ้าแดง 1 เมตร, ข้าวสาร 1 ลิตร, ข้าวเปลือก 2 ลิตร และ “ไม้เกี๊ยะ” 7 อัน สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมนี้มักเริ่มในช่วงเย็น เวลา 18.00-19.00 น. หมอจะมัด “ไม้เกี๊ยะ” รวมกันและจุดไฟ พร้อมกับมนต์คาถาเดินวนรอบตัวเด็ก 3 รอบ (ทำ 7 วัน) เมื่อเสร็จพิธีให้น้ำส้มป่อยมาล้างมือให้หมอ ถือเป็นการดำหัว ธรรมเนียมไม่ให้มาปัดใหม่จนกว่าอาการจะดีขึ้น

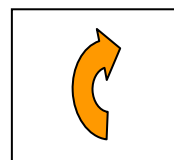
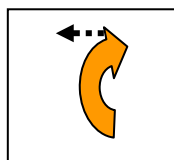
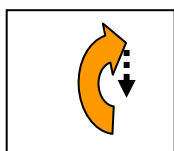
2.8) “ไต่อาจ” หรือ “ตำอาจ” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อให้มีโชคกลาง ทำให้ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้น โดยวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมนี้ ได้แก่ “จ่อ” 4 ตัว, จัตุร 2 ตัว, สวดดอก 4 อัน, ข้าวสาร 3 ลิตร, เทียนขาว 5 เล่ม, ข้าวเปลือก 1 “เปียด”, “เมี่ยง” (ใบชา) 1 ห่อ, สวดพลู 2 อัน, ผ้าขาว 2 เมตร, ผ้าแดง 2 เมตร, ถ้วย 1 ใบ, ปังจัย 170 บาท, น้ำมันพืช, ด้ายสายสิญจน์ (ทำไส้โคม), ยันต์ 1 ผืน เมื่อเตรียมเสร็จ หมอจะสอบถามอาการผู้ป่วยก่อน แล้วจะจุด “อาจ” ภูมิจุดโชคกลางให้ใช้ด้ายสายสิญจน์ 113 เส้น และกรณีจุดสะเดาะเคราะห์ให้ใช้ด้ายสายสิญจน์ 108 เส้น

2.9) “ไต่เตียน” หรือ “ตำเตียน” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อให้อยู่ดีมีสุข ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ โดยมากจะ “ตำเตียนโชค” (จุดเทียนโชค) “เตียนลาก” (เทียนลาก) “เตียนสะเดาะเคราะห์” (เทียนสะเดาะเคราะห์) และ “เตียนสืบชะตา” (เทียนสืบชะตา) ชาวบ้านนิยมทำพิธีการ “ตำเตียน” (จุดเทียน) อยู่เสมอ ขั้นตอนประกอบพิธีกรรมนี้เริ่มตั้งแต่การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมนี้ ได้แก่ จี๊ผึ่งและกระดาษสำหรับเขียนชื่อ-สกุล วัน เดือน ปีเกิด และอายุ รวมทั้งจัดเตรียมขันตั้งครู ประกอบด้วย ปังจัย 160 บาท, มะพร้าว 1 ลูก, ข้าวสาร 3 ลิตร, เทียนขาว 4 เล่ม, ข้าวเปลือก 1 “เปียด”, เมี่ยง 1 ห่อ, บุหรี่ “จี๊โย” (ยาจีน) 1 ห่อ, สวดข้าวดอกดอกไม้ 4 อัน, ผ้าขาว 2 เมตร 1 ผืน, ผ้าแดง 2 เมตร 1 ผืน, จัตุร 2 อัน, น้ำมัน 1 ขวด, “จ่อ” หรือ “จักจ่า” 4 อัน, น้ำส้มป่อย 1 แก้ว, รูป 3 ดอก, ปูนขาว 1 ถัง, ใบพลู 3 ใบ, หมาก 4 สาย และชุดผู้ป่วย 1 ชุด เมื่อเตรียมขันครูเสร็จ หมอจะทำพิธีกล่าวคำขึ้นขันครู จากนั้นหมอจะเขียนชื่อ-สกุล วัน เดือน ปีเกิด และอายุลงในกระดาษ นำจี๊ผึ่งมามัดกับกระดาษแล้วปักจี๊ผึ่งให้เป็นเล่ม ก่อนทำการจุดเทียนให้ดูวันดีและวันเสีย โดยปกติจะจุดเทียนในวันที่มีฤกษ์ดี ซึ่งเวลาที่จุดเทียนคือ 06.00 น., 12.00 น. และ 18.00 น.

หากเป็นเทียนโชค เทียนลาก เทียนสืบชะตา หรือเทียนสะเดาะเคราะห์ เมื่อจุดเทียนแล้ว หมอจะทำนายอาการผู้ป่วยจากลักษณะของน้ำตาเทียน หากเป็นการจุดเทียนสะเดาะเคราะห์ ถ้าน้ำตาเทียนน้อยมากแสดงว่าเคราะห์ของผู้ป่วยจะมีมาก แต่ถ้าน้ำตาเทียนไม่น้อย แสดงว่าผู้ป่วยจะไม่มีเคราะห์ หากจุดเทียนโชคลาก ถ้าน้ำตาเทียนน้อยมากแสดงว่ามีโชคกลาง แต่ถ้า

น้ำตาเทียนไม่หยดยะแสดงว่าไม่มีโชค หากจุดเทียนสับชะตา ถ้าน้ำตาเทียนไม่หยด ให้จุดเทียนใหม่ จนกว่าน้ำตาเทียนจะหยดออกมาเชื่อว่าจะเป็นการสับชะตาของผู้ป่วย

หากเป็นเทียนงอ “เตียนกาล้า” ซึ่งเป็นการจุดเทียนเพื่อดูดวงว่าผู้ป่วยมีเคราะห์หรือไม่ หมอจะมีวิธีการสังเกตลักษณะและปรากฏการณ์ของเทียนดังนี้



น้ำตาเทียนหยดลงข้างล่าง น้ำตาเทียนหยด ย้อนขึ้นไปข้างหลัง น้ำตาเทียนไม่หยดหยด
แสดงว่าจะไม่มีโชคลาภ แสดงว่าจะมีเคราะห์ อาจถึงตายได้ แสดงว่าจะมีโชคลาภ

2.10) “ส่งผีย้ายผี” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อให้คนที่เจ็บป่วยไม่สบายอันเนื่องมาจากการกระทำของสิ่งที่ไม่เป็นธรรมชาติ เช่น ผีกระทำ นั้นมีอาการดีขึ้น โดยการนำไม้มั่งคล 5 อย่าง มาทำหมามปิด ได้แก่ “ล้านผีปาย”, “มะตันขอ”, “มะสะะ”, ไม้ “มะกล้วยกำ”, “วานหางช้าง” (มังเข) และ “ส้มป่อย” จากนั้นหมอจะกล่าวขึ้นขันครู นำผู้ป่วยมาประกอบพิธีนอกบ้านแล้วนำน้ำมันตมาปิดรดบนตัวผู้ป่วย จากนั้นนำผู้ป่วยกลับเข้าบ้านและทำพิธีเรียกขวัญวิญญาณผู้ป่วยเข้าร่าง ต่อด้วยการมัดมือให้ผู้ป่วยเป็นอันเสร็จพิธี

2.11) “จักผ้าขาว” พิธีนี้ทำเพื่อปิดพยาธิออกจากคนไม่สบาย เป็นใช้หนาสัน ช่วยทำให้อยู่ดีมีสุข ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมนี้ ได้แก่ หนาม 7 อย่าง (“มังเข”, ใบ “มะกล้วยกำ”, “ล้านผีปาย”, มะนาว “มะผ่า”, “มะตัน”, “มะแหะ” (ทุเห) และส้มเขียวหวาน) นำมามัดรวมกัน, น้ำส้มป่อย, ผ้าขาว, ผ้าเหลือง, กล้วยน้ำว่า 2 หวี, ข้าวเปลือก 32 ลิตร, ข้าวสาร 4 ลิตร, ช่อดอก 4 อัน, กล้วย 1 อัน, เงินเหรียญ 109 บาท และด้ายผูกข้อมือ โดยขึ้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมเริ่มตั้งแต่ผู้ป่วยไปหาหมอโดยเตรียมสิ่งของไปทำพิธี เมื่อพร้อมแล้วให้ผู้ป่วยนอนอยู่นอกบ้านเพื่อรอทำพิธี จากนั้นหมอนำน้ำส้มป่อยมาและใช้หนามปิดน้ำส้มป่อยพรมทั่วตัวผู้ป่วยพร้อมกับท่องคาถา นำผ้าขาวและผ้าเหลืองวนรอบศีรษะผู้ป่วย จากนั้นหมอจะผูกข้อมือ (ห้ามผู้ป่วยแกะด้ายผูกข้อมือภายในระยะเวลา 7 วัน) นอกจากนั้นหมอยังจัดยาตำรับบำรุงเลือดให้ไปกิน เช่น ยาสตรี ยา “กำมะนะ” ยา “ลิงยังเจ” เป็นต้น เมื่อทำพิธีรักษาเสร็จแล้วผู้ป่วยจะประเคนขันครูให้หมอทั้งหมด

2.12) เลี้ยงเจ้าบ้าน เจ้าเมือง (เลี้ยงผีชาวบ้าน) พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อขับไล่ผีร้ายออกจากชุมชนหรือหมู่บ้าน ให้คนในชุมชนมีสุขภาพที่ดี เนื่องจากเชื่อกันว่าประมาณเดือน 6,7,8,9 มีผีร้ายเข้ามาในหมู่บ้าน จะทำให้คนในหมู่บ้านเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยเนื่องจากการกระทำของผีร้ายเหล่านั้น ซึ่งทำให้ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนต้องเลี้ยงผีเจ้าเมืองเจ้าบ้านกันทุกปีและจะมีการทำพิธีที่

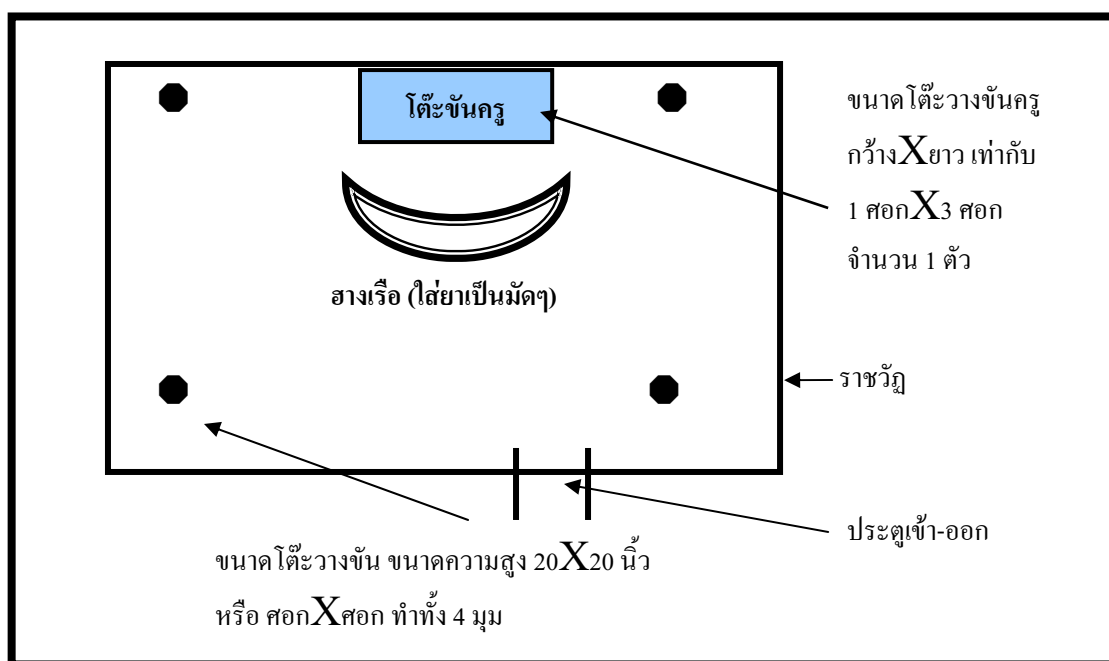
หัวบ้าน โดยมี “ปู่จ่าน” ประจำหมู่บ้านเป็นคนทำพิธี สถานที่ส่วนใหญ่มักจะเลือกบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่บริเวณหัวหมู่บ้าน ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ หนามปัด 1 อัน, ทราย 1 ถัง, ข้าวสาร 1 ลิตร, ข้าวเปลือก 1 ลิตร, “ตาเหล่ว” 7 ชั้น, น้ำส้มป่อย, ขนมหี้น และข้าวคั่วมัด สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมทำโดยโยงสายสัญญาณจากศาลเจ้าบ้านเจ้าเมืองไปยังทุกหลังคาเรือน เพื่อให้ผีเจ้าบ้านเจ้าเมืองช่วยคุ้มครองคนในบ้านและถือเป็นการไล่ผีร้ายออกจากบ้านด้วย จากนั้นนำวัสดุอุปกรณ์ทั้งหมดวางรวมกันไว้ที่ศาลเจ้าบ้านเจ้าเมือง โดยทุกคนต้องใส่เงินคนละ 1 บาทตามจำนวนสมาชิกในบ้าน ห้ามขาดห้ามเกินกว่านี้ ยกเว้นคนที่ท้องห้ามใส่เงินเด็ดขาดและห้ามเข้าร่วมพิธีเนื่องจากเชื่อว่าจะทำให้ผีไม่มากินของเช่นไห้ว ชาวบ้านจะนั่งทำพิธีร่วมกันที่หัวบ้านประจำสถานที่จัดเป็นศาลเจ้าบ้านเจ้าเมือง การทำพิธีจะทำการช่วงเช้า ขณะที่หมอบทำพิธีสวดกล่าวขอขมาหรือขอบคุณผีเจ้าบ้านเจ้าเรือนที่มากดูแลหมู่บ้านและช่วยให้คนในหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข โดยหมอบทำการหยิบข้าวสาร เมื่อหยิบได้เป็นจำนวนคู่ แสดงว่าผีลงมากินของเช่นไห้ว แต่ถ้าเป็นเลขคี่แสดงว่าผีไม่ลงมากิน ข้อสังเกตอีกอย่างคือเมื่อผีมาจะมีลมแรงๆ พัดมา เมื่อเสร็จพิธีหมอบนำหนามปัดมาพรมทั่วบริเวณที่ทำพิธีและให้คนในหมู่บ้านนำน้ำส้มป่อยและทรายไปพรมบริเวณรอบๆ บ้าน และนำ “ตาเหล่ว” 7 ชั้นกลับไปติดประตูบ้านของตน

3) กลุ่มสร้างขวัญกำลังใจ ได้แก่

3.1) “อาบยาโหลง” (อาบยาหลวง) นั้นมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยโบราณที่มีการสู้รบมีศึกสงคราม โดยเฉพาะการใช้มีดดาบฆ่ากัน เพื่อการแย่งชิงเมืองต่างๆ มีขุนเมืองอยู่เมืองหนึ่ง คือเมือง “ปากเจ้าจ้อง” ได้ตามหาตำราหนังสือหนึ่ง เพื่อใช้ในการสู้รบ ทำให้ฟันแทง หรือยิงไม่เข้า เจ้าเมือง “ปากเจ้าจ้อง” ได้ประกาศหาหมอที่มีตำรายาดีในเมืองนั้นๆ และได้พบหมออยู่คนหนึ่งลักษณะรูปร่างหน้าตาดี แต่ไม่มีการสักยันต์ทั่วร่างกาย ผิวพรรณดีมาก ซึ่งหมอดังกล่าวได้ทำพิธีอาบ “ยาโหลง” มาแล้ว มีชื่อว่า “อ้ายหน้งเหนียว” ทั้งนี้ หมอดังกล่าวได้บอกวิธีการทำให้หน้งเหนียวแก่เจ้าเมือง “ปากเจ้าจ้อง” โดยให้เข้าไปหายาสมุนไพรที่หายากในป่าให้ครบ 108 ชนิดภายในระยะเวลา 30 วัน พร้อมทั้งได้บอกวิธีการเก็บยาและอาบยา ซึ่งจะต้องเก็บยาและอาบใน “วันจุม” (วันที่ไม่กระทำพิธีใดๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากเป็นวันไม่ดีหรือวันเสีย) เชื่อว่าการเก็บยาและอาบน้ำยาในวันดังกล่าวจะทำให้คงกระพัน ฟันแทง หรือยิงไม่เข้า หน้งเหนียว

นอกจากนั้น หมอยังได้กำชับไว้ว่า คนที่จะเข้าไปเก็บตัวยามีคำแนะนำของมีคมทั้งหลายเข้าไปเก็บ เนื่องจากจะทำให้ฤทธิ์ยาเสื่อม ไม่สามารถทำให้หน้งเหนียวได้ เมื่อทหารเข้าป่า และสามารถหายามาได้ครบ 108 ชนิด โดยใช้เวลาเพียง 15 วัน หมอได้สั่งให้เอายามาแล้วมัดยาเป็นมัดๆ มัดละ 1 กก. 6 ชิด และให้ไปหาเรือมา 1 ลำ เพื่อนำมาทำเป็นสางอาบยา แล้วนำเรือเข้าไปไว้ในป่า เอายาแต่ละมัดใส่ในเรือ พร้อมกับนำน้ำใส่ให้ท่วมตัวยาน้ำ พร้อมเริ่มดำเนินการทำพิธี”

ดังนั้น พิธีนี้กระทำเพื่อให้เกิด “ภาวะ” (ความข่มของผีหนัง ฟัน แทะ หรือยังไม่เข้า) แก่ร่างกาย ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ไม้ไผ่ทำราชวัฏ, ด้ายสายสิญจน์, กล้วย 21 หวี, มะพร้าว 7 ลูก, “จ่อขาว” 21 อัน, ฉัตร 7 อัน, สวดยพลู 21 สวย, สวดยดอก 21 สวย, ไม้ห้า (ไม้สับเป) 21 ยอด, เทียนขาว 21 เล่ม, ห่อซาแห้ง 7 ห่อ, น้ำอบ/น้ำหอม 8 ขวด และใช้สำหรับพรม 1 ขวด, น้ำส้มป่อย 1 ขัน, จันทน์ขาว 1 กลีบ และจันทน์แดง 1 กลีบ สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมเริ่มจากการเลือกสถานที่ทำยาในป่าลึกหรือสถานที่ที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทวดาอยู่มากๆ ทำราชวัฏ 3 ชั้น มีความกว้างและความยาวด้านละ 10 วา หรือพื้นที่ 1 งาน โดยราชวัฏชั้นแรกให้สูงเท่าศีรษะ ชั้นที่สองสูงราวหน้าอก และราชวัฏชั้นที่สามสูงราวเอว ให้ทำราชวัฏชิดกันทั้ง 3 ชั้น จากนั้นนำด้ายสายสิญจน์มาล้อมรอบราชวัฏ ทำเป็นประตูเข้า-ออก และปักหน่อกล้วย หน่ออ้อย อย่างละ 1 ต้นที่มุมทั้ง 4 มุมของราชวัฏ นำขันตั้ง 3 ขัน วางตรงกลาง ส่วนอีก 4 ขัน วางตรงมุม จากนั้นทำแท่นวางขันทั้ง 5 จุด ในราชวัฏดังภาพแสดง



จากนั้น นำจันทน์ขาวและจันทน์แดงมาฝนใส่ขันน้ำส้มป่อยผสมน้ำอบน้ำหอม แล้วนำเอาไปตั้งไว้ที่เตรียมเครื่องขันต่างๆ พร้อมกับเริ่มทำพิธีปลุกเสกน้ำยาในเรือ โดยให้ทหารเข้ามาร่วมทำพิธีจำนวน 20 คน/ครั้ง และเข้าไปทำพิธีในราชวัฏครั้งละ 1 คน ให้แต่ละคนเตรียมหม้อดินมาคนละ 1 ใบ เพื่อดักเอาน้ำยาใน “ฮางเรือ” ไปดื่มอาบ โดยให้ทหารชุดหลุมเพื่อทำเป็นเตาไฟสำหรับต้มยาคนละ 1 หลุม เรียกว่า “การปรุงไฟ” หมอจะกล่าวคำไหว้ครูและพรมน้ำมันดสำหรับคนที่อยู่บริเวณในราชวัฏและสวดคาถา “ยาอาบหลวง” ให้ร่างกายคงกระพันระหว่างการดื่มน้ำยา

เมื่อต้มยาได้ทีแล้วจะต้องอาบยาวันละหม้อให้ครบ 7 วันหรือ 7 หม้อ หรืออาบได้ถึง 9 หม้อตามลำดับขั้นดังนี้

ลำดับหม้อ	ระดับความร้อนของยาอาบโหลง	วิธีการ/ข้อสังเกต
1	ต้มอุ่นๆ ความร้อนไม่มากนัก	เชื่อกันว่าเมื่ออาบหม้อที่ 1-3 จะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ พยาธิต่างๆ และทำให้ธาตุต่างๆ ในร่างกายสมบูรณ์ ธาตุไม่เสีย
2	ต้มอุ่นๆ ความร้อนมากกว่าเดิม	
3	ต้มให้ร้อนกว่าหม้อที่ 2	
4	ต้มให้ร้อนกว่าหม้อที่ 3	หม้อที่ 4-6 จะฟินไม่เข้า เนื้อพอง ไม่มีแผล ผิวนเป็นสีหม่นๆ
5	ต้มให้ร้อนกว่าหม้อที่ 4	
6	ต้มให้ร้อนกว่าหม้อที่ 5	
7	ต้มให้ร้อนกว่าหม้อที่ 6	หม้อที่ 7-9 ฟินไม่เข้า แทะไม่เข้า ยังไม่เข้า คงกระพัน และเมื่ออาบเสร็จยาชุดนี้สามารถปกป้องโรคพยาธิทั้งปวงได้ ทำให้สุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ข้อสังเกต คือ ผิวน้ำที่ผ่านการอาบยาจะเป็นปกติ ไม่มีพุพอง หากครบ 9 วันผิวน้ำไม่เป็นอะไร แสดงว่าคงกระพัน ฟิน แทะ ยัง ไม่เข้า
8	ต้มให้ร้อนกว่าหม้อที่ 7 และให้น้ำเดือดมากๆ	
9	ต้มให้ร้อนกว่าหม้อที่ 8 และให้น้ำเดือดมากกว่าหม้อที่ 8	

ทั้งนี้ การอาบ “ยาโหลง” ในปีี่ 1-3 จะอาบปีละ 7 ครั้ง รวมเป็น 21 ครั้ง หรืออาบปีละ 9 ครั้ง รวมเป็น 27 ครั้ง เมื่อเสร็จดังนี้ถือว่าครบนักขัตฤกษ์ทำให้คงกระพันหนังเหนียว เมื่ออาบเสร็จต้องแผ่เมตตาให้กับสิ่งต่างๆ ตลอดเวลา โดยอาการคงกระพันของแต่ละคนจะขึ้นอยู่กับธาตุของแต่ละคนด้วยว่าเลือดลมดีหรือไม่ ถ้าเลือดลมดีอาบเพียง 1 ปีก็สามารถคงกระพันได้ และคนที่ม่เลือดฝาดจะคงกระพันมากกว่าแบบอื่น ซึ่งหากกรณีที่ไม่ดีต้องอาบให้ครบ 3 ปี แต่ห้ามอาบเกินกว่า 3 ปี

สำหรับข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติที่สำคัญของการอาบยานี้คือ อย่างน้อยต้องอาบยาให้ครบ 7 หม้อ, เมื่ออาบเสร็จห้ามเช็ดออก ปล่อยให้แห้งตามธรรมชาติ, ห้ามผู้อาบและหมอกลับบ้านหรือออกจากสถานที่อาบ “ยาโหลง”, ห้ามมีเพศสัมพันธ์, ห้ามกินอาหารแสลง เช่น พริกเขียว รก สัตว์ มะขามป้อม, ห้ามกินเนื้อสัตว์ทุกชนิด เชื่อว่าเป็นการถ่ายตัวเพื่อการรับยา, กรณีเข้าพิธีกรรม

อาบ “ยาโหลง” 7 วัน ให้อยู่กรรมเป็นเวลา 10 วัน, กรณิเข้าพิธีกรรมอาบ “ยาโหลง” 9 วัน ให้อยู่กรรมเป็นเวลา 12 วัน และห้ามผู้หญิงเข้าในสถานที่ที่กระทำพิธีนี้

3.2) “ชาวสุรสถิติ” (กินอ้อ) พิธีนี้กระทำเพื่อให้คนรักคนหลง เสริมสร้างปัญญาให้อยู่ดีมีสุข ทำให้คนรักคนหลง พุดจาอะไรคนเชื่อ เสริมบารมีให้กับตนเอง ปัจจุบันยังมีการทำพิธีนี้อยู่ โดยมักในเดือน 12 (พฤศจิกายน) เดือน 8 (กรกฎาคม) เดือน 6 พฤษภาคม และเดือน 4 (มีนาคม) ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ข้าวสาร 12 ลิตร, ข้าวเปลือก 32 ลิตร, สวดยดอก 12 อัน, ฉัตร 12 อัน, สวดยหมาก 12 อัน, เทียนเงิน 12 อัน, เทียนคำ 12 อัน, ผ้าขาว 12 สอก, ผ้าเหลือง 12 สอก, มะพร้าว 12 ลูก, น้ำมัน 12 ขวด, จันทน์ขาว และจันทน์แดง สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมทำโดยนำส่วนประกอบของน้ำมันมะพร้าว 12 ลูก, น้ำมันจันทน์แดง-จันทน์ขาว, น้ำมันจากรากมะเดื่อปล่อง, น้ำมันฝิ่ง, น้ำมันอ้อย, น้ำตาล, น้ำขมิ้น, หญ้าแพรก และน้ำดอกพามาผสมกันแล้วนำมาผสมกับ “ยันต์สุรสถิติ” พร้อมกับนำมาดื่มกิน

สืบเนื่องจากเรื่องเล่าสมัยก่อนคือ มีสามีภรรยาคนหนึ่ง เป็นคนที่มักจะคิดอะไรไม่ออก ความจำไม่ดี ทั้งสองจึงได้เข้าไปตามหาฤาษีเพื่อให้ฤาษีช่วยให้มีความจำที่ดีและสามารถคิดอะไรได้อย่างผู้รู้ ฤาษีเมื่อทราบปัญหาของสามีและภรรยาคนนั้นจึงให้ทั้งสองคนเตรียมขันคนละ 12 ขัน พร้อมกับตำราขวัญ โดยให้อาหน่อกล้วยและหน่ออ้อยปลูกลงในขันทั้ง 4 ขัน และนำสิ่งของดังต่อไปนี้มาทำเป็นส่วนประกอบของ “ชาวสุรสถิติ” ได้แก่ แผ่นยันต์ 24 ใบ, น้ำมันมะพร้าว 12 ลูก, น้ำมันจันทน์แดง-จันทน์ขาว, น้ำมันจากรากมะเดื่อปล่อง, น้ำมันฝิ่ง, น้ำมันอ้อย, น้ำตาล, น้ำขมิ้น, หญ้าแพรก และน้ำดอกพามา โดยนำทั้งหมดผสมรวมกันใส่แก้วและให้กินคนละ 1 แก้ว จากนั้น ฤาษีได้ยกขันครูทั้ง 12 ขัน และเอายันต์ 24 อันเรียกว่า “ยันต์สุรสถิติ” ให้คนละ 12 แผ่น นำมาพันเป็นอันเล็กๆ และให้สองสามีภรรยาไปนั่งอยู่ด้านหลังของฤาษี พร้อมกล่าวให้พรให้อยู่ดีมีสุข ช่วยให้มีสมอดี หลังจากนั้น ฤาษีได้นำ “ยันต์สุรสถิติ” มาปั้นเป็นก้อนๆ และเผาให้สุก นำแก่น้ำ 2 ใบมาและใส่ “ยันต์สุรสถิติ” ลงไปแกว่ง 12 ก้อน และเอาน้ำจากราก 9 อย่างเทใส่ลงผสมกันในแก้วพร้อมให้ทั้งสองคนดื่ม (ต้องดื่ม 3 วันติดต่อกัน) ต่อจากนั้น ฤาษีได้พรมน้ำมันน้ำหอมให้สองสามีภรรยาและให้คนมาเล่นดนตรีระลือ ซอ ซึ่ง ให้สองสามีภรรยาฟังและร้องเพลงตามจนกระทั่งเสียงดี ปัญญาโปร่งใส

3.3) “อาบน้ำหมากหัน” (อาบน้ำมันต์/น้ำส้มป่อย) การรดน้ำมันต้นนั้นเป็นการรักษาอีกแบบหนึ่ง ซึ่งคนไทยใหญ่ถือว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์กรรมที่มีอาณานาพมากจึงมีการทำกันอยู่มากมายหลายรูปแบบ นอกจากส้มป่อยที่นิยมใช้กันและเชื่อว่าช่วยขจัดสิ่งชั่วร้าย ยังมีไม้มงคลอื่นๆ เช่น “มังแข” “ถั่วแห้ง” “ล้านฝิ پای” “ไม้กาง” “ไม้สะเบ” “ไม้กำก่อ” “ผักกุ่ม” ซึ่งไม้มงคลนี้ชาวไทใหญ่เชื่อว่าเป็นไม้มงคลสามารถรักษาคนและอาการเจ็บไข้ได้ ดังนั้นพิธีนี้จึงกระทำเพื่อให้คนอยู่ดีมีสุข มักนิยมทำให้กับคนที่นอนไม่หลับ กินอาหารไม่อร่อย หรือมีอาการน้ำลายไหล หลังจาก

ยกขันครูซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, นัศร 1 อัน, “จ๊กจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปึกขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปึกแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชั่น, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชั่น) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ลูกเล็ก, “สี่เสียด” (สั๊กเก)), สวดย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 108 บาท และรูป 2 ดอก แล้วนำส้มป่อย 7 ฝักไปต้มให้สุก แล้วนำมาปลุกเสกคาถาก่อน ให้ผู้ป่วนำไปอาบตอนเย็นและอยู่นอกชายคาบ้าน ห้ามอาบวันที่ไม่ดี หรือ “วันจุม” วันเสีย ซึ่งวันดีสำหรับการอาบน้ำส้มป่อย ได้แก่ วันพุธ วันศุกร์ โดยใน 1 ปี จะตรงกับวันดีระหว่างสองวันนี้ แต่ถ้าปีใดไม่ตรง และสองวันนี้เป็นวันเสีย ห้ามอาบเด็ดขาด

3.4) “เหมียกโจ้ว” เป็นพิธีที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อนตามเรื่องเล่าเกี่ยวกับเศรษฐีชื่อ “จอดิกะ” ถูกโจรปล้นขึ้นบ้านทรัพย์สินทุกอย่างถูกปล้นไปหมด เมื่อทำการค้าขายก็ไม่ดี ทำอะไรก็ไม่ขึ้น เศรษฐีจึงได้เข้าไปหาพระอรหันต์ “อนันตา” เมื่อพระ “อนันตา” ทราบความ จึงให้เศรษฐีหนุ่มทำพิธี “เหมียกโจ้ว” ซึ่งเป็นพิธีมงคล จะช่วยทำให้ดวงดี ทำมาค้าขึ้น สามารถทำให้มีทรัพย์สินเงินทองไหลมาเทมาเหมือนอย่างเดิม ดังนั้น พิธีนี้จึงเป็นการจุดเทียนเพื่อเป็นการลดเคราะห์ มักจะทำกับคนที่โชคไม่ดี ดวงไม่ดีและมีความต้องการที่จะให้ดวงดีขึ้น โดยเฉพาะคนที่ค้าขาย หรือการทำไร่ ทำสวน นิยมทำกันปีละ 1 ครั้ง การทำเทียน “เหมียกโจ้ว” นั้น ให้ใช้ขี้ผึ้งหนักเพียง 2 ชิดต่อการทำเทียน 1 เล่ม และให้ทำเทียนเพียง 3 เล่มดังนี้

เทียนเล่มที่ 1 เป็นการทำเทียนลอยเคราะห์หรือเทียนลดเคราะห์ ขนาด 1 กีบ ใช้เส้นด้ายเป็นไส้เทียนจำนวนเส้นเท่ากับอายุ พร้อมเขียนยันต์ลดเคราะห์

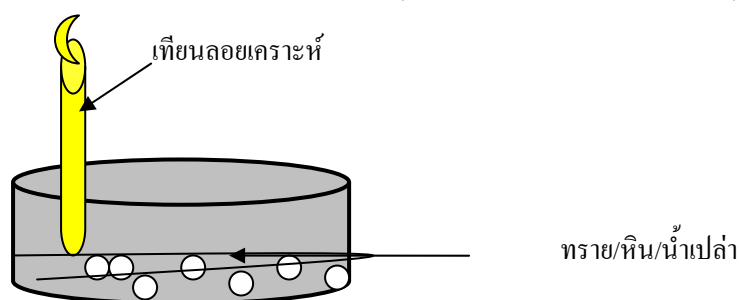
เทียนเล่มที่ 2 เป็นการทำเทียนเรียกโชคกลาง ขนาดยาว 1 สอก ใช้ด้ายสายสิญจน์ 108 เส้นเป็นไส้ พร้อมเขียนยันต์โชคกลาง

เทียนเล่มที่ 3 เป็นการทำเทียน “เหมียกโจ้ว” ยาว 1 สอก ใช้ด้ายสายสิญจน์ 108 เส้นและด้ายสายสิญจน์จำนวนเส้นเท่ากับอายุของคนที่จะทำพิธีนี้พันรวมกันทำเป็นไส้เทียน พร้อมเขียนยันต์ “อนันตา”

เมื่อทำเทียนเสร็จแล้วนำเทียนทั้ง 3 เล่มไปปลุกเสกต่อหน้าพระพุทธรูปหรือหน้าขันครู โดยให้นำเทียนและอุปกรณ์ดังนี้ ทรายใส่ประมาณครึ่งถ้วย, ลูกหิน 8 ก้อน และน้ำเปล่าใส่ถ้วย 1 ใบ หลังจากนั้นให้จุดเทียนลอยเคราะห์ก่อน พร้อมกับกล่าวว่า “สิ่งไม่ดีทั้งหมด ตั้งแต่หัวจรดเท้า ทั้งในบ้านในจอ สิ่งที่ไม่ดีไม่มีมงคลให้ไหลจมไปกับจอมน้ำจอมทรายให้หมดๆ ในเวลานี้” พร้อมกับสังเกตลักษณะแสงสว่างของเทียนมีดังนี้ ถ้าเทียนสว่าง แสดงว่าดวงดี ถ้าเทียนไม่สว่างมากนัก แสดงว่าดวงไม่ค่อยดี และถ้าเทียนแดงยิบๆ และดับบ่อย แสดงว่าดวงจะไม่ดีมากๆ เมื่อเทียนหมดให้หมดจะเป็นคนนำถ้วยใบนั้นไปทิ้งลงในแม่น้ำที่ไหลแรงเท่านั้น ห้ามนำไปทิ้งในน้ำนิ่ง

เนื่องจากเชื่อว่าอาจจะทำอะไรไม่ขึ้นอีก หลังจากทำการลอยเคราะห์ไปแล้ว ให้มาจุดเทียน “เหมียกโจ้ว” เล่มที่ 2 ที่ขันตั้งจนหมด แล้วจึงจุดเทียนเล่มที่ 3 ที่ขันน้ำ ตามลำดับ ระหว่างการจุดเทียนให้คนที่มาทำพิธีหรือคนมาดูแลดวงอยู่ในบ้านห้ามออกมาฟังเด็ดขาด และในขณะที่จุดเทียนผู้ทำพิธีต้องนั่งเฝ้าให้เทียนดับหมดก่อน ห้ามแอบหลับ หรือห้ามไปไหน

ลักษณะการเตรียมขันเพื่อทำ “เหมียกโจ้ว” (เทียนเล่มที่ 1 การลอยเคราะห์)



3.5) “ตานไม้กำดืบ” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อสืบทอดและสะเดาะเคราะห์ คนไทยใหญ่ยังนิยมทำพิธีกรรมนี้อยู่ โดยมีประวัติความเป็นมาเช่นเดียวกับ “ปลาโก้สู่” (ตานพระเจ้าเก้าพระองค์) โดยวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธี ได้แก่ ไม้กำม (ไม้มะขามหรือไม้จั่ว ความสูงเท่ากับตัวผู้ป่วย เพื่อทำไม้กำดืบ ไปคำตันโพธิ์ ยาว 3 วา 3 สอก 3 คืบ และ 3 นิ้ว รวมกันเป็น 1 เล่ม) 2 อัน, ไม้พาดสะพาน สูงเท่ากับตัวผู้ป่วย 2 อัน, ไม้กำมสำหรับคำดวง ขนาดยาว 1 สอก 108 อัน, กระบอกลมไฟสำหรับใส่น้ำ (แทนธาตุน้ำ) จำนวนเท่าอายุผู้ป่วย, กระบอกลมไฟสำหรับใส่ทราย (แทนธาตุดิน) จำนวนเท่าอายุผู้ป่วย, เทียนสืบทอด 1 เล่ม, เงินเท่าจำนวนอายุผู้ป่วย, ข้าวเปลือก 1 “เปียด” (32 ลิตร), ข้าวสาร 4 ลิตร, มะพร้าว 1 ทะลาย, กล้วย 1 เครือ, ผ้าขาว 1 ผืน, ผ้าแดง 1 ผืน, “จ่อ” 4 อัน, ฉัตร 1 อัน, สวดย 4 อัน, เทียนขาว 4 เล่ม, น้ำส้มป่อย, ด้ายสายสิญจน์, เสือ, หมอน, ก้านกล้วยสำหรับทำบันได, หม้อเงิน/หม้อคำ และ “สะตวง” จำนวน 1 ชุด ในสะตวงประกอบด้วย ข้าวเหนียว 1 ปั้น, ผลไม้, เล็บและเส้นผมผู้ป่วย, รูปปั้นคน 1 คน, รูปปั้นสัตว์ เช่น ม้า เป็ด ไก่ ช้าง วัว ควาย ฯลฯ และชุดเสื้อผ้าผู้ป่วย สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมเริ่มตั้งแต่เตรียมวัสดุอุปกรณ์ให้ครบ หมอจะมาทำพิธีให้ที่บ้านผู้ป่วย ในเวลา 05.00 น. ตอนเช้า โดยหมอจะสวดพร้อมกับบอกชื่อผู้ป่วยและตั้งจิตอธิษฐานให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วย ข้อสังเกตหลังทำพิธีถ้าไม้กำดืบ แสดงว่าคนป่วยจะไม่รอดชีวิต และจะต้องไปสังเกตดูไม้กำเวลา 07.00 น. พร้อมทำพิธีสืบทอดอีกรอบหนึ่ง

3.7) “หลู่เตวคาสีนาเมือง” (ถวายนาน 4 ทิศ) เป็นพิธีกรรมที่มีที่มาจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับขุนพิทลวง 4 คนซึ่งทำหน้าที่เฝ้าโลกมนุษย์ทั้ง 4 ทิศ ได้แก่ “ภูห่วยละ” เฝ้าทิศเหนือ, “วิลู่อาก๊ะ” เฝ้าทิศใต้, “วิลู่อักกะ” เฝ้าทิศตะวันออก และ “วิลู่อะยะกะ” เฝ้าทิศตะวันตก เมื่อโลกมนุษย์จะจัดงานบุญใหญ่ขึ้นมา (งานบุญงานปอย) จะมีการถวายนานให้กับขุนพิทลวงทั้ง 4 ทิศ โดยจะของถวายให้ทิศละ 1 ถ้วยเท่านั้น ซึ่งหมอมะจะทำพิธีเรียกให้ขุนพิทลวงทั้ง 4 คนลงมารับของถวายและให้ขุนพิทลวงช่วยปกปักษ์รักษางานปอย งานใหญ่นี้ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น

พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อเป็นการขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยปกปักษ์รักษาให้การดำเนินงาน “ปอย” หรืองานบุญนั้นเป็นไปด้วยความราบรื่น ปัจจุบันยังนิยมทำพิธีกรรมนี้อยู่ ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ไม้ไผ่สำหรับทำราชวัฏ, หน่อกล้วย, หน่ออ้อย, ผลไม้, ข้าวสุก, น้ำอ้อย, “กล้วยก้า” (ฝรั่ง), มะพร้าว, น้ำเปล่า และเทียน 4 เล่ม สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมเริ่มจากการทำราชวัฏและนำหน่อกล้วย หน่ออ้อย ข้าวสุกและผลไม้ใส่ถ้วยมาวางทั้ง 4 มุมของราชวัฏ หลังจากนั้นนำของถวายไปวางตามทิศทั้ง 4 ทิศ เพื่อเป็นการถวายให้แก่ขุนพิทลวงทั้ง 4 คน โดยเริ่มถวายให้แก่ทิศตะวันออก (วิลู่อักกะ) ทิศใต้ (วิลู่อาก๊ะ) ทิศตะวันตก (วิลู่อะยะกะ) และทิศเหนือ (ภูห่วยละ) ตามลำดับ จากนั้นหมอมะจะกล่าวให้ผีทั้ง 4 นามเมืองมารับอาหารพร้อมกับขอให้ช่วยปกปักษ์รักษาการจัดงานดังกล่าว เป็นอันเสร็จพิธี

3.8) “พลาโก้ว” (ตานพระเจ้าเก้าพระองค์) มีประวัติความเป็นมาเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนาน “ไม้กำดืบ” และตำนานการ “ตานพระเจ้า 9 พระองค์” ดังนี้ “มีลูกเศรษฐีสองคนอาศัย ณ เมืองพาราณสี คนแรกชื่อ “เจ้าจ้อปาละ” และคนที่สองชื่อ “เจ้าก้อปาละ” ซึ่งทั้งสองมีอายุประมาณ 15-16 ปี “เจ้าจ้อปาละ” มีบ้านอยู่หัวเวียง ส่วน “เจ้าก้อปาละ” มีบ้านอยู่หางเวียง ทั้งสองเป็นเพื่อนกัน มาวันหนึ่งทั้งสองได้นัดมาเจอกันตอนกลางคืน ณ กลางเมือง เพื่อถามไถ่เกี่ยวกับปัญหาเรื่องของการเรียนต่างๆ โดย “เจ้าจ้อปาละ” ได้กล่าวว่า บิดามารดาของตนสั่งสอนไว้ว่า “ลูกผู้ชายถ้าไม่มีวิชาความรู้ ไม่มีปัญญา ก็จะทำได้แค่เป็นทาสหรือคนใช้เท่านั้น” เหมือนสุภาษิตที่คนไทยใหญ่เปรียบเทียบกับว่า “หมาไปนอนเฝ้าหัวบันได” จากนั้นทั้งสองคนได้พูดคุยปรึกษากันเรื่องการเรียนและนัดเจอกันที่หัวเมืองพาราณสี เพื่อเดินทางเข้าป่าไปหาอาจารย์และสถานที่เรียน เมื่อเดินทางหลายวันอาหารที่ทั้งสองคนเตรียมไว้ก็หมด แต่ยังเดินทางไปเรื่อยๆ จนพบถ้ำบริเวณลำห้วยแห่งหนึ่งพร้อมกับพบรอยเท้าของคนที่อยู่ถ้ำ ทั้งสองคนจึงได้สะกดตามรอยเท้าเข้าไปในถ้ำและพบกับฤๅษีรูปหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะผิวหนังใบหน้าห่อขนานมาถึงสะดือ ทั้งสองตกใจเห็นดังนั้นรู้สึกตกใจมากจึงอะอะเสียงดัง ทำให้ฤๅษีตื่นจากการทำสมาธิและได้สอบถามหนุ่มทั้งสองคนว่ามาทำอะไรและต้องการอะไร ทั้งสองคนจึงได้ตอบว่า “มาตามหาวิชาและปัญญาอย่างที่คุณผู้ชายเขาจะต้องมีกันทุกคน” เมื่อฤๅษีได้ยินจึงได้สอบถามชื่อเสียงเรียงนามของหนุ่มทั้งสองคน

และได้พูดว่า “เมื่อต้องการได้ปัญญาจะต้องทนเรียนอยู่ในถ้ำนี้ประมาณ 3 ปีกับตนและมีข้อแม้ว่า จะต้องไม่กินอาหาร ยกเว้นผลไม้และน้ำเท่านั้น” ทั้งสองคนจึงตกลงปลงใจอาศัยเรียนรู้กับฤๅษีในถ้ำจนครบ 3 ปี

เมื่อเรียนครบ 3 ปีแล้ว ฤๅษีซึ่งเป็นพระอาจารย์ของทั้งสองคนจึงได้เรียก “เจ้าจอบาละ” มาสอบเป็นคนแรก โดยสอบเรื่องยาสมุนไพรร และให้ “เจ้าจอบาละ” เดินทางไปทิศเหนือ เพื่อไปหาต้นยาที่ไม่ใช่สมุนไพรร หลังจากที่ออกเดินทางไปได้ต้นไม้มทั้งหมด “เจ้าจอบาละ” ได้กลับมา รายงานว่า “ไม่มีต้นไม้มชนิดใดในทิศเหนือที่ไม่ใช่ต้นยาสมุนไพรร” ดังนั้นจึงให้ “เจ้าจอบาละ” ไปดูสมุนไพรรทางทิศตะวันออกอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไปหาดูก็ยังได้คำตอบเหมือนเดิม จึงให้ “เจ้าจอบาละ” เหาะขึ้นไปดูบนอากาศ ซึ่ง “เจ้าจอบาละ” สามารถเหาะขึ้นไปบนอากาศได้เป็นอย่างดี และสุดท้ายได้ทดสอบให้มองลงไปใต้ดิน เพื่อหาคำตอบว่ามองเห็นอะไรในใต้ดินบ้าง “เจ้าจอบาละ” จึง รายงานว่าเห็นนรกชั้นต่างๆ พระอาจารย์จึงได้บอกกับ “เจ้าจอบาละ” ว่าสอบผ่านทุกวิชา

หลังจากนั้นจึงได้เรียก “เจ้ากอบาละ” โดยให้ไปหาสมุนไพรรในทิศที่เหลืจากที่ “เจ้าจอบาละ” ไปหา และให้เหาะขึ้นไปบนอากาศ แต่ “เจ้ากอบาละ” ทำไม่สำเร็จ และเมื่อให้มองลงไปใต้ดินก็ไม่สามารถมองเห็นอะไรสักอย่าง ทำให้ “เจ้ากอบาละ” สอบไม่ผ่านในการเรียนครั้งนี้ เมื่อสอบไม่ผ่าน พระอาจารย์จึงให้ “เจ้ากอบาละ” เรียนเพิ่มอีก 3 ปี แต่ “เจ้ากอบาละ” ไม่อยากเรียนต่อจึงขออนุญาตกลับบ้านเมือง ก่อนเดินทางกลับพระอาจารย์ได้ดูดวงชะตา “เจ้ากอบาละ” พบว่าดวงชะตาขาด เมื่อกลับบ้านจะเกิดสิ่งที่ไม่ดีขึ้น พระอาจารย์จึงได้หาทางออกให้เพื่อเป็นการต่อชะตาชีวิตของ “เจ้ากอบาละ” คือเมื่อจะกลับบ้านไปตามทางเดินต้องปฏิบัติดังนี้ หากเจอแม่น้ำหรือลำคลอง (น้ำเหมือง) ห้ามลงน้ำ แต่ให้ไปหาไม้มา 2 เล่ม มาพาดทำเป็นสะพานได้ข้าม และเมื่อข้ามได้แล้วให้นำไม้ไต่สะพานทั้ง 2 อันพกติดตัวไปด้วย หากเดินทางไปพบต้นไม้ใหญ่ล้ม ห้ามข้าม แต่ให้เดินลอดใต้ไม้มล้มโดยใช้ไม้ค้ำ 2 อัน ค้ำไม้ที่ล้มให้สามารถลอดได้ แล้วนำไม้ค้ำทั้ง 2 อันพกติดตัวไปด้วย เมื่อกลับถึงบ้านให้นำไม้ทั้ง 4 เล่มขึ้นไปไว้บนบ้าน แล้วหาไม้ค้ำ (ไม้มะขามหรือไม้ต้นจั่ว) ยาว 1 สอก จำนวนเท่ากับอายุ “เจ้ากอบาละ” เอามาวางมัดรวมกันไว้กับไม้ค้ำอันใหญ่อีก 2 อัน จากนั้นหา “ไม้อ้อ” (กระบอกไม้ไผ่ยาว) 1 คืบ จำนวนเท่ากับอายุ “เจ้ากอบาละ” นำน้ำใส่กระบอกไม้ไผ่ทุกระบอกแล้วเอามาวางรวมกันกับไม้ค้ำ และหากระบอกไม้ไผ่ ยาว 1 คืบ มาใส่ทรายจำนวนเท่ากับอายุ “เจ้ากอบาละ” เช่นกัน แล้วเอามาวางรวมกันกับไม้ค้ำ ให้นำสิ่งของที่เตรียมทั้งหมดไปทำพิธีสืบชะตาและสะเดาะเคราะห์ถวายแก่พระพุทธรเจ้า เพื่อให้พระพุทธรเจ้าให้ศีลให้พร และให้มีอายุยืนนาน

ต่อมา “เจ้ากอบาละ” ได้แต่งงานกับ “นางประภาวดีนาตตะมิตา” ไม่นาน “นางประภาวดีตะมิตา” ได้ตั้งท้องจนครบ 12 เดือน จึงคลอดลูก “เจ้ากอบาละ” นึกตั้งชื่อลูกของตนเองไม่

ออก จึงนึกถึงพระอาจารย์ที่เคยไปร่ำเรียนด้วย “เจ้ากอปาละ” จึงเดินทางพร้อมกับภรรยาเพื่อไปคารวะพร้อมกับให้พระจารย์ช่วยตั้งชื่อลูกซึ่งได้ชื่อว่า “เจ้าติข่าว” หลังจากนั้นพระอาจารย์ได้ให้พรพร้อมกล่าวขานชื่อให้พร โดยระบุชื่อของ “เจ้ากอปาละ” พร้อมภรรยา แต่ไม่มีชื่อลูก เมื่อให้พรเสร็จ “เจ้ากอปาละ” จึงสงสัยและสอบถาม พระอาจารย์จึงได้ตอบว่า “อีก 7 วัน เจ้าติข่าวจะต้องตาย” เมื่อ “เจ้ากอปาละ” ทราบคำตอบจึงถามหาสาเหตุที่ “เจ้าติข่าว” ต้องตาย พระอาจารย์จึงตอบว่า “ทางทิศใต้มีไม้โม่หนึ่งต้น ด้านทิศเหนือมีไม้เคื่อ ซึ่งไม้ทั้งสองต้นมีผีเฝ้าอยู่ ผีทั้งสองคนจะมาเอาดวงวิญญาณของเจ้าติข่าว”

เมื่อ “เจ้ากอปาละ” ทราบดังนั้น จึงได้ขอให้พระจารย์ช่วยเหลืออย่าให้ผีทั้งสองมาเอาดวงวิญญาณของลูกตนไป แต่พระจารย์ช่วยไม่ได้ เว้นแต่ใช้วิธีรักษาชีวิต “เจ้าติข่าว” โดยให้รีบกลับบ้านเพื่อเตรียมของ “คร้วตาน” ทำการถวายทานให้กับพระพุทธรเจ้า เมื่อ “เจ้ากอปาละ” ถวายทานแก่พระพุทธรเจ้าแล้วจึงขอให้พระพุทธรเจ้าช่วยชีวิตลูกชายของตน เพื่อไม่ให้ “เจ้าติข่าว” ตาย พระพุทธรเจ้าจึงได้บอกให้ “เจ้ากอปาละ” กลับไปทำบุญที่บ้านและนิมนต์พระจำนวน 8 รูป มาฉันเพลที่บ้าน โดยคัดเลือกลูกศิษย์พระพุทธรเจ้าที่เกิดประจำวันอาทิตย์ วันเสาร์ วันราหู วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี และวันศุกร์ มานั่งเป็นวงกลมหันหน้าเข้าหากัน และให้พระทั้ง 8 รูปให้พรแก่ “เจ้าติข่าว” และทำการถวาย “คร้วตาน” และอาหารต่างๆ ทุกเช้าเป็นเวลา 7 วัน ได้แก่ วันอาทิตย์ วันเสาร์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี และวันศุกร์ (ยกเว้นวันราหู) ซึ่งทุกเช้าจะมีญาติวิญญาณทั้งหลายเข้ามาฟังธรรม เมื่อทำครบ 7 วัน ในวันที่ 7 พระพุทธรเจ้าเสด็จลงมาเวลาประมาณ 05.00 น. เนื่องจากท่านทรงรู้ว่าวิญญาณผีต่างๆ จะมาเอาชีวิตเจ้าติข่าว ประมาณเวลา 06.00 น. และมีผีจำนวน 4 คน ได้แก่ “วิลูสะกะ” เป็นผีอยู่ทางทิศตะวันออก, “วิลูสะกะ” เป็นผีอยู่ทางทิศใต้, “วิลูเป๊กกะ” เป็นผีอยู่ทางทิศตะวันตก และ “กู๊เว่ยละ” เป็นผีอยู่ทางทิศเหนือ โดยผีทั้ง 4 คนซึ่งเป็นหัวหน้าของภูตผีทั้งหมดในแต่ละทิศ (นายของผี) จะลงมาส่งเทวดา และระหว่างที่พระพุทธรเจ้าเสด็จลงมาเทศนาธรรมถึงเวลา 07.00 น. ผีทั้งหลายก็เข้ามาฟังธรรมที่พระพุทธรเจ้าเทศ เมื่อพระพุทธรเจ้านั่งเทศนาบริเวณใกล้ๆ กับ “เจ้าติข่าว” นั่ง นายของผีทั้ง 4 คนก็ปลั่งรัศมีไล่ผีหรือดวงวิญญาณเล็กๆ ตกขอบโลก “จ๊กแก้วะหลาด” และตกล้ำทะเล จึงทำให้ผีไม่มีมะม่วงและผีไม่มีมะเคื่อมาเอาชีวิต “เจ้าติข่าว” ไม่ได้ ทำให้ต้นไม้ประจำผีต้นมะม่วงและต้นมะเคื่อหายไป เกิดปรากฏการณ์ที่ทำให้ต้นมะม่วงหักและมีเงินทะลักออกมา 3 ลำลือ ส่วนต้นมะเคื่อได้มีทองทะลักออกมาจำนวน 3 ลำลือเหมือนกัน เมื่อมีทรัพย์สินทะลักออกมาจากต้นไม้ พระพุทธรเจ้าจึงได้บอกว่าเป็นทรัพย์สินของ “เจ้าติข่าว” เมื่อครบ 11 เดือน “เจ้าติข่าว” ไปถวายทานวันเกิดกับพระอาจารย์ และต้องอาบน้ำสัมน้อย น้ำเงิน น้ำคำ น้ำทอง หรือที่เรียกว่า อาบน้ำชุ่มน้ำเย็น ในเวลาต่อมา “เจ้ากอปาละ” จึงได้ไปบวชเป็น

ฤาษี ดำเนินเรื่องนี้จึงเกี่ยวข้องกับพิธีสืบชะตาของ “เจ้ากอปาละ” และพิธี “พลาไก้สู” หรือ “ข้าวอา
นางเจ้” หรือ “ข้าวกู่อายุ” (พิธีกรรมการตานพระเจ้า 9 พระองค์) เพื่อเป็นการต่ออายุของ “เจ้าคิขารุ”

พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อให้คนที่มีการไม่สบาย เมื่อทำพิธีจะทำให้มีอาการดีขึ้น
และถือเป็นการต่ออายุของคนป่วย คนไทยใหญ่นิยมทำพิธีกรรมนี้อยู่ ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ใน
การประกอบพิธีกรรมนี้ ประกอบด้วย “จ่อ” (ฉัตร) 9 อัน, พัด 9 อัน, ร่ม 9 อัน, แจกัน 9 อัน, ชันน้ำ 9
อัน, ราชวัถล้อมรอบ 4 มุม, รูปภาพพระพุทธรูป 9 ใบ (รูปพระประจำวันอาทิตย์, จันทร์, อังคาร, พุธ
, พฤหัสบดี, ศุกร์, เสาร์, ราหู และพระพุทธรูปเจ้า), ปัจจัยตามจำนวนคำข้าวในบาตรแต่ละใบ (ซึ่งแต่ละ
ใบจะต้องใส่เงินให้ครบตามกำลังวันในแต่ละวัน รวมเป็นเงิน 108 บาท), เทียนสืบชะตา 1 เล่ม,
เทียนสะเดาะเคราะห์ 8 เล่ม, เทียนโชคลาภ 1 เล่ม, “จีเจ้” (หม้อ), สวดดอก 3 อัน, สร้อยลูกประคำ 3
เส้น และบาตรพระ 9 ใบ ซึ่งใส่ข้าวปุ้น ดังนี้

วัน	จำนวนข้าวปุ้น/คำ
อาทิตย์	6 เรียกว่ากำลัง 6 ปี
จันทร์	15 เรียกว่ากำลัง 15 ปี
อังคาร	8 เรียกว่ากำลัง 8 ปี
พุธ	17 เรียกว่ากำลัง 17 ปี
พฤหัสบดี	19 เรียกว่ากำลัง 19 ปี
ศุกร์	21 เรียกว่ากำลัง 21 ปี
เสาร์	10 เรียกว่ากำลัง 10 ปี
ราหู	12 เรียกว่ากำลัง 12 ปี
รวมจำนวนข้าวปุ้น	108 คำ

*หมายเหตุ บาตรตรงกลางจะเป็นบาตรข้าวกู่อายุของพระพุทธรูปเจ้า มีข้าวใส่
ทั้งหมด 90 คำ (ผู้ป่วยต้องใส่ข้าวในบาตรตรงกลางให้ครบหรือมากกว่าอายุของตน 1 คำเท่านั้น)

สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมจะทำช่วง 05.00-06.00 น. โดยหมอจะนั่ง
หน้าราชวัถพร้อมกับผู้ป่วยนั่งถัดมา (กรณีผู้ป่วยไม่ได้มาด้วย หมอจะใช้เพียงชื่อ-สกุล อายุ และ
เสื้อผ้าของผู้ป่วยมาประกอบการทำพิธี) จากนั้น หมอทำพิธีจุดเทียนตามวัน โดยเริ่มจุดจากวันเกิด
ของผู้ป่วยก่อนจนครบ 8 เล่ม ต่อด้วยจุดเทียนสะเดาะเคราะห์ เทียนโชคลาภ จุดธูปบูชา พร้อมกับ
สวดนิมนต์พระเจ้า 9 พระองค์ ซึ่งเป็นการสวดมนต์บท “ข้าวกู่อายุ” พร้อมกับป้อนข้าวใส่บาตรตาม
“กรู” อายุของผู้ป่วย ถือเป็นการถวายข้าวให้แก่พระเจ้า 9 พระองค์ ต่อจากนั้น นั่งสมาธิแผ่เมตตา

ให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลาย เมื่อแผ่เมตตาเสร็จ หมอจะทำการตีฆ้องให้ดังประมาณ 3 ครั้ง พร้อมอนุโมทนา เพื่อให้สรรพสัตว์ทั้งหลายได้ยินและรับรู้ ตื่นมารับส่วนบุญส่วนกุศลที่ผู้ป่วยได้ทานให้ ช่วงท้ายของพิธีจะให้ผู้ป่วยทำการหยาดน้ำ พร้อมภาวนาของโศคลาภหรืออธิษฐานสิ่งต่างๆ ที่ผู้ป่วยขอให้เกิดผลแก่ตนเองหรือผู้อื่น

3.9) “ตานตุ้ง” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อการจัดงาน “ปอยหลวง” และอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว เพราะเชื่อกันว่า “ตุ้ง” เป็นหลักฐานทางพุทธศาสนาและเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าเมื่อปัก “ตุ้ง” ตรงไหนที่นั่นจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือพระพุทธเจ้าเสด็จมาเยี่ยมหรือเพื่อเป็นการสนับสนุนบูชาพระพุทธศาสนาให้สืบทอดต่อไป โดยเชื่อกันว่าการ “ตานตุ้ง” จะได้บุญกุศลปราณาสังโดยยอมได้สิ่งนั้น เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว เมื่อ “ตานตุ้ง” ไปให้และถูกลมพัดหรือตุ้งเคลื่อนไหวหรือหมุนได้ 1 รอบ ถือว่าผู้ที่ “ตานตุ้ง” ให้จะได้รับบุญกุศล 1 กัป หรือจะเป็นการ “ตานตุ้ง” ให้กับผู้ตายที่ได้รับอุบัติเหตุหรือตายโหง “ตุ้ง” ลักษณะนี้จะมีชาย “ตุ้ง” ที่ยื่นออกมาแตกต่างจาก “ตุ้ง” ที่ “ตาน” เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย ซึ่ง “ตุ้ง” ชนิดนี้เมื่อถูกลมพัดจะแกว่งไปมา เชื่อกันว่าชาย “ตุ้ง” ที่ยื่นออกมายามกวัดแกว่งนั้น จะแกว่งเอาวิญญาณของผู้ตายให้พ้นจากวิบากกรรม “ตุ้ง” ที่ใช้ “ตาน” โดยทั่วไปมีอยู่ 8 อย่าง ได้แก่ ตุ้งพระเจ้า 9 ประองค์, ตุ้งพระเจ้า 28 ประองค์, ตุ้ง 12 ราศี, ตุ้ง 16 เมืองหลวง, ตุ้งผ้าธรรมดา, ตุ้งกึ่ง, ตุ้งดำข่อน และตุ้งแดง (ปักนอกบ้าน นอกวัด) ปัจจุบันยังมีการ “ตานตุ้ง” อยู่ โดยเฉพาะในโอกาสงาน “ปอยหลวง” หรืองานทำบุญตามประเพณีต่างๆ

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ผ้า เพื่อเย็บเป็นตุ้งหรืออาจใช้แผ่นเงินแผ่นทอง ทำเป็นตัวตุ้ง, เม็ดตาลปัด เพื่อทำชายตุ้ง, เชือกฟาง, ดินไม้ไผ่หรือดินไม้รวก ทำเสาตุ้ง, ผลไม้, อาหารคาวหวาน, สวยหมากสวยพลู สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมทำโดยนำตุ้งใส่ภาชนะ (พาน) พร้อมกันชะลอมไปถวายพระเคนพระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พร นำผ้ามาเย็บเป็นตุ้ง ใช้ตาลปัดและเชือกฟางมัดทำเป็นชายตุ้ง ทำเสาตุ้งให้มีความยาวสูงกว่า 7 ศอก (3 เมตร) หรือให้สูงกว่าขนาดของตุ้ง และให้ความสูงของชายตุ้งสูงเหนือศีรษะคน ทำ “โกกาตุ้ง” ซึ่งยึดรูป 12 ราศี ให้อยู่เหนือตุ้ง และนำสวยหมากสวยพลู และอาหารคาวหวาน ลักษณะห่อคล้ายกันห่อสลากกั๊ดมัดติดกับเสาตุ้ง จากนั้นนำตุ้งไปใส่หลุมฝังเสาตุ้ง ก่อนฝังต้องขุดหลุมให้ลึกก่อนประมาณ 1 ศอก เป็นอันเสร็จพิธี

3.10) “ฮ้องขวัญ” มีหลายลักษณะ เช่น “ฮ้องขวัญสลาก”, “ฮ้องขวัญยอย”, “ฮ้องขวัญมนน้ำเต้าป่วย”, “ฮ้องขวัญหม่อหนึ่งนางไ” เป็นต้น ยกตัวอย่างรายละเอียดเช่น

- “ฮ้องขวัญสลาก” หรือ “ฮ้องขวัญหยิบข้าว” เป็นพิธีกรรมที่กระทำในกรณีมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยลักษณะขวัญหายหรือเสียขวัญ ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

นี้ ได้แก่ เทียนขาว 5 เล่ม, ดอกไม้ขาว 5 ดอก, ข้าวตอก, ข้าวสาร 1 หยิบมือ (คัดเอาเมล็ดที่สมบูรณ์ที่สุด ไม่นำเมล็ดข้าวที่หักมาใช้), น้ำดื่ม 1 แก้ว, ขนม 1 อย่าง, ปัจจัย 5 บาท, เสื้อผ้าผู้ป่วย 1 ชุด และด้วยสายสิญจน์ 7 เส้น สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมทำโดยให้ผู้ป่วยนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผู้ชายให้นั่งวนไปทางขวา ส่วนผู้หญิงให้นั่งวนไปทางซ้าย แล้วหมอจะเริ่มทำพิธีท่องคาถาการเรียกขวัญ เมื่อท่องคาถาเสร็จ ให้ผู้ป่วยหยิบเมล็ดข้าวขึ้นมาจำนวน 3 ครั้ง แล้วหมอจะทำนาย โดยดูผลการเสี่ยงทายดังนี้ กรณีหยิบเมล็ดข้าวได้เป็นเลขคู่ จำนวน 2 ครั้ง เลขคี่จำนวน 1 ครั้ง แสดงว่าขวัญยังไม่มา กรณีที่หยิบเมล็ดข้าวได้เป็นเลขคี่ทั้งสามครั้ง แสดงว่าขวัญหนีไปไกล จะต้องเริ่มทำพิธีใหม่ โดยนั่งหันหน้าเริ่มทิศถัดไปจนครบ 4 ทิศ และเพิ่มจำนวนเงินปัจจัยในขันตั้งให้กับหมออีก 1 บาท เมื่อทำพิธีเสร็จ หมอจะผูกค้ายข้อมือให้กับผู้ป่วย นอกจากการทำนายแล้ว หมอยังสามารถตรวจโดยการสังเกตดูผู้ป่วยที่ขวัญหาย ซึ่งจะมีลักษณะดวงตาเศร้าๆ และจับมือผู้ป่วยระหว่างโคนนิ้วโป้ง นิ้วกลาง และกลางอุ้งมือ ดังภาพแสดง แล้วสังเกตจากการเดินของชีพจร แต่ละจุดว่าเดินเร็วหรือเดินช้า กรณีชีพจรนิ้วแต่ละจุดเดินช้าๆ แสดงว่าขวัญหนีไปไกล ให้ทดลองคลำดูประมาณ 5-10 นาที

- “**ฮ้องขวัญยาย**” (ขวัญตราซัง) พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อให้อาการของผู้ป่วยดีขึ้น ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมได้แก่ ตราซังสองแขน 1 อัน, เมล็ด “มะกล่ำตาหนู” หรือ “หมากแขวก”, ข้าวสาร 10 ลิตร, ข้าวหนึ่งสุก 1 ปั้น, สวय 1 อัน (ประกอบด้วย หมาก พลุ “สักเก” ปูนขาว), “จ่อขาว” หรือ “จักจ่า” 2 อัน, สวยขาว 2 อัน, เงินปัจจัย 50 บาท และเสื้อผ้าผู้ป่วย (ตัดมาเป็นชิ้นเล็กๆ จำนวน 1 ชิ้น) ในการทำพิธีนี้ หมอที่ทำพิธีนี้ต้องถือศีล 8 และก่อนทำพิธี หมอต้องนอนที่วัดก่อน 1 คืน เมื่อเตรียมวัสดุอุปกรณ์พร้อมแล้วจึงเริ่มประกอบพิธีตั้งแต่เตรียมขันครู ซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 30 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, น้ตร 1 อัน, “จักจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวยหมากสวยพลู (หมาก 4 ชิ้น, สวยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชิ้น) 1 สวย, ปูนขาว 1 ลูกเล็ก, “สีเสียด” (สักเก)), สวย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 50 บาท และรูป 2 ดอก และให้ผู้ป่วยบอกชื่อ-นามสกุล อายุ และวันเดือนปีเกิดให้หมอได้รับทราบ จากนั้น หมอจะท่องคาถาเรียกขวัญ พร้อมทำการทำนายโดยนำผ้าผู้ป่วยที่เป็นชิ้นเล็กใส่ในตราซังข้างขวาและตราซังข้างซ้ายใส่ข้าวเหนียว 1 ปั้น โดยหมอจะสังเกตดูน้ำหนักข้างขวาที่มีผ้าผู้ป่วย ถ้านหนักมากกว่าข้างซ้าย ที่มีข้าวเหนียว แสดงว่าขวัญของผู้ป่วยมาอยู่ที่เสื้อ ให้ใส่เมล็ดมะกล่ำตาหนูฝั่งของข้าวหนึ่งทีละเม็ด เพื่อให้เกิดความเสมอภาคกัน เชื่อว่าขวัญจะมา อย่างไรก็ตาม หมอจะใส่เมล็ดมะกล่ำไม่เกิน 7 เม็ด ถ้าใส่ครบ 7 เม็ด แสดงว่าขวัญของผู้ป่วยไปไกลถึง 7 เมตร กรณีนี้เมื่อขวัญของผู้ป่วยไม่มา อาจถึงตายได้ ซึ่งหมอจะต้องเรียกญาติพี่น้องของผู้ป่วยมารับฟังคำ

ทำนายดังกล่าวด้วย เมื่อเสร็จพิธี หมอจะต้องผูกค้ายข้อมือให้ผู้ป่วยทั้งข้างซ้ายและข้างขวา บิดขี้แว้ง เหนียวที่อยู่ในตราขังให้ผู้ป่วยกิน 1 คำ และอีกคำหนึ่งให้ผู้ป่วยนำไปฝังไว้ใต้ถุนบ้าน “ที่จี๋หมา”

- “**อึ้งขัวญมนน้ำเต้าป่วย**” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อช่วยให้คนที่ฝันร้าย นอนไม่หลับ หรือไม่สบาย มีอาการดีขึ้น ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ สวย 2 อัน, น้ำเต้าแห้ง 1 อัน, ค้ายสายสิญจน์ 9 เส้น, สดางค์ 8 บาท และเทียน 2 เล่ม โดยนำน้ำใส่ในน้ำเต้าให้เต็ม จากนั้นนำสวย 2 อันมัดติดกับปากน้ำเต้าไว้ด้วยค้ายสายสิญจน์ และเสกคาถาใส่น้ำเต้าแล้วให้ผู้ป่วยดื่มน้ำนี้สืบเนื่องจากความเชื่อของคนไทยใหญ่สมัยก่อนที่เชื่อกันว่า มนุษย์ในโลกมีความกลัวอยู่หนึ่ง หากเกิดความกลัวดังกล่าวแล้วอาจทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วย สุขภาพไม่ดี ทำให้นอนไม่หลับ หรือคนไทยใหญ่มักจะพูดกันว่า “อยู่ไม่ดี กินไม่หวาน ” ดังนั้นเมื่อเกิดอาการดังกล่าวมักจะมีการ “อึ้งขัวญมนน้ำเต้า” เสมอ

ดังมีตำนานความเป็นมาของพิธีกรรมดังนี้ “มีชายคนหนึ่งเป็น “สลา” (หมอ) รักษาคนในหมู่บ้านให้หายจากอาการเจ็บป่วยต่างๆ ได้ หมอคนนี้มีลูก 7 คน เป็นผู้ชาย 6 คน และคนที่ 7 เป็นผู้หญิง โดยหมอได้บอกความกลัวของตนเองแก่ลูกสาวคนเล็กไว้และขอช่วยให้เก็บเป็นความลับ จากการที่หมอช่วยรักษาชีวิตคนไว้ได้ ส่งผลให้กลุ่มญาติวิญญานต่างๆ ไม่พอใจที่ไม่ได้กินอาหารที่ทานให้ผู้ตาย จึงได้คิดแผนการฆ่าหมอให้ตาย เพื่อจะไม่ได้ทำการรักษาคนในบนโลกมนุษย์อีกต่อไป จึงส่งผีปอบ ที่เรียกว่า “เผาะเขาเงินเขาคำ” แปลงตัวมาเป็นคนธรรมดา เพื่อมาสอบถามความลับเกี่ยวกับความกลัวของหมอจากลูกสาว ซึ่งลูกสาวได้บอกปฏิเสธในไปสองครั้ง แรกว่าพ่อของตนไม่กลัวอะไร แต่ครั้งที่สามลูกสาวเผลอบอกว่า บิดาของตนกลัว “จิ้งเหลน” เมื่อได้คำตอบกลุ่มญาติวิญญานต่างๆ จึงคิดออกอุบายเพื่อจะจัดการหมอทันที

อยู่มาวันหนึ่งหมอได้ออกเดินทางไปรักษาคนป่วย ขณะเดินทางกลับบ้านเนื่องจากอากาศร้อน หมอจึงถอดเสื้อผาดำและเดินตามทางมาเรื่อยๆ ขณะเดียวกันกลุ่มญาติได้ปลอมตัวเป็น “จิ้งเหลน” เดินตามมา เมื่อหมอเห็นจึงตกใจกลัวมาก ทำให้เกิดอาการขวัญหนี เมื่อกลับถึงบ้าน หมอไปเอายาที่ขันครุใส่ไว้ในปาก จำนวน 3 เม็ด และได้สั่งลูกและเมียไว้ว่า “ถ้าตนตายห้ามร้องไห้ เด็ดขาด ห้ามบอกญาติพี่น้อง และให้นำศพของตนไปฝังไว้ในป่าช้า” เมื่อสั่งเสียเสร็จแล้วหมอก็ตาย ภรรยาและลูกจึงได้นำศพไปฝังไว้ตามคำที่หมอบอกไว้ จนเมื่อถึงเวลาประมาณเที่ยงคืน “เผาะเขาเงินเขาคำ” (ผีปอบ) และดวงวิญญานอีกจำนวน 96 ดวงได้มาอยู่บนหลุมฝังศพของหมอและกินซากศพนั้น เมื่อได้กินซากศพแล้ว ดวงวิญญานทั้งหลายต่างบอกว่าไม่อร่อย เนื่องจากศพไม่มีชีวิต ดังนั้นดวงวิญญานต่างๆ จึงได้หาวิธีให้ชีวิตหมอกลับมาเพื่อที่จะได้กินขณะมีชีวิตอยู่ โดยการทำพิธีอึ้งขัวญของหมอให้กลับคืนมาดังเดิม ทำโดยนำน้ำเต้าใส่น้ำให้เต็ม ท่องคาถาและเรียกขวัญจำนวน 3 ครั้ง พอเสร็จก็เอาน้ำมนต์เทใส่ปากหมอ ทำให้เมื่อยที่หมอมอมไว้ในปากก่อนตาย 3 เม็ดถูกกลืน

ลงไป เมื่อหมอรู้สึกตัวจึงได้ถามหัวหน้าผีว่าทำไมจึงอยากจะฆ่าตน หัวหน้าผีจึงตอบว่า เพราะหมอรักษาคนให้หายจากการเจ็บป่วย ทำให้ไม่มีคนตาย ดวงวิญญาณต่างๆ จึงไม่มีศพคนป่วยให้ได้กิน

เมื่อฟังดังนั้น หมอจึงขอให้หัวหน้าผีแนะนำว่าจะต้องทำอะไร เพื่อแลกกับชีวิตของตน หัวหน้าผีจึงได้ให้หมอปฏิบัติโดยเมื่อจะรักษาผู้ป่วยหมอจะต้องมีขันครุเพิ่ม เพื่อเป็นการบูชาขันครุให้กับดวงวิญญาณต่างๆ และให้ดวงวิญญาณต่างๆ ได้กินอาหารของขันครุด้วย เช่น เมื่อหมอรักษาคนป่วย จะต้องมีข้าวปั้น 1 คำ โดยเอาข้าวกลิ้งทั่วตัวคนป่วย พร้อมถ่มน้ำลายลงบนข้าวปั้นและได้ขว้างข้าวปั้นไปนอกบ้าน เพื่อให้ผีกิน นอกจากนั้น “เผาะเขาเงินเขาคำ” ยังได้สอนให้หมอได้เรียนรู้เกี่ยวกับคาถา และได้บอกให้หมอทุกคนต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน เพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับกลุ่มดวงวิญญาณทั้งหลาย

- “ฮ้องขวัญหม้อหนึ่งนางไห” หรือ “ฮ้อย่านนาก” พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อแก้อาการคนที่ไม่สบาย นอนไม่หลับ ชุบผอม หรือถูกผีกระทำ ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ข้าวสาร 3 ลิตร, ปักจายใส่ขันตั้ง 1 บาท 25 สตางค์, ค่าสมนาคุณ (ใส่ของให้หมอต่างหาก), ดอกไม้ขาว 12 ดอก, เทียนไข 12 เล่ม, “จ้อสีขาว” 12 เล่ม, ฉัตร 2 อัน, เมี่ยงหรือใบชา 2 ห่อ, ใบพลู 2 ห่อ ห่อละ 6 ใบ, ปูนขาว 2 ห่อ, หมาก 2 ห่อ ห่อละ 2 ชิ้น, ปลาปิ้ง 2 ตัว, ไข่ต้ม 1 ใบ, ไข่ดิบ 1 ใบ, ค้ายสายสิญจน์ 1 ม้วน, กล้วย 2 ลูก, ข้าวเหนียว (ข้าวเหนียว) 2 กำ, อ้อย 2 ท่อน ยาว 1 สอก กับอีก 1 คีบ, ขวาน 1 อัน, มีด 1 ค้าง, ใบไผ่ 1 อัน, จอบ 1 อัน, เสียม 1 อัน, เคียวเกี่ยวข้าว 1 อัน, แพร 1 ลำ, เรือ 1 ลำ, แหะ, แห, ข้อง, แหนง, กลาด, ลีว, เสื้อผ้าผู้ป่วย, หมวก, ผ้าสายสิญจน์ 2 ม้วน, ต่างหู 1 คู่, หวี 1 อัน, แหวน 1 คู่, กำไล 1 อัน, พัด 1 อัน, ผ้าขาว 1 ผืน (4 สอก), ตระกร้า 3-4 ใบ, หม้อหนึ่งไหข้าว 1 ชุด, เตาอังโล้ 1 อัน, ฟืน 8 ท่อน, ไม้เกียะ 2 อัน, ข้าวสารเม็ด 1 กำมือ (คัดเอาเมล็ดที่สมบูรณ์ที่สุด ที่ไม่หัก) และข้าวต้ม 2 มัด ซึ่งหลังจากเตรียมวัสดุอุปกรณ์ทั้งหมดแล้วนำใส่รวมไว้ในตระกร้า นำชุดผู้ป่วยใส่ในไหหม้อหนึ่งแล้วตั้งบนอังโล้ที่มีฟืนใส่ แต่ไม่จุดไฟ คล้องค้ายสายสิญจน์ไปยังพระพุทธรูป และมัดติดไหหม้อหนึ่งไว้ ให้ผู้ป่วยนั่งหันหน้าไปตามทิศ 4 นามเมือง ซึ่งลักษณะทิศ 4 นามเมืองจะแตกต่างจากทิศ 8 นามเมือง ดังนี้

ลักษณะของทิศ 4 นามเมือง

	ทิศเหนือ	
ทิศตะวันตก		ทิศตะวันออก
	ทิศใต้	

ลักษณะของทิศ 8 นามเมือง

อาทิตย์	จันทร์	อังคาร
ราหู		พุธ
เสาร์	ศุกร์	พฤหัสบดี

จากนั้น หมอจะทำพิธี “ฮ้องขวัญ” แล้วทำการหยิบขวัญข้าวขึ้นมา ประมาณ 3 ครั้ง กรณียกขึ้นมาเป็นเลขคู่ แสดงว่าขวัญมา ถ้าหยิบขึ้นมาเป็นเลขคี่ แสดงว่าขวัญไม่มา ซึ่งกรณีที่ขวัญไม่มาให้กระทำการ “ฮ้องขวัญ” จนขวัญมา และหมอจะออกไปทำพิธี “ฮ้องขวัญ” นอกบ้าน หลังเสร็จพิธีให้บิโคอาหาร เช่น ข้าวต้ม ไข่ต้ม ปลาปิ้ง ข้าวเหนียวให้ผู้ป่วยกินประมาณ 1-2 คำ และจัดเก็บวัสดุอุปกรณ์ไว้ที่เดิม

3.11) “สืบชะตา” มีหลายลักษณะ เช่น สืบชะตาผู้ป่วย สืบชะตาหลวง เป็นต้น

- **พิธีสืบชะตาผู้ป่วย** เป็นพิธีที่ยังนิยมทำกันอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้คนที่ชะตาตก หรือมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นหายหรือมีอาการดีขึ้น พิธีนี้มีการเตรียมขันครูซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 10 ลิตร, กล้วย 3 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, ถักร 1 อัน, “จิ้งจ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยดอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชั้น, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชั้น) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ถูกลึก, “สี่เสียด” (สักเก), สวดย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 108 บาท และรูป 2 ดอก รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ประกอบการทำพิธีกรรมได้แก่ ด้ายสายสิญจน์ 9 เส้น, “สะตวง” มีส่วนประกอบดังนี้ ข้าวป่น 1 ก้อน, ไข่ 1 ฟอง, ผลไม้, รูปปั้นวัว ควาย ช้าง ม้า หมู หมา อย่างละ 1 ตัว, ไม้ค้ำ 2 อัน, ไม้ “โคไก่อ” 1 อัน, น้ำเปล่าตวงใส่แก้วแล้วเทใส่ในถังใบใหญ่ จำนวนเท่ากับอายุผู้ป่วย, ข้าวเปลือก 32 ลิตร, ข้าวสาร 4 ลิตร และน้ำส้มป่อย

สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมจะทำในช่วงเวลา 06.00-12.00 น. เท่านั้น โดยเริ่มตั้งแต่เตรียมวัสดุอุปกรณ์ให้ครบ พร้อมทำสะตวงสืบชะตาให้ตรงกับวันเกิดของผู้ป่วยวางไว้ด้านหน้าผู้ป่วยซึ่งนั่งอยู่ในบริเวณเสาไม้ค้ำ ให้ด้ายสายสิญจน์หย่อนลงมาตรงศีรษะผู้ป่วยที่อยู่ใต้ไม้ค้ำ นิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 3,5,7 หรือ 9 รูป มาทำพิธีสืบชะตาให้ โดยพระสงฆ์จะสวดสืบชะตา (ปริตรหลวง) 1 รอบ และพรมน้ำส้มป่อยพร้อมผูกด้ายข้อมือให้ผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยไหว้รับศีลและรับน้ำมนต์ พร้อมกับถวายปัจจัยให้พระสงฆ์ แล้วจึงยกสะตวงไปไว้นอกบ้านหรือในป่า

- **พิธีสืบชะตาหลวงหรือสืบชะตาหมู่บ้าน “เมจัดเมจ่อง”** เป็นพิธีที่กระทำให้ป้องกันเหตุที่ทำให้คนในหมู่บ้านไม่สบายหรือล้มหายตายจากติดต่อกันภายในระยะเวลา 1-2 เดือน ซึ่งมีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมได้แก่ ไม้ค้ำอันใหญ่ 2 อัน, ไม้สะพาน 2 อัน, ไม้ค้ำเล็ก 108 อัน, กระบอกรทราย 108 อัน, กระบอกรน้ำ 108 อัน, “จ่อขาว” 108 อัน, มะพร้าว 1 ทะลาย, กล้วย 1 เครือ, เสื่อ 1 ผืน, หมอน 1 อัน, หม้อเงิน 1 ใบ, หม้อคำ 1 ใบ, ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 1 “เปียด” (32 ลิตร), “ตาแห้วคาเขียว” 1 อัน, ด้ายสายสิญจน์ และปัจจัย 1 ซอง (ไม่จำกัดจำนวนเงิน) สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมทำโดยโยงสายสิญจน์รอบหมู่บ้าน ซึ่งจุดรวมสายสิญจน์ คือ วัด จากนั้น พระสงฆ์ 9 รูปจะทำการสวดพร้อมผูกด้ายข้อมือให้คนที่มาร่วม ซึ่งอาจ

นำสายสัญญาณที่ทำพิธีเสร็จแล้วกลับไปมัดให้แก่สมาชิกในครอบครัว กรณีที่ทำบุญสืบชะตาบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์เพียง 3 รูป โดยมีวัสดุอุปกรณ์ประกอบพิธีเหมือนกับพิธีสืบชะตาหลวงทุกประการ

4) กลุ่มเจริญสติและทำใจได้แก่

4.1) “ห่มผ้าตะกุก” (กุมผ้าสังฆา) พิธีนี้กระทำโดยพระสงฆ์เพื่อให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วย โดยมีขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมเริ่มจากการนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีจำนวน 4 รูป ให้ผู้ป่วยนอนพร้อมกับห่มผ้า “ตะกุก” 1 ผืน จากนั้นพระสงฆ์จะนั่งล้อมรอบผู้ป่วยและจับผ้า “ตะกุก” ทั้ง 4 มุม พร้อมทำการสวด เมื่อพระสงฆ์สวดเสร็จจะให้พรผู้ป่วย หลังทำพิธีนี้เสร็จประมาณ 2-3 วันอาการของผู้ป่วยจะดีขึ้น พิธีกรรมนี้ทำเฉพาะผู้ป่วยที่มีลักษณะผอมแห้ง กลางวันมักจะชอบนอนตลอดเวลา ส่วนกลางคืนมักจะหาอาหารกิน เมื่อมีคนมาเห็นมักจะทำเป็นล้มและเดินกลับไปนอนที่เดิม

4.2) “ถ่อมธรรมดอเกะเพ็โหวัด” (ฟังธรรมมหาวิบาก) พิธีกรรมนี้กระทำสำหรับผู้ป่วยใกล้ตาย เพื่อเป็นการต่ออายุผู้ป่วยให้ยาวนานเพิ่มขึ้น ซึ่งจะเตรียม “ขันพระธรรม” ประกอบด้วย กล้วย 2 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, ธูป 1 ห่อ, เทียน 2 เล่ม, เข็มเย็บผ้า 2 เล่ม, ดอกบัว 4 ดอก, ด้ายสายสัญญาณ และปัจจัย 19 บาท สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรม ทำโดยให้ผู้ป่วยนอนหรือนั่งและใช้ผ้าคลุมถึงคอ ถ้ากรณีนี้ไม่ต้องคลุม จากนั้นพระสงฆ์จะสวดธรรมมหาวิบากให้ผู้ป่วยรวมทั้งให้ญาติพี่น้องเข้าร่วมฟังด้วย เมื่อพระสงฆ์สวดเสร็จ คนเฒ่าคนแก่จะให้พรแก่ผู้ป่วย ส่วนพระสงฆ์จะทำการมัดมือให้ผู้ป่วย ขณะที่ญาติพี่น้องจะถวายซองปัจจัยแก่พระสงฆ์ และในช่วงเช้า ประมาณ 10.00-11.00 น. ให้ทำการ “ตานขันข้าว” พระสงฆ์จะมาให้พรผู้ป่วยที่บ้าน และทำการสวดเพื่อให้อาการดีขึ้นอีก พร้อมกับหาฤกษ์ยามที่ดีที่จะมาสวดธรรมมหาวิบากอีกเพื่อให้ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้น

5) กลุ่มสร้างความร่มเย็นและเป็นสิริมงคลได้แก่

5.1) สักยันต์ พิธีนี้กระทำเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ทำมาค้าขายดีขึ้น คนรักคนชอบ ส่วนใหญ่ผู้ที่นิยมสักคือผู้ชายวัยรุ่นถึงวัยกลางคน ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ “ขี้ผึ้ง” (เหล็กสักแบบเขี้ยวสามสิบและเหล็กสักแบบเขี้ยวสิบสอง), น้ำหมึกสักยันต์, ก้อนผง มีหลายชนิด เช่น “ขวยถิว” (นํ้านม) เพื่อให้เกิดความขำ, “ขวยถิว” (นํ้าขี้) เพื่อให้เกิดความขำ, “หม้อไห่” เพื่อให้คนรักคนหลง, “สวดยะสะตี” เพื่อให้คนรักคนหลง, “โก๋หล่ง” เป็นยันต์กันผี (ป้องกันได้ทั้งหมด), “ตู้ขำ” เพื่อป้องกันไม่ให้ร่างกายแตกสลาย ทำให้หนังเหนียว สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมเริ่มจากหมอบทำการยกขันครูซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 4 ลิตร, ข้าวเปลือก 30 ลิตร, กล้วย 2 หวี, มะพร้าว 1 ลูก, ธูป 1 อัน, “จี้จ่า” หรือ “จ่อขาว” 4 อัน, สวดยอก 4 อัน, ผ้าขาว “ปักขาว” ขนาด 4 สอก 1 ผืน, ผ้าแดง “ปักแดง” ขนาด 4 สอก 1 ผืน,

สวดยหมากสวดยพลู (หมาก 4 ชั้ว, สวดยปู (ใบพลู 4 ใบ และหมาก 2 ชั้ว) 1 สวดย, ปูนขาว 1 ถู้งเล็ก, “สีเสียด” (สักเก)), สวดย 4 อัน (ดอกไม้ขาว, เมียง, เทียนเหลืองหรือเทียนขาว 1 เล่ม, น้ำอบ/น้ำหอม), ปัจจัย 108 บาท และรูป 2 ดอก จากนั้นผู้ที่มารับการสักยันต์ต้องเลือกเจตนาของการสัก จากนั้นหมอจึงทำพิธีลงยันต์และท่องคาถาประกอบ

“ยันต์” ตามความเชื่อของหมอไทยใหญ่ คือ เครื่องรางของขลังที่ช่วยป้องกันภัยอันตรายที่อาจเกิดกับร่างกายและจิตใจ นอกจากนั้น “ยันต์” บางประเภทยังใช้สำหรับช่วยในการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยการนำไปแช่น้ำดื่มหรือเผาแช่น้ำดื่ม เป็นต้น ประเภทหรือรูปแบบของ “ยันต์” มีหลายลักษณะสามารถจัดจำแนกได้ 2 ลักษณะตามวัตถุประสงค์และวัตถุประสงค์ในการใช้ ยกตัวอย่างเช่น

1) “ยันต์” ที่แบ่งตามวัตถุประสงค์ในการใช้ ได้แก่ ยันต์ที่ใช้ป้องกันและขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย เช่น ยันต์กันภัย, ยันต์กันผี, ยันต์กันเจ็บปวด, ยันต์เมื่อคำเมื่อคืน, ยันต์กันผีปอบ ผีพราย ผีกระ, ยันต์สำหรับใส่น้ำมันแล้วจุดไล่ผี, ยันต์สำหรับเขียนใส่แผ่นทองม้วนครอบตัวกันภัยหากมีคนคิดไม่ดีทิดใจ, ยันต์จะใส่ผู้มีภัยทิดนั้น เป็นต้น, ยันต์ที่ใช้แก้อาการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด เช่น ยันต์แก้เด็กร้องไห้กลางคืน ยันต์กินข้าวสำหรับเด็กเล็ก, ยันต์เทียนพระเจ้า 5 พระองค์ เป็นมงคลสำหรับคนที่ไม่สบาย เป็นต้น และยันต์ที่ใช้เสริมดวงชะตาหรือสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เช่น ยันต์โชคลาภ, ยันต์มหาเสน่ห์, ยันต์คงกระพัน, ยันต์เทียนนางธรณี เป็นมงคล อยู่ดีมีสุข ทำมาค้าได้ (มหามงคล มหาเสน่ห์), ยันต์เทียนมงคลสำหรับติดม้วนเทียนสืบชะตา เป็นต้น

2) “ยันต์” ที่แบ่งตามวัสดุที่นำมาใช้ ได้แก่ ยันต์เม็ด ยันต์เงิน ยันต์เงิน (เงินแถบ) ยันต์คำแผ่นทองแดง ยันต์ผ้าขาว ยันต์ผ้าเหลือง ยันต์ผ้าแดง ยันต์หิน ยันต์อิฐ ยันต์เขียนใส่แผ่นหลัง เป็นต้น

ทั้งนี้ขั้นตอนและวิธีการในการทำยันต์ของหมอไทยใหญ่จะมีวิธีการทำที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับรูปแบบของยันต์ที่จะทำ ซึ่งผู้ทำยันต์ได้จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องคุณสมบัติหรือพุทธคุณของยันต์แต่ละประเภทและอักขระซึ่งจะเป็นต้องนำมาเขียนลงยันต์ รวมทั้งตัวหมอเองจะต้องเป็นผู้มีศีลธรรมจึงจะทำให้การทำยันต์ได้ผลทางพุทธคุณ ซึ่งก่อนที่จะทำยันต์นั้นจะต้องมีการดูฤกษ์ยามเหมาะแก่การทำยันต์เนื่องจากเป็นวันแรง วันดี เช่น วันพฤหัสบดี วันศุกร์ เป็นต้น การทำยันต์จะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

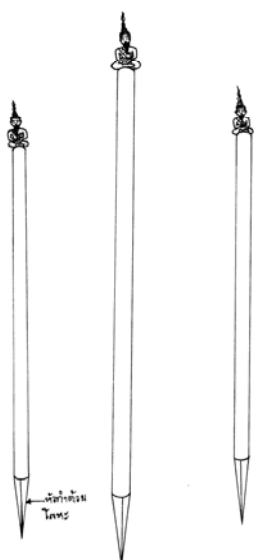
(1) **กลุ่มการทำยันต์ผ้าและยันต์กระดาษ** มีขั้นตอนและวิธีการดังนี้ ตัดผ้าหรือกระดาษเท่าขนาดของยันต์ที่จะทำ แล้วขีดตารางและร่างรูปแบบของยันต์ที่จะทำลงบนแผ่นผ้าหรือแผ่นกระดาษ จากนั้นลงอักขระในตารางที่เตรียมไว้และลงหมึกซ้ำ ซึ่งในขั้นตอนการลงหมึกนั้น หมอผู้ทำยันต์จะมีการบริกรรมคาถากำกับ เมื่อลงหมึกเสร็จเรียบร้อยแล้วจะมีการนำยันต์นั้นไปทำการ

ปลุกเสก ซึ่งการปลุกเสกสามารถทำได้ 2 วิธี คือ กรณีหมอผู้ทำยันต์นั้นเคยบวชเรียนเป็นพระ (เป็นหนาน) ก็สามารถที่จะทำการปลุกเสกได้ด้วยตนเอง แต่ถ้าหากไม่สามารถปลุกเสกได้เองก็จะให้พระสงฆ์ทำการปลุกเสก เมื่อทำการปลุกเสกเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงสามารถนำไปใช้ได้

(2) การทำยันต์แผ่นทองแผ่นเงิน มีขั้นและวิธีการดังนี้ ตัดแผ่นทองหรือแผ่นเงินเท่าขนาดของยันต์ที่จะทำ แล้วตีตารางและร่างรูปแบบของยันต์ที่จะทำลงบนแผ่นทองหรือแผ่นเงิน โดยใช้ “เหล็กจัน” (แท่งเหล็กปลายแหลม) จากนั้นลงอักขระในตารางที่เตรียมไว้ด้วย “เหล็กจัน” เขียนลงบนแผ่นทองแผ่นเงินที่ตีตารางไว้พร้อมกับบริกรรมคาถากำกับด้วย เมื่อลงอักขระเสร็จจะนำยันต์นั้นไปทำการปลุกเสก ซึ่งการปลุกเสกเช่นเดียวกับการทำยันต์ผ้าหรือกระดาษ เมื่อทำการปลุกเสกเสร็จจึงสามารถนำมาใช้ได้

(3) การสักยันต์บนผิวหนัง บริเวณแผ่นหลังหรือตามส่วนต่างของร่างกายเป็นความเชื่อของผู้ชายไทยใหญ่ ซึ่งลายยันต์ที่นิยมสักกันมากคือยันต์ที่มีพุทธคุณด้านอยู่ยงคงกระพัน แคล้วคลาด และมหานิยมต่างๆ นอกจากนี้ “ยันต์” ยังช่วยกำกับและควบคุมการประพฤติปฏิบัติตนของตัวผู้สักไม่ให้ผิดทำนองครองธรรม เพราะเชื่อว่าหากทำผิดข้อห้ามหรือข้อควรปฏิบัติจะทำให้พุทธของยันต์ที่สักไว้เสื่อมลง

ตัวอย่างรูปแบบและลายยันต์ลักษณะต่างๆ



เหล็กจัน สำหรับสักยันต์

๙๙๐๐	๙๙๒๐	๙๙๔๐
๐๐๐๐	๐๐๐๐	๐๐๐๐
๐๐๐๐	๐๐๐๐	๐๐๐๐

ยันต์กันผี เขียนใส่กระดาษ เผาไฟให้กิน

5.2) “เฮ็ดเฮือนใหม่” (สร้างบ้านใหม่) พิธีนี้มีประวัติความเป็นมาจากรื่อง “ม้วย 9 ก่อง” ซึ่งเป็นตำนานเกี่ยวกับนางกาด ซึ่งเป็นสาวแก่ แต่มีรูปร่างหน้าตาที่สวยงามที่สุดในหมู่บ้าน นางกาดมักมีผู้ชายในหมู่บ้านมาหลงรักชอบพอเป็นจำนวน 7 คน ทุกๆ คืนชายทั้งหมดได้มาแหวะจิบ และพูดคุยตามประสาชายหญิง ส่วนตัวนางกาดเองก็ได้ตกลงปลงใจที่คิดจะเป็นแฟนหรือคนรักของชายทั้ง 7 คน ซึ่งในแต่ละคืนผู้ชายทั้ง 7 คนไม่เคยพบหน้ากัน เวลาเข้ามาจิบนางกาดแม้แต่ครั้งเดียว ทำให้ชายทั้ง 7 คนไม่รู้ว่ตนกำลังจิบผู้หญิงคนเดียวกันอยู่ อยู่มาวันหนึ่งนางกาดได้นั่งมองดูบ้านตนเอง แล้วรู้สึกอยากสร้างบ้านใหม่ เนื่องจากบ้านที่ตนอาศัยอยู่นั้นทรุดโทรมมาก นางกาดจึงหาอุบายหลอกให้แฟนหนุ่มทั้ง 7 คนทำบ้านใหม่ให้นาง โดยค่อยๆ บอกทีละคนซึ่งชายทั้ง 7 คนตกลงทำบ้านใหม่ให้นางกาด โดยไม่มีใครรู้ว่าตนกำลังจะสร้างบ้านให้คนรักคนเดียวกัน วันต่อมานางกาดได้นัดชายทั้ง 7 คนให้ออกไปหาไม้เพื่อมาสร้างบ้านให้ตนเองและนัดมาเอาอาหารกลางวันที่บ้านตนทีละคน เพื่อไม่ให้ชายทั้ง 7 คนได้พบกัน สำหรับอาหารที่นางกาดได้เตรียมไว้ให้ชายทั้ง 7 คน ได้แก่ ไก่ต้ม 1 ตัว ซึ่งนางกาดได้จัดแบ่งอาหารดังนี้ ชายคนที่ 1 ได้หัวและคอไก่, ชายคนที่ 2 ได้ปีกไก่ ข้างขวา, ชายคนที่ 3 ได้ปีกไก่ ข้างซ้าย, ชายคนที่ 4 ได้ขาไก่ข้างขวา, ชายคนที่ 5 ได้ขาไก่ข้างซ้าย, ชายคนที่ 6 ได้ออกไก่ และชายคนที่ 7 ได้ก้นไก่ แต่ชายทั้ง 7 คนได้นัดกันไปหาไม้เพื่อมาสร้างบ้านให้คนรักของตนซึ่งเป็นคนเดียวกัน เมื่อพักกินอาหารกลางวัน ชายทั้ง 7 คนได้มานั่งกินข้าวด้วยกันและต่างบอกว่าคนรักของตนได้ห่ออาหารกลางวันให้ แต่เมื่อแกะห่อข้าวออกมาก็ประหลาดใจที่อาหารแต่ละอย่างเหมือนกัน และที่สำคัญเมื่อนำชิ้นส่วนไก่ต้มมาประกอบกันจนได้ไก่ 1 ตัว ทำให้ทั้ง 7 คนเถียงกันและรู้ว่านางกาดเป็นหญิงคนรักของทั้ง 7 คน เมื่อรู้ความจริงทั้งหมด ชายทั้ง 7 คนจึงเดินทางกลับไปถมนางกาดที่บ้าน ทางด้านนางกาดเองก็ได้คิดวางแผนไว้แล้วว่าเมื่อชายทั้ง 7 คนไปพบกันจะต้องมีเรื่องทะเลาะกัน และอาจจะกลับมาทำร้ายตน จึงออกอุบายคิดหาทางฆ่าชายทั้ง 7 คน โดยทำอาหารเย็นคือตุ๋นเนื้อไก่ที่ใส่ยาพิษ (งู้นสาร) ไว้รอชายทั้ง 7 คน มากิน เมื่อชายทั้ง 7 คนแบกไม้มาถึงบ้านนางกาด นางกาดจึงได้เรียกชายทั้งหมดมากินอาหารเย็นก่อน แล้วค่อยๆ คอยกันด้วยความหิวชายทั้ง 7 คนจึงได้กินอาหารเย็นก่อน หลังจากกินได้ 2-3 คำ ชายทั้ง 7 คนก็ล้มตายด้วยพิษของยาทีละคนจนครบทั้ง 7 คน

นางกาดได้ลากศพของชายคนรักจำนวน 6 ศพไว้ในบ้าน และเหลืออีก 1 ศพก็ให้นอนตายอยู่นอกชานบ้าน เพราะไม่มีที่เก็บ นางกาดจึงได้คิดอุบายร้องไห้ให้ชาวบ้านและคนใกล้เคียงเข้ามาช่วยดูศพของตนเองที่กินข้าวแล้วข้าวติดคอตาย แต่เพื่อนบ้านไม่ได้สนใจ จนกระทั่งมีชายเฒ่าผู้หนึ่งชื่อ “ปู่ยั้ง” เดินผ่านมาและเห็นนางกาดร้องไห้ จึงเข้ามาทักและสอบถามนางกาด เมื่อรู้เรื่องทั้งหมดที่นางกาดได้เล่าให้ฟัง เฒ่า “ปู่ยั้ง” จึงเกิดความสงสารและอาสาจัดการศพของคนรักนางกาดให้ โดยอาสาผ่าศพไปฝังให้ในป่า เมื่อ “ปู่ยั้ง” ได้นำศพแรกไปฝังแล้ว

กลับมาที่บ้านนางกาตเห็นนางกาตร้องไห้ และเห็นมีอีกศพหนึ่งอยู่ที่บนบ้านนางกาต นางกาตได้ออกอุบายว่า ศพแพนของตนไม่ยอมไปไหนจึงกลับมาที่บ้านอีกครั้งหนึ่ง เฒ่า “ปู่ยั้ง” จึงอาสานำศพไปฝังอีกจนครบทั้ง 6 ศพ เมื่อกลับมาบ้านนางกาตพบศพที่ 7 เฒ่า “ปู่ยั้ง” จึงตัดสินใจนำศพที่ 7 ไปเผา เพื่อไม่ให้ศพกลับมาบ้านนางกาตอีก โดยเผาบนหลุมฝังศพของชายทั้ง 6 คน ซึ่งขณะเผาศพมีชายเผ่าถ่านคนหนึ่งจะสูบบุหรี่และเห็นเฒ่า “ปู่ยั้ง” กำลังก่อไฟเผาศพ หนุ่มเผ่าถ่านจึงเดินไปหาเพื่อขอไฟจุดบุหรี่ ด้วยความเข้าใจผิดคิดว่าชายคนเผ่าถ่านเป็นศพที่ฟื้นคืนมาอีกครั้ง เฒ่า “ปู่ยั้ง” จึงโมโหและโกรธเข้าไปกอดรัดพิดเหวี่ยงกับคนเผ่าถ่านแต่พลาดท่าเข้าไปในกองไฟ ทำให้เฒ่า “ปู่ยั้ง” และคนเผ่าถ่านตายพร้อมกับชายทั้ง 7 คน รวมคนที่ตายไปทั้งหมดเป็น 9 ศพ เมื่อชาวบ้านทราบเรื่องราวทั้งหมดก็พากันขับไล่ นางกาตออกจากหมู่บ้านและหายตัวไปอย่างลึกลับ แล้วได้พากันเผาบ้านของนางกาตจนไหม้หมดทั้งหลัง ดังนั้น วัน “ม้วย 9 ก่อง” เมื่อตรงกับวันไหน จะไม่มีการพิธีเกี่ยวกับการขึ้นบ้านใหม่ พิธีแต่งงาน หรือพิธีที่เป็นสิริมงคลต่างๆ อย่างเด็ดขาด สำหรับพิธีที่เหมาะสมที่จะทำในวันดังกล่าวคือ พิธีที่ทำให้คนที่เราเกลียดชังตาย เป็นการสาปแช่ง หรือคนที่ป่วยมีอาการหนัก แต่ยังมีลมหายใจเหลืออยู่ รักษาอย่างไรอาการก็ไม่ดีขึ้น ก็จะประกอบพิธีเหมือนการส่งวิญญาณในวัน “ม้วย 9 ก่อง”

พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสิริมงคล ปัจจุบันยังประกอบพิธีนี้ก่อนการสร้างบ้านของชาวไทยใหญ่ทุกครัวเรือน ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมได้แก่ มะพร้าว 1 ทะลาย, กล้วย 1 หวี, ผ้าขาว 1 ผืน, ผ้าแดง 1 ผืน, ยันต์หัวเสา 1 ผืน, ยันต์ดินเสา 1 ผืน, สาย (ดอกไม้, เทียน 1 เล่ม, รูป 2 ดอก) 1 อัน, สายไม้มงคล 1 อัน (มัดรวมกันเป็น 1 มัด ไม่ต้องใส่รูปและเทียน) ประกอบด้วย ไม้ “มะแหะ”, ไม้ “สารคำ”, ไม้ “ล้านผีปาย”, ไม้ “ก้ำก่อ” (ต้นดอกบุนนาค), ไม้ “สัพเพ” (ไม้ห้ำ), ไม้ “กล้วยกำ” (ต้นฝรั่ง) อย่างละ 1 กิ่ง และ ไม้ “มังเข” (ไผ่หวานข้าง) 1 ใบ

สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรมต้องมีการดูวันดี วันเสีย ก่อนการลงเสาบ้าน ดูดินบริเวณบ้าน ก่อนการขุดเสาหลัก ดูเวลา เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้วจึงขุดเสาบ้าน (เสาเพี้ยะ) โดยให้ขุดเอาดินไว้ฝั่งใดฝั่งหนึ่ง ห้ามขุดกองไว้ทั้งสองข้างทาง และไม่ให้เอาเสาบ้านทับดินที่ขุดเนื่องจากเชื่อว่าจะไม่เป็นสิริมงคลสำหรับเจ้าของบ้าน ปกติมักนิยมปักเสาเวลาประมาณ 06.00-12.00 น. เมื่อปักเสาบ้านเสร็จ ให้พรมน้ำส้มป่อยหรือ “น้ำหม่าหัน” รอบเสา เมื่อปักเสาหลักเสร็จให้ปักเสาอื่นๆ ตาม หากขึ้นเสาเสร็จทั้งหมด สถาผู้ทำบ้านก็สามารถสร้างบ้านในส่วนอื่นได้ต่อไป นอกจากนี้กรณีที่พักเสาบ้าน เมื่อเจ้าของบ้านเกิดวันอาทิตย์ ต้องหาคนที่เกิดวันศุกร์มาอยู่ปลายเสา เพื่อยกเสาตอนปลายขึ้น และหาคนเกิดวันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี และวันเสาร์ มา

ช่วยยกเสาขึ้น กรณียกเสาบ้านต้องมีคนที่เกิดครบทั้ง 7 วันมาช่วยยกเสา เชื่อว่าเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล

ตารางวันดี 12 เดือน

(ตารางแสดงวันดีวันเสียของคนไทยใหญ่ ภายในระยะเวลา 1 ปีหรือ 12 เดือน)

เดือน	ชื่อเรียกภาษาไทย	วันดี (วันทูน)	เดือน	ชื่อเรียกภาษาไทย	วันเสีย (วันเปียด)
5	นางจ่าน	ศุกร์/จันทร์	6	หม่านถ่อง	ศุกร์/พุธ
6	หม่านถ่อง	พฤหัสบดี/เสาร์	10	ไซเม่อ	ศุกร์/พุธ
7	จ่องจ้าง	อังคาร	2	เหลินกำอ้องว้าย	ศุกร์/พุธ
8	อ่องว้าย	อาทิตย์/พุธ	1	เหลินก้งหม่านท่อง	เสาร์/พฤหัสบดี
9	ซ่ายไหล	ศุกร์/พุธ	9	ซ่างจ่าง	เสาร์/พฤหัสบดี
10	โกใหม่	เสาร์/พฤหัสบดี	5	ซ่ายไหล	เสาร์/พฤหัสบดี
11	ไจ้จอน	อังคาร	3	เหลินสามไม้เหมิง	อาทิตย์/จันทร์
12	หว้อนฮ่าง	พุธ/ศุกร์	7	จ่องจ้าง	อาทิตย์/จันทร์
1	ส่างกอน	ศุกร์/จันทร์	11	ไจ้จอน	อาทิตย์/จันทร์
2	นอนฝ้าย	เสาร์/พฤหัสบดี	4	หน่องเอา	อังคาร/ราหู
3	ไม้หย่อง	พฤหัสบดี/อังคาร	8	อ้องว้าย	อังคาร/พุธ (บ้าย)
4	หน่องเอา	เสาร์/อาทิตย์	12	วันฮ่าง	อังคาร/พุธ

*หมายเหตุ (เฉพาะวันพุธ มีเวลาฤกษ์ดีช่วงเช้าและช่วงบ้าย ส่วนช่วงบ้ายมักจะเรียกว่า ช่วงราหู)

ตารางแสดงวัน “ม้วย 9 ก่อง” (วันล่ม) หรือวันไม่ดี

วันออก	วัน “ม้วย 9 ก่อง” (วันล่ม/วันไม่ดี)
6 ค่ำ	วันล่ม คือ วันเสาร์
7 ค่ำ	วันล่ม คือ ศุกร์
8 ค่ำ	วันล่ม คือ พฤหัสบดี
9 ค่ำ	วันล่ม คือ พุธ
10 ค่ำ	วันล่ม คือ อังคาร
11 ค่ำ	วันล่ม คือ จันทร์
12 ค่ำ	วันล่ม คือ อาทิตย์

*หมายเหตุ กรณีวันที่ตรงกับวันล่มหรือวัน “ม้วย 9 ก่อง” จะไม่เอาวันนั้นๆ มาทำพิธีมงคล ซึ่งสามารถดูตารางเปรียบเทียบได้ตามตารางวันดี 12 เดือน

5.3) “มังกะละเอือน” หรือ “หมั่งกาหล่าเอือนใหม่” (ทำบุญขึ้นบ้านใหม่) พิธีกรรมนี้กระทำเพื่อให้ผู้อยู่อาศัยในบ้านใหม่ให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นสิริมงคล ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระพุทธรูป 1 องค์, ดอกไม้บูชาพระพุทธรูปเจ้า (ไหรอกพระเจ้า), ข้าวเปลือก 1 หาบ, ข้าวสาร 1 หาบ, ป้างจย (เงิน, ทอง) ตามแต่จิตศรัทธา, ขวดน้ำมันต์, ไหข้าว, หม้อนึ่ง, หมอน, ที่นอน, ผ้าห่ม, น้ำส้มป่อย และด้ายสายสิญจน์ สำหรับล้อมรอบบ้าน

สำหรับขั้นตอนและวิธีการประกอบพิธีกรรม เริ่มจากควั่นดี วันทูน วันโหเข้าก่อน แล้วนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 3 หรือ 7 หรือ 9 รูป ขึ้นกับเจ้าของบ้าน พระสงฆ์จะทำพิธีสวดคาถา ไห้วพระ และรับศีล พร้อมทำพิธีถวายทาน นำน้ำส้มป่อยถวายพระสงฆ์ขณะสวด เมื่อสวดเสร็จ ให้เจ้าบ้านถือหม้อดินที่บรรจุน้ำเย็นๆ เติมน้ำขึ้นมาจากบันไดบ้าน ซึ่งหมายถึงจะทำให้เกิดความร่วมมือเย็นเป็นสุขในบ้าน หลังจากนั้นให้สมาชิกในบ้านช่วยกันหอบข้าวของที่เตรียมไว้ขึ้นบ้าน เช่น ที่นอน ผ้าห่ม ฯลฯ เมื่อขึ้นมาถึงบันได ให้พระสงฆ์มายืนที่หัวบันไดพร้อมกับพรมน้ำส้มป่อยให้กับสมาชิกในครอบครัว สมาชิกทุกคนนำสิ่งของที่ขึ้นบ้านมาวางไว้ที่บริเวณหน้าห้องพระพุทธรูป นิมนต์พระสงฆ์นั่งที่เดิม พร้อมกับให้พระสงฆ์มัดมือให้เพื่อเป็นการสู่ขวัญ เป็นอันเสร็จพิธี

2.11 การดูแลรักษาสุขภาพด้วยยาสมุนไพรของหมอยาไทใหญ่

2.11.1 ข้อควรปฏิบัติของหมอยาไทใหญ่

1) ก่อนเก็บยาสมุนไพรให้บอกกล่าวครูที่บ้านก่อน ไปให้ตรงเวลาที่กำหนดไว้ และเวลากลับกับต้นยา ให้เชิญต้นยามาช่วยรักษาด้วย

2) วันและเวลาที่เหมาะแก่การเก็บยา (สามารถเก็บยาได้ทุกส่วน)

วันอาทิตย์	ให้ไปถึงต้นยาตอนเที่ยงวัน
วันจันทร์	06.00-08.00 น.
วันอังคาร	08.00-10.00 น.
วันพุธ	13.00-15.00 น.
วันพฤหัสบดี	14.00-16.00 น.
วันศุกร์	เที่ยงวัน
วันเสาร์	06.00-07.00 และ 17.00-18.00 น.

3) วันและทิศที่ดีเหมาะแก่การเก็บยา

วัน 1,6 (อาทิตย์,ศุกร์)	ทิศตะวันออก
วัน 2,7 (จันทร์,เสาร์)	ทิศตะวันตก
วัน 3,4 (อังคาร,พุธ)	ทิศใต้
วัน 5 (พฤหัสบดี)	ทิศเหนือ

4) วันและทิศที่ห้ามเก็บยาหรือทำพิธีมงคล เชื่อว่าหากทำในทิศนั้น “ผีลาวเหล็ก” จะทำให้ไม่มีโชคลาภหรือมงคล

วัน 2,4 (จันทร์,พุธ)	ทิศตะวันตก
วัน 1,6 (อาทิตย์,ศุกร์)	ทิศใต้
วัน 3,5 (อังคาร,พฤหัสบดี)	ทิศตะวันออก
วัน 7 (เสาร์)	ทิศเหนือ

5) วันและทิศที่ห้ามเก็บยา เชื่อว่าหากทำในทิศนั้นจะชนกับ “ผีหัวหลวง” ที่เฝ้าเมืองตามทิศต่างๆ ทำให้ยาไม่มีฤทธิ์

1,6 (อาทิตย์,ศุกร์)	ทิศตะวันตก
2,7 (จันทร์,เสาร์)	ทิศตะวันออก
3,4 (อังคาร,พุธ)	ทิศเหนือ
5 (พฤหัสบดี)	ทิศใต้

6) เดือนและวันที่หมอยาชาวไทยใหญ่ปฎิบัติ

เดือนที่ 5	วันจันทร์,ศุกร์
เดือนที่ 6	วันพฤหัสบดี,เสาร์
เดือนที่ 7	วันอังคาร,ราหู
เดือนที่ 8	วันอาทิตย์,พุธ
เดือนที่ 9	วันศุกร์,พุธ
เดือนที่ 10	วันเสาร์,พฤหัสบดี
เดือนที่ 11	วันอังคาร,พฤหัสบดี
เดือนที่ 12	วันพุธ,ศุกร์
เดือนที่ 1	วันจันทร์,ศุกร์
เดือนที่ 2	วันพฤหัสบดี,เสาร์
เดือนที่ 3	วันอังคาร,พฤหัสบดี
เดือนที่ 4	วันเสาร์,พุธ

7) เดือนและวันที่หมอยาชาวไทยใหญ่ไม่ปรุงยา

เดือนที่ 1,5,9	วันพฤหัสบดี,เสาร์
เดือนที่ 6,2,10	วันพุธ,ศุกร์
เดือนที่ 3,7,11	วันอาทิตย์,จันทร์
เดือนที่ 4,8,12	วันอังคาร,ราหู (พุธตอนบ่าย)

2.11.2 รูปแบบการปรุงยาของหมอยาไทใหญ่

1) “ยาแต่ง” (ยาก้อนหรือยาแก้หลิ้ม) ลักษณะยามีหลายรูปร่าง ส่วนมากเป็นแท่งสีดำหรือสีน้ำตาลขึ้นกับส่วนผสมที่หมอยาใช้ (ส่วนใหญ่ใช้เป็น “ยางาน”) ยารูปแบบนี้สามารถเก็บไว้ใช้ได้นานและใช้เวลาเกิดเหตุการณ์ฉับพลัน เป็นยาป่า เพราะใช้ใบไม้และพืชสมุนไพรจากป่าทั้งหมด เป็นยาสามัญประจำบ้าน มีสรรพคุณช่วยแก้อาการกินผิด เจ็บท้อง แก้ไข้ วิธีปรุงยาทำโดยนำยาตำรับ เช่น “เครือหวาน” (ชะเอม), “จันทร์แดง”, “จันทร์ขาว”, “ชะเอมเถา”, “จันทร์ผา” และ “เทียนทั้ง 5” มาบดหรือตำเป็นผงรวมกันผสมน้ำ “ข้าวเหนียว” (ข้าวเหนียว) ผสมเป็นกระสายยา ดำจนเหนียวแล้วปั้นเป็นก้อน หรือนำไปใส่ในแม่พิมพ์ กดให้แน่น ระหว่างที่ตำและปั้นหรือนำยาลงแม่พิมพ์ต้องท่องคาถากำกับด้วย ตัวอย่างคาถามีดังนี้ “พุทธัง ปิดจะขามิ ธัมมัง ปิดจะขามิ สังฆัง ปิดจะขามิ” จากนั้นนำยาที่ได้ไปฝังแดดรำไร ข้อห้ามสำคัญในการทำ “ยาแต่ง” คือ ห้ามทำไต้ถุนบ้านให้ทำบริเวณที่สะอาด ห้ามตำยาทิ้งไว้ข้ามวันข้ามคืน หากทำยาต้องทำให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว

2) “ยาตำ” (ยาจู้) เป็นรูปแบบยาประคบ ซึ่งมีสรรพคุณแก้อาการเส้นตึง เลือดเดินไม่สะดวก ปวดตามเอ็น รอยจ้ำเลือด เจ็บปวดเมื่อย แก้เอ็นขัดๆ แข็งๆ เลือดไหลเวียนไม่ดี เอ็นขูด ฯลฯ เป็นลักษณะใช้ความร้อนในการส่งเข้าบริเวณที่เจ็บปวด อาจใช้วิธีอังไฟหรือหนึ่ง โดยมากมักใช้สมุนไพรสดมากกว่าสมุนไพรแห้ง เนื่องจากได้ผลดีกว่า ตัวอย่างตำรับ “ยาตำ” เช่น “ฮ้อมเกี้ยว”, “ผักกาดน้ำ” (หญ้าเอ็นยืด), “หญ้าถอดปล้อง”, “ปูลุย” (ไพล), “ฮางขาว” และ “หญ้าผากควาย” โดยนำสมุนไพรในสัดส่วนเท่ากันทั้งหัว ราก ใบ และลำต้นล้าง แล้วปอกทำความสะอาดให้ดี จากนั้นนำไปซอยเป็นชิ้นเล็กๆ ตำพอแหลก แล้วรวมใส่ใบตอง นำไปหมกไฟหรือใส่ผ้าสำหรับนำไปนึ่ง โดยมากจะใช้ผ้าฝ้ายเมืองหรือผ้าม่อฮ่อม หากไม่มีถึงจะใช้ผ้าขาว เพราะเชื่อว่าฝ้ายมีสรรพคุณทางยาด้วย หรือนำ “หินเขี้ยวม้า” (หินสีขาว) ใส่ไปในห่อยาด้วย จะช่วยทำให้ความร้อนในตัวยาระงูดี สำหรับจุด “ยาตำ” จะใช้ดอกหรือผ้าดิบมัด เมื่อหมกไฟหรือหนึ่งแล้วนำมา “ตำ” บริเวณที่ปวด ทั้งนี้ “ยาตำ” 1 ชุดสามารถใช้ได้ไม่เกิน 3 วัน โดยใช้ครั้งหนึ่งแล้วให้แกะห่อผ้าฝึกลมไว้ ครั้งต่อไปก็นำมาผัดจุกใหม่ หากตัวยาแห้งอาจใช้น้ำพรมเล็กน้อยเพื่อให้ตัวยาออกพร้อมเป่าคาถากำกับด้วย เช่น “นะโมพุทธายะ” 7 จบ หรือกล่าวไปเรื่อยจนกว่าจะห่อเสร็จ บางกรณีหากเกิดอาการปวดถึง

เนื่องจากถูกลมพิษให้ตัดปลายไม้กวาดและจี้โคลดินบนใดใส่รวมไปกับ “ยาดำ” ด้วย เพราะเชื่อว่าสามารถแก้พิษแก้ยาได้ รูปแบบนี้มักห้ามใช้กับผู้หญิงตั้งครรภ์ หรือผู้มีความดันเลือดสูง

3) ยาอาบ ใช้แก้ลมพิษ ผิวยุบไม่ดี ช่วยให้ธาตุดีและเร่งการออกคั่งใช้ บางครั้งเชื่อว่าใช้อาบเพื่อให้หนังเหี่ยว มักใช้ยาสมุนไพรสดส่วนต้น ราก ยอดหรือใช้ทั้ง 5 แล้วหาวันดี เวลา และทิศทางอาบยา เมื่อเก็บยามาได้ตามที่ต้องการหรือตามสูตรยาของแต่ละคน แล้วนำมาล้างทำความสะอาด ใช้ตอกมัดรวมกันหรือจะใช้ยาสมุนไพรที่อยู่ในสูตรยาที่มีลักษณะเป็นเครือเถา มัดยารวมกันก็ได้ จากนั้นนำมาต้มโดยใช้ไฟอ่อนๆ เคี่ยวด้วยยา หม้อจะมีประมาณขนาดการใช้สมุนไพรประมาณ 3 “จอม” ของผู้ป่วยและตัวยาว 1 คืบกว่าของผู้ป่วย (“จอม” คือการนำเอาหัวแม่มือผู้ป่วยมาชิดกันโดยกางนิ้วชี้ออกไปทาบกันอยู่ 3 ช่วง)

การพิจารณาว่ายาอาบให้สังเกตจากสีที่ออกมา ปกติด้วยจะมีสีแดงหรือสีเหลือง และให้จับตัวยาเพื่อดูความอ่อนนุ่มให้พอดี ไม่เปื่อยเกินไป ทั้งคำนวณด้วย 1 มัดต้องใช้ต้มได้ประมาณ 3 ครั้ง ยานานนี้จะใช้ยาทั้งหมดอยู่ 3 มัด ต้มอาบ 10 ครั้ง แต่ละมัดมีวิธีการวางยาต้มอยู่ 3 วิธี เมื่อต้มยา 1 มัดครบ 3 ครั้งแล้วจึงนำมาแกะแล้วผึ่งแดดให้แห้ง เมื่อครบยาทั้ง 3 มัดแล้วจะนำยาทั้งหมดมาต้มรวมกันอีกครั้ง

วิธีการอาบยา ทำโดยให้ผู้ป่วยต้องอาบน้ำมาก่อนให้สะอาด จากนั้นจึงนุ่งกระโจมอก สำหรับการอาบน้ำยา ก่อนอาบต้องกินน้ำยานั้นก่อน 3 อีก แล้วจึงเอายาอาบมาราดตัวผู้ป่วยครั้งเดียวให้หมดโดยไม่ต้องทำการเช็ดตัวให้แห้ง แต่บางสูตรยาอาจกำหนดให้ผู้ป่วยเช็ดตัวให้แห้งหลังการอาบยาแล้ว

4) “ยาแฉ้” (ยาแช่) ใช้แก้อาการมือและเท้า “เป็นห่อ” (ฮ่องกงฟุต น้ำกัดมือกัดเท้า) เป็นยาที่ใช้สำหรับการฆ่าเชื้อเฉพาะที่หรือบางสูตรยาจะเป็นยาแช่ทั้งตัวเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อย ช่วยดูดพิษออกทั้งเนื้อตัว ตัวอย่างยาสมุนไพรที่ใช้ได้แก่ “เครือมอกชอก” (หน่าแน้), “ผักกำจร” (ผักบู่) และ “ตับช้าง” (กระดูกไก่ดำ) ใช้ได้ทั้งสดและแห้ง หั่นแล้วนำไปต้มกับน้ำโดยใช้ไฟอ่อนๆ ประมาณ 30 นาที – 1 ชั่วโมง ปริมาณน้ำ 20 ลิตรต่อสัดส่วนยา 1 “จอม” ต้มให้เดือดและเหลือไว้ครึ่งหนึ่ง แล้วเทใส่อ่างให้อุ่น หรือสูตร “ยาแฉ้” เพื่อผิวยุบไม่ดี ได้แก่ “หมากนาว” ทั้งผล 7 ลูก, น้ำผึ้ง 5 “ห้อย” (ครึ่งขวด), รากหรือผล “บ่ป็น” (มะตูม) 3-7 ชิ้น, รากมะเฟือง, “กอมขม” และ “ยาแก้คันเดียว” ใช้สดหรือแห้งก็ได้นำมาต้มรวมกันแล้วแช่ 30 นาที บางกรณีอาจนำ “แหนง” มาใส่เพื่อปรับกลิ่นให้หอมได้ แต่ไม่จำเป็น และไม่นิยมใช้แห้งปรับกลิ่นสำหรับ “ยาแฉ้” คนเป็นโรคลม นอกจากนี้นี้ยังมีข้อควรปฏิบัติคือ ใช้ระยะเวลาในการแช่ครั้งละ 15-30 นาที โดยก่อนแช่ต้องกินสมุนไพร 3 อีก ห้ามอาบน้ำต่ำกว่า 3 ชั่วโมงก่อนแช่ และห้ามใช้วิธีนี้สำหรับผู้ที่ป็นโรคหัวใจ ความดันโลหิตสูง และกลากเกลื้อน

5) “ยาสูมหรือยาสม” (สูมควัน) ใช้สำหรับผู้ที่มีการผอมแห้งแรงน้อย นอนไม่หลับ กินของดิบสด เพื่อไม่มีสติ เชื่อว่าเกิดจากผีพรายหรือผีปอบเข้าสิง บางคนมีอาการพูดจาไม่รู้เรื่อง ขาดสติและกินของดิบ เชื่อว่าผีจะเข้าสิง จะเน้นใช้ควัน “สูม” ผู้ป่วย แก้อาการที่เกิดจากผีสาธกระทำ มีอาการเจ็บปวด แสบ ร้าว ฯลฯ มีอยู่ประมาณ 4 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ “สูมอวง” (กระดาศสาเขียน คาถาไล่), “สูมเตียน” (เทียน), “สูมยา” และ “สูมว้าวตอก” (ถักตอกให้เป็นรูปวัวธนู) วิธีการทำคือ นำแต่ละอย่างไปเผาไฟให้เกิดควันกำกับด้วยคาถา จากนั้นนำผ้าคลุมให้คนป่วยอยู่ด้านในอบควันไฟ นั้นหรือจะเป็นการ “สูม” เฉพาะจุดที่เจ็บก็ได้ ตัวอย่างที่เคยปฏิบัติ เช่น “ห่อข้าวยาบา” แห้งเผาไฟ “สูม” แก่ริดสีดวงทวารและอาการเจ็บเนื้อตัว, “สูมเทียน” โดยมีการเขียนคาถาไล่กระดาศแล้วทำ เป็นไส้เทียน นำไปจุดไฟใช้ “สูม” บริเวณที่ปวด แก่โรคที่เกิดจากผีสาธกระทำ หรือการ “สูมอวง” โดยเขียนคาถาไล่กระดาศสา นำไปเผาไฟ แก้อาการและไล่ผีสาธ โป่งแห้ง ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ป่วยที่มี อาการลักษณะนี้ เมื่อรักษาแล้วจะหายอย่างรวดเร็ว

6) “ยาอุ๊ป” (ใช้เหงื่อของยารม) แก่กลุ่มโรคลมต่างๆ เช่น ลมผิเคื่อน หยิงอยู่เคื่อน เลือดไม่ดี กินผิดกินแสลง ผื่นคัน แพ้อากาศ ผิดสำแดง ตัวอย่าง “ยาอุ๊ป” ได้แก่ “ไม้เป่ล่า”, “มิน เหลือง” (ขมิ้น), “มินจะล้าง” (ไพล), “สามปู้”, “ไวเวอร์” (เป่ล่าตองแตก), “ยาหนด” และ “ยาหลัง” วิธีการทำได้แก่ ให้หาวนดีไปตัดยา จากนั้นนำมาล้างให้สะอาด ส่วนตัวยานั้นใช้ได้ทั้งรูปแบบยาสด และแห้ง จากนั้นนำยาไปใส่ในหม้อดิน เติมน้ำให้ท่วมตัวยา ปล่อยให้เค็ดแล้วนำไปวางในสุม (คล้ายสุมไก่ให้ผู้ป่วยเอาหัวออกมาได้และนำผ้าคลุมให้รอบสุม) ที่มีผู้ป่วยนั่งรออยู่แล้ว อย่างน้อย 10-15 นาที ที่ใช้หม้อดินต้มเนื่องจากจะทำให้การเค็ดของน้ำยาระออยู่ตลอดเวลาที่ทำการ “อุ๊ปยา” สำหรับข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติในการ “อุ๊ปยา” ได้แก่ ให้เก็บยาวันแรง คือวันอังคารและวัน อาทิตย์ เชื่อว่าจะทำให้ยามีฤทธิ์แรงมากขึ้น และห้ามคนที่ป่วยเป็นโรคไต โรคหัวใจ และความดัน โลหิตสูง “อุ๊ปยา”

7) “ยาป็อก” (ยาสับ, ยาลัก) เป็นยาที่ทำขึ้นมาสำหรับใช้ในส่วนองเมตามหานิยม แคล้วคลาดจากสัตว์ร้ายมีพิษ แก่พิษต่างๆ ทั้งที่เกิดจากธรรมชาติและคนกระทำที่เกิดเป็นรอยจำ หากเป็นพิษจริง เลือดที่ออกมาจากรอยสักจะเป็นหลิม น้ำยาสักจะใช้ของมงคล ของแก่ของขาม ทั้งหลายมาฝนเป็นน้ำหมึกแล้วกำกับด้วยคาถา ตั้งขันครูทำการปลุกเสก โดยเหล็กสักจะเป็นเหล็ก “ตองวิโรหะ” (ตอง 9 อย่าง) รวมกันทำเป็นเข็มสักขึ้นมา เพราะเชื่อว่าไม่มีพิษทำให้เวลาสักไม่ เจ็บปวด ทั้งนี้การสักมากน้อยตามลายและอักขระนั้นจะใช้จำนวนหัวสักไม่เท่ากัน โดยน้อยสุดจะ ใช้ 2 หัวและมากที่สุดจะใช้ทั้งหมด 32 หัวภายในเข็มสักเดียวกัน ด้ามถือจะใช้ไม้มงคล เช่น ไม้ก้ามก่อ (บุญนาค) ฯลฯ นอกจากนี้ หากเป็นการสักเพื่อแคล้วคลาดจากพิษสัตว์ กัดต่อยจะสักส่วนหัวเข่าลง ไป แขนและมือ การสักตัวจะเป็นการสักป้องกันตัวจากอันตรายต่างๆ การสักศีรษะจะทำให้ขาม ดี

ศีรษะไม่แตก เป็นต้น บางกรณีอาจพบการทำยาสักโดยใช้งาสัตว์และน้ำข้าวข้าวผสมแล้วนำไปสักพร้อมกำกับคาถาแก้พิษ แก้ปวดเมื่อย แก้แอมพฤก ซึ่งสามารถสักได้ตามตัวผู้ป่วยทั่วไป ยกเว้นส่วนศีรษะ วิธีการทำคือนำตัวยามาฝนกับหินลับมีด จากนั้นใช้เหล็กสักชุบน้ำยาแล้วนำไปสักบริเวณที่มีอาการเพื่อให้เลือดพิษออกแล้ว จากนั้นจึงใช้น้ำยานั้นทาบริเวณที่สักอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งยาสักบางสูตรสามารถสักผู้ป่วยเป็นความดันโลหิตสูงให้ความดันลดลงได้

8) ยาหยอดหู เป็นยาที่รักษาอาการหูน้ำหนวก เป็นหนอง หูอื้อ ส่วนใหญ่เป็นยาเดี่ยว โดยจะใช้สมุนไพรรักษาได้แก่ ใบหญ้า “หางวอย” และ “เอื้องหมายนา” นำยามาตำคั้นเอาแต่น้ำแล้วหยอดลงไปในรูหูข้างที่เป็นหรือใช้สำลีชุบแล้วหยอดลงหูก็ได้ ในการรักษาบางอาการจะมีการใช้ยาตัวอื่นๆ เข้าผสมด้วยขึ้นกับยาแต่ละสูตร ข้อห้ามของผู้ที่รักษาด้วยวิธีนี้คือ ห้ามกินอาหารแสลงทุกชนิด และ “ปลาเหียน” (ปลาไหล) เชื่อว่าจะทำให้การรักษาไม่หาย

9) ยานอน รักษาอาการ “ปืด” ที่ฝังอยู่ในร่างกายบริเวณกระดูกสันหลังซึ่งจะทำให้ผู้ป่วยมีอาการปวดหลัง เจ็บแหว รักษาด้วยวิธีการใดก็ไม่หาย ซึ่งหมอจะสังเกตแนวกระดูกสันหลังมีสีคล้ำ ปกติยานอนสามารถใช้ได้ทั้งชายและหญิง ช่วยประคบแก้ปวด เจ็บแสบ อาการ “งานฮัดลู้ก” (กัวเข้าดุก) แก้ปวดบริเวณบั้นเอว ยาบางตำรับตำและใช้ดิบ บางตำรับต้องนำไปนึ่งให้อุ่นก่อนนำมาใช้ เมื่อนอนแล้วเอาผ้าห่มคลุมตัวให้ผู้ป่วย วิธีการรักษาด้วยยานอน เริ่มจากเก็บยาให้พอดีกับการนำมาใช้ นำตัวยามาหั่น ล้างและตำให้พอมีเมือกน้ำ จากนั้นนำไปนึ่งประมาณ 30 นาทีเพื่อให้ตัวยาอุ่นสามารถซึมเข้าสู่ร่างกายได้รวดเร็วขึ้น เอาผ้ารองในรางไม้ (ในอดีตจะใช้วิธีการขุดไม้เป็นร่องรูปรางคล้ายกับเรือ ส่วนใหญ่ไม้ที่นำมาใช้จะเป็นไม้ยาด้วย เช่น “ไม้สัก”, “ไม้ประดู่”, “ไม้รางจี้”, “ไม้ปูดัน”, “ไม้สามเ็น”, “ไม้เป่า” เป็นต้น แต่ปัจจุบันจะใช้เปลหรือภาชนะอื่นแทน) จากนั้นเอายารองในรางตามแนวกระดูกสันหลัง แล้วให้ผู้ป่วยลงไปนอนแช่หางยหลังแนบกับยาในรางยานั้น ซึ่งผู้ป่วยต้องมีการตั้งจิตอธิษฐานให้นึกถึงครูบาอาจารย์ครูผู้รักษาหรือขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้หายจากอาการเจ็บป่วยก่อนลงไปนอนด้วย หลังจากนั้นใช้ผ้าที่รองห่อตัวผู้ป่วยไว้ 30 นาที - 1 ชั่วโมง เสร็จแล้วเช็ดตัวให้แห้งและห้ามอาบน้ำหลังจากนอนยาแล้วไม่ต่ำกว่า 3 ชั่วโมง ทั้งนี้หากผู้ป่วยที่นอนยาแล้วมีอาการเปลี่ยนถือว่าเป็นอาการปกติและเชื่อว่า “ปืด” ที่ฝังในตัวออกแล้ว บางตำรับมีการใช้น้ำมันดี น้ำข้าวข้าว น้ำข้าวสารเหนียว หรือน้ำยาที่ใช้นึ่งยานอนที่ค้างอยู่ในหม้อนำมาราดลงที่ตัวยาเป็นระยะเพื่อให้การดูดซึมเข้าสู่ร่างกายได้ดียิ่งขึ้น สำหรับข้อห้ามของการรักษาด้วยวิธีนี้ คือห้ามใช้รักษาในผู้ที่เป็นโรคหัวใจ ความดันโลหิตสูง ประจำเดือนมา เป็นโรคประสาท อ่อนๆ เป็นบ้า และเด็กเล็กที่มีอายุ 1 - 16 ปี

10) “ยาแก้เหล้า” (ยาถอนเหล้า) ใช้เป็นยาบำรุงกำลัง แก้เจ็บหลัง เส้นเอ็นตึง ธาตุหลุ ช่วยเจริญอาหาร บางตำรับใช้บดเป็นผง สามารถแช่แล้วกินได้ทันที อีกวิธีหนึ่งคือการนำไปแช่

เหล้าไว้ 10-15 วัน รอให้ยาออกแล้วจึงนำมากินได้ โดยจะไม่ให้กินเกินวันละ 1 แก้วชาจีน สาเหตุที่ต้องใช้เหล้าคองยา ก็จะช่วยให้ยาได้กินนานและตัวยาก็ดี เพราะส่วนใหญ่ยาสมุนไพรเป็นจำพวกแก่นไม้หรือรากไม้ซึ่งมีฤทธิ์คูดซึมนิดๆ สำหรับข้อห้ามสำหรับ “ยาแก้เหล้า” คือผู้ที่มีอาการความดันโลหิตสูง ปัสสาวะหวาน (เบาหวาน) หญิงมีครรภ์ ห้ามดื่มเกิน “ถ้วยชาหนึ่งถ้วย” (ถ้วยชาจีน)

11) ยาหลาม แก้กโรคลม ปวดเมื่อย เจ็บแหว กำลังอ่อนเพลีย นกเขาไม่ขัน ลมผิเดือน ลมขึ้นเบื้องสูง เป็นยาแก้กินผิด ตุ่มฝี ซึ่งไม้ที่นิยมมาใช้เป็นยาหลามได้แก่ ไม้หูกและไม้ซาง ขึ้นกับอาการที่เป็น เพราะเชื้อในของไม้จะเป็นยาแก้อาการเจ็บป่วยได้ ตัวอย่างยาหลามแก้การปวดเมื่อย จะใช้ “เครือหนามเน้”, “หญ้าปักคอ”, “ยาส่วย” ฯลฯ หรือสูตร “ยาแก่นางนุ่” “ยาแก้หมูปอย” “ยาแก้โรคลม” ได้แก่ “ไม้รางจ่อ”, “ไม้ปุดัน”, “หมอกซางสา” 1 ถ้วย (ชื่อยาเครือ), “ปาวล่าเดียว” และข้าวข้าว นำมาล้างแล้วสับหรือเคี้ยวใส่กระบอกไม้ไผ่ เติมน้ำให้ท่วมตัวยาล้างแล้วนำไปต้ไฟ เติมน้ำให้เหลือครึ่งหนึ่ง โดยตลอดระยะเวลาในการเคี้ยวไม่ให้ปิดปากกระบอกไม้ การกินยาหลามควรกินให้หมดภายในวันเดียว

12) ยาต้ม ใช้เป็นยาขับ ขับปัสสาวะ แก้เส้นเอ็น และแก้ปวดเมื่อย เน้นการซึมเข้าร่างกายอย่างรวดเร็ว ตัวอย่างตำรับยาต้ม ได้แก่ “น้ำหุ่น” (ตา) “ฮาก” (ราก) และต้นของไม้หูก, ไม้ข้าวหลาม, ไม้บง และไม้โหว้งอย่างละเท่ากัน ต้มให้ถึงที่ เวลาเข้าหน้าหนาวแล้วมีอาการไข้กิน เป็นยาบำรุงกำลัง แก้ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ใช้ส่วนราก ใบ หรือใช้ทั้ง 5 ของยาทั้งสดและแห้ง บางตำรับประกอบด้วย “โศไม่รู้อ้ม”, “สะก้าน”, “มะเขือแจ้เครือ”, “หมากขอก้อบ” (กำลังเสือโคร่ง) ฯลฯ ต้มสดแล้วใส่น้ำผึ้งเล็กน้อย เคี้ยวไฟอ่อนเพื่อให้ตัวยากออก สามารถดื่มกินได้หลายครั้ง บางสูตรอาจใส่น้ำอ้อยหรือน้ำตาลลงไปปรับรสด้วย

13) “ยาไซ้” (ยาฝน) แก้อาการไข้ เจ็บปาก “เป็นขาง” “เป็นเม้า” (ลิ้นขาว) กินผิด อาเจียน กินอาหารแสลงแล้วเจ็บท้อง ท้องร่วง ส่วนใหญ่เป็นยาตำรับ บางสูตรมีตัวอย่างยาอย่างน้อย 30-40 ชนิด ทั้งพืชสมุนไพรและกระดูกสัตว์ ถือว่าเป็นยาเย็น ตัวอย่างยาแก้อาเจียน ได้แก่ “รากป่าน”, “รากขางปอย”, “รากคา”, “รากหญ้าขี้ฉะ”, “รากหญ้าหางววย”, “มินเหลือง” และ “ค่างลาว” นำไปฝนใส่น้ำดื่มสุกในแก้วพร้อมกับท้องคากากด้วย จากนั้นให้ผู้ป่วยกินครั้งละ 1 ถ้วยชาจีน วันละ 3-4 ครั้ง โดยให้ผู้ป่วยตั้งจิตอธิษฐานก่อนกินด้วย

14) “ยาท้อบหัว” แก้กลม “ปันทาลัม” (หน้ามืดตามัว) “เลือดเหลือ” (ความดันสูง) เวียนศีรษะ “ยาท้อบหัว” แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ “ท้อบขึ้น” ใช้ในกรณีเจ็บป่วยธรรมดา, “ท้อบม่วย” ใช้เฉพาะบริเวณเจ็บปวด และ “ม่วยเจ็บเสบ ปวดเข้ากระดูก” ซึ่งวิธีนี้ต้องมีการสักรับบริเวณที่ปวดให้เลือดออก จะทำให้ยาเข้าสู่บริเวณที่เจ็บปวดนั้นได้ดียิ่งขึ้น บางกรณีอาจใช้ครกที่คาน้ำพริกแล้วยังไม่ได้ล้างมาครอบหัว

15) ยานั่ง แก้อาการ “ห้วนแมน” (มดลูกลงต่ำ) “สะเหลือก” (มะโหมกกันปูด) โดยให้ผู้ป่วยนั่งคร่อมบน “ตั้ง” (เก้าอี้) ที่มีรู ซึ่งจะตั้งหม้อยาหรือยาสมุนไพรสมุนไพรไว้ก่อนแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นการนั่งอบควันหรืออั้งไอของสมุนไพร

16) ยาทา “ผยองงาม” เป็นยาใช้ทาภายนอก โดยใช้สัตว์วัตถุได้แก่ กระจุกควาย ฟาผ่า เขียวเสื่อ งาจ้าง งาหมี งาอัน เล็บสัตว์และเขาของสัตว์ ฯลฯ (เขียวสัตว์ หมอโต เรียก งา) ผนกับน้ำแล้วทาบริเวณที่มีอาการพร้อมทั้งใช้คาตากำกับ ช่วยแก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย ปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ ตุ่มผุด ตุ่มแมน (สาร)

17) ยาสูบ แก่ริดสีดวงจมูก จมูกอักเสบ เป็นหนอง มีกลิ่นเหม็น โดยใช้สมุนไพรมาหั่นแล้วมวนด้วยใบตองหรือใบบัวแห้ง จากนั้นนำไปสูบโดยสูดเข้าไปแล้วปล่อยออกจากรูจมูก ใช้ครั้งละ 1 มวน

18) ยาพ่น ใช้ควันพ่นเข้าในจมูก ช่วยแก้อาการหายใจไม่สะดวก ริดสีดวงจมูก

19) “ยาปอดลั่น” (ยากวาดลั่น) ใช้สำหรับเด็กเล็ก แก้อาการไข้ ร้อนใน เจ็บลิ้น ลิ้นเป็นขางเป็นขาว

20) ยานัตถุ ลักษณะคล้ายยาผง ใช้กลืนคั่นงอใส่ยาแล้วเป่าใส่จมูก

21) “ยาสูง” (ยาเม็ด) มี 2 แบบ คือ ยาเม็ดเล็ก ใช้แก้ไข้ดำ ไข้แดง ไข้เหลือง และยาเม็ดใหญ่ ลักษณะคล้ายยาลูกกลอน ใช้น้ำผึ้ง น้ำชาขาว น้ำอ้อย หรือน้ำตาลเป็นกระสายยา ส่วนใหญ่จะใช้น้ำผึ้ง 3 “เมตร” (ขีด) ผสมน้ำมะนาวโต (หมากผ่าโต) 7 ลูก และผสมน้ำ 250 มิลลิลิตร ต้มเคี่ยวไฟอ่อนๆ 30 นาที กินแก้อาการไอ ไอติดขัด

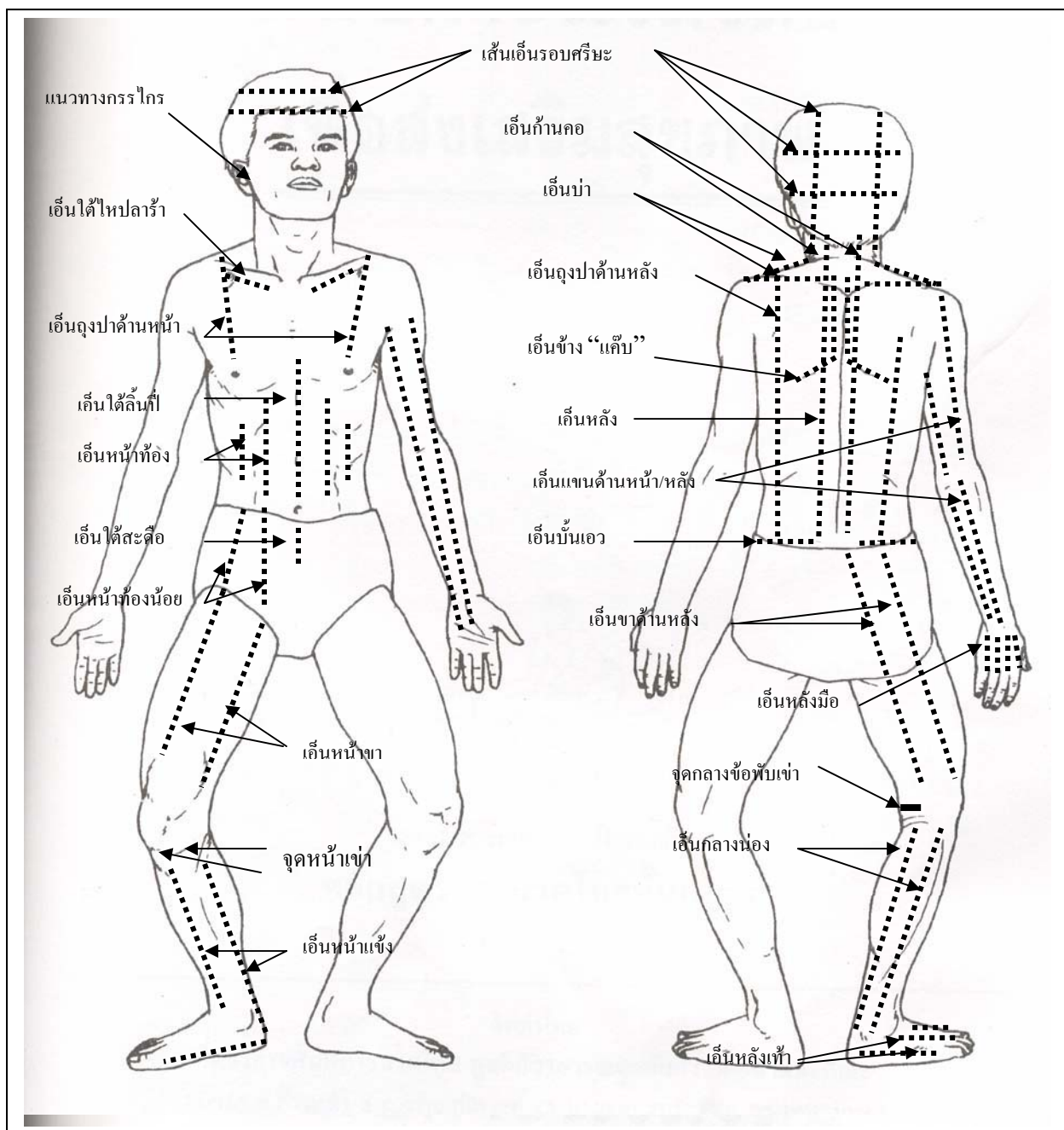
22) ยาลูกกลอน วิธีการทำลักษณะเดียวกับยาผง แต่ปั้นเป็นเม็ดเพื่อให้สามารถกินได้ง่ายขึ้น

23) “ยาพอง” (ยาผง) นำสมุนไพรตากแห้ง แล้วนำมาตำหรือบดให้เป็นผง

2.12 การดูแลสุขภาพด้วยวิถีทางกายบำบัดของหมอกายบำบัดไทใหญ่

1) บีบเอ็น เป็นการใช่วิธีการกดคลึงตามแนวเส้นเอ็นที่มีอาการเจ็บป่วย ซึ่งหมอไทใหญ่เชื่อว่า เมื่อแนวเส้นต่างของร่างกายถูกใช้งานหนักหรือทำงานอยู่ในท่าทางเดิมจะทำให้มีอาการปวดตึงบริเวณนั้น นอกจากนี้ยังสามารถใช้รักษาอาการปวดตามข้อ, อัมพฤก, อัมพาต, ปวดเมื่อยตามร่างกาย, ข้อเท้าแพลง, โรคลม, “ตายฝาก”, ปวดศีรษะข้างเดียว, “เอ็นกระด้าง” (คอตกหมอน), “ปวดปึกไก่” (สะบักจม), ปวดร่อนสะตือ, ปวดปัสสาวะ (ปัสสาวะขัด), ไล่เลื้อน, ขกมดลูกให้เข้าอู่, เส้นเอ็นขด เป็นต้น โดย

ภาพแสดงจุดและแนวบีบแก็อการ



เริ่มจากตรวจวินิจฉัยโดยการสังเกตลักษณะท่าทางการยืนการเดิน รูปร่าง หน้าตา ขณะเข้ารับการรักษาพร้อมกับซักประวัติอาการเจ็บป่วย นอกจากนี้อาจใช้วิธีพิจารณาอื่นๆ เช่น ดู ฤกษ์ยาม ดูสวดยของผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยที่นำมาหาหมอ ซึ่งหมอเชื่อว่าจะต้องมาเป็นคู่เท่านั้น หากนำมาเพียงสวดยเดียวจะ ไม่รับ เพราะถือว่าไม่ให้ความเคารพครูบาอาจารย์ นอกจากนี้ในกรณีสวดยที่

นำมามีลักษณะเอียงข้างใดข้างหนึ่งหรือเข้ามาหาหมอนแล้วนั่งพับเพียบหรือนั่งขัดสมาธิแล้วร้องไห้ เช็ดน้ำหู น้ำตาต่อหน้าหมอน มาหาตอนหมอนอน หรือมาหาหมอนอนกินข้าว ซึ่งตามความเชื่อของ หมอไทยใหญ่จะบอกกล่าวบ่งบอกว่าในการรักษาอาการเจ็บป่วยเหล่านั้นจะรักษายาก หรืออาจจะทำการรักษาแล้วไม่หายจากอาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ แต่ในกรณีที่นำสวามาหาอย่างเป็น ระเบียบเรียบร้อย โดยเข้ามาแล้วนั่งของเข่าต่อหน้าหมอน ลักษณะดังกล่าวบ่งบอกได้ว่าสามารถรักษา อาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ให้หายได้ และยามหรือเวลาในการรับขันรับสวาคอนนั้นจะรับตั้งแต่ 6-11 โมงเช้าซึ่งถือว่าเป็นเวลาที่ดีที่สุด ส่วนเวลาที่หมอจะไม่รับขันหรือสวาคอน ตั้งแต่หลังเที่ยงวันเป็นต้น ไป กรณีมีผู้ป่วยตอนกลางคืนก็จะพิจารณาตามความรุนแรงของอาการ หากเป็นไม่มากจะให้นำ มารักษาใหม่ในวันรุ่งขึ้น หากเป็นมากก็จะส่งต่อผู้ที่มีความชำนาญกว่ารักษาทันที กรณีผู้ป่วยหรือญาติ มาบอกหมออย่างเร่งรีบจะไม่รับรักษา เป็นต้น

เมื่อทราบเหตุปัจจัยของอาการเจ็บป่วยแล้วหมอจึงทำการรักษาตามขั้นตอน โดย จะเริ่มจากการบอกกล่าวต่อครูบาอาจารย์ก่อน แล้วจึงทำการรักษาตามอาการของผู้ป่วย การบีบเอ็น ของหมอไทยใหญ่จะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การบีบเน้นตามส่วนที่มีอาการเจ็บป่วยและการ บีบเอ็นตามจุดสะท้อนแก้อาการเจ็บป่วย ซึ่งทั้ง 2 ลักษณะเป็นการบีบรักษาเฉพาะที่ตามลักษณะ อาการของผู้ป่วย

(1) ลักษณะการบีบจุดสะท้อนแก้อาการ เป็นการบีบเฉพาะจุด โดยบีบคลึงอยู่กับที่ และเน้นการลงน้ำหนักการบีบจากเบาไปหาหนัก บีบซ้ำ 3-5 ครั้งของแต่ละจุดที่จะกด โดยใช้ทั้ง 5 นิ้ว 2 นิ้ว และ 1 นิ้ว (ดังภาพ)



การบีบโดยการใช้นิ้วทั้ง 5 นิ้ว



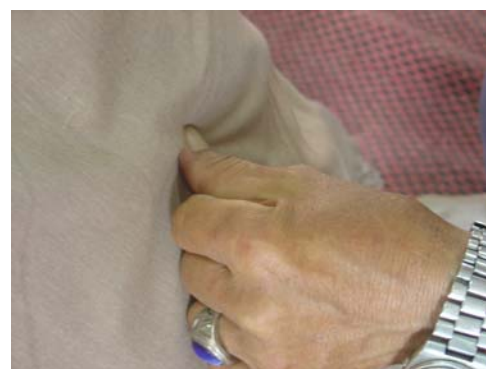
การบีบโดยการใช้นิ้วทั้ง 2 นิ้ว



การบีบโดยใช้ทั้ง 1 นิ้ว

(2) ลักษณะการบีบตามเส้นและจุด จะเป็นการบีบโดยใช้มือทั้ง 5 นิ้ว เป็นหลัก ส่วนนิ้วอื่นๆ และส้นมือนั้นจะใช้บีบเฉพาะจุดหรือแนวตามความเหมาะสมกับลักษณะอาการเจ็บป่วยตามเส้นและจุดหรือแนวนั้นๆ นอกจากนี้ยังใช้ทำคัตติงซึ่งมีลักษณะเหมือนกับการ “บีบม่าน” ร่วมด้วย ดังภาพ

ตัวอย่างการบีบตามเส้นและจุด



ตัวอย่างการคัดตนแก้อาการปวดเมื่อยของหมอไทยใหญ่



ลักษณะอาการที่ไม่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการบีบเอ็น ได้แก่ ปวดรื้อนตามส่วนต่างๆ เชื่อว่าเป็นเพราะถูกผีกระทำ, กระดูกหักแล้วมีไข้หรือมีอาการบวม, ปวดท้องอย่างรุนแรง, ไข้ขึ้นสูง, ท้องร่วง, ท้องผูก ถ่ายไม่ออก, มีก้อนแข็งในช่องท้อง, เคยรับการผ่าตัด, หึงหลังคลอดจะไม่ทำการนวดบริเวณท้องเด็ดขาด, ปวดเข่าและบวมแดง, หกล้มหรือได้รับการกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง, ปวดหน้าอก หายใจขัด, เป็นแผล เป็นคุ่มฝี

หลังจากบีบนวดเสร็จแล้ว ผู้ป่วยหรือญาติจะต้องล้างมือให้ผู้รักษา ทั้งนี้ถือว่าจะทำให้ผู้ป่วยไม่เจ็บรอยมืออันเกิดมาจากการบีบ สำหรับการสมนาคุณนั้นขึ้นกับศรัทธาของผู้ป่วย กรณีผู้ป่วยไม่มีเงิน อย่างน้อยขอให้มิน้ำส้มป่อย เทียนคู่ พร้อมขนม ผลไม้ สมนาคุณแทน

ในอดีตที่ผ่านมาจะเป็นลักษณะการถ่ายทอดกันภายในวงศ์ตระกูลของตนเอง เช่น จากพ่อสู่ลูก จากปู่ย่า ตายาย สู่ลูกและหลาน เป็นต้น ส่วนในกรณีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการบีบเส้นเอ็นแก่ผู้เรียนที่อยู่นอกตระกูลจะต้องมีการขึ้นขันครู ซึ่งกำหนดคนละ 260 บาทขึ้นไป และเมื่อรับเป็นศิษย์แล้วจะต้องมาเคารพครูอย่างน้อยปีละสองครั้งคือช่วงออกพรรษาและปีใหม่ เพื่อระลึกถึงครูบาอาจารย์และเพื่อมาเพิ่มเติมความรู้ ซึ่งในการทำพิธีในแต่ละครั้งลูกศิษย์จะทำขันเครื่องสักการะอันประกอบด้วย สวดยดอก 12 อัน, เทียน 12 เล่ม, รูป 12 ดอก, กล้วย 2 หวี, ผ้าขาว 1 ผืน, ผ้า

แดง 1 ผืน, หมาก 12 สาย, “ปู” (พลู) 12 มัด, ไก่ 1 คู่, และเหล้า 1 ขวด หรือขึ้นกับความสามารถในการจัดหา จากนั้นจึงการเซ่นไหว้ครูบาอาจารย์จนกว่ารูปเทียนหมด และมีการสอบถามโดยการว่าไม่ว่า 3-4 ครั้ง เมื่อทราบชัดเจนจึงจะทำการบดเครื่องเซ่นไหว้ได้ ทั้งจะต้องเลี้ยงทุกปี หากไม่เลี้ยงเชื่อว่าครูจะไม่อยู่กับตัว ทำให้การรักษาหรือการประกอบอาชีพเป็นหมอไม่ประสบผลสำเร็จ สำหรับความรู้ที่สืบทอดนั้นในกรณีผู้สืบทอดเป็นลูกหลานของหมอจะถ่ายทอดความรู้ให้ทั้งหมด แต่ถ้าหากเป็นคนนอกตระกูลหรือเป็นคนอื่นที่มาเรียนหมอจะถ่ายทอดให้บางส่วนเพราะถือว่าความรู้นั้นจะต้องอยู่กับตระกูลของตนเป็นหลัก และในการรับศิษย์ของหมอไทยใหญ่จะมีการพิจารณาคุณลักษณะของผู้สืบทอดความรู้ทั้งในตระกูลและนอกตระกูล ก็จะต้องเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ (ใช้เวลาสังเกต 2-3 ปี ก่อนจะรับเป็นศิษย์) ขยันหมั่นเพียร มีศีลธรรม ใจเย็น ไม่ใจร้อน มีจิตใจรักในอาชีพหมอ ไม่คิดหลอกลวงผู้ป่วย ระลึกครูบาอาจารย์ เคารพผู้ใหญ่ ไม่พูดโอ้อวด ไม่พูดปด ไม่แบ่งแยกผู้ป่วย และมีน้ำใจ

2) “ย่ำขางไฟแดง” เป็นองค์ความรู้ด้านการดูแลรักษาสุขภาพของหมอไทยใหญ่ อีกประเภทหนึ่งที่มีกระบวนการรักษาที่อาศัยความร้อนประกอบกับการใช้ยาสมุนไพรและแรงกดในการเหยียบตามส่วนต่างของร่างกายที่เกิดอาการเจ็บป่วยที่เชื่อว่าเกิดจากการกระทำของผีดิน เช่น เดินอยู่แล้วไปสะดุดก้อนหิน “ผีปุกผีดิน” ทำให้เกิดการเจ็บปวดตามข้อตามเอ็น บวม เอ็นคอด เจ็บตามเนื้อตามตัว ซึ่งการรักษาเริ่มตั้งแต่การสังเกตลักษณะอาการ การเดิน การยืน และการนั่งของผู้ป่วย ขณะมาเข้ารับการรักษาร่วมกับชักประวัติอาการเจ็บป่วยและสัมผัสจับคลำบริเวณเจ็บปวด เมื่อทราบสาเหตุจากการตรวจวินิจฉัยแล้วจะขึ้นขันครุ โดยการเตรียมขันครุซึ่งประกอบด้วย ข้าวเปลือก 20 ลิตร (ข้าวเปลือก 1 เป้), ข้าวสาร 35 ลิตร (ข้าวสาร 1 เป้), มะพร้าว 1 ลูก, กล้วย 3 หวี, ธงขาว 4 ตัว, ร่ม 1 อัน, สวดยดอก 4 อัน, เทียน 4 เล่ม, เมี่ยง 2 ห่อ, สวดยพลู 2 อัน, ใบชา 2 ห่อ, ยาจีน, ผ้าขาว และผ้าแดง อย่างละ 2 สอก, ขันตั้ง, น้ำ, เงินตามเจตนา จากนั้นจะจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการรักษาประกอบด้วย ยาสมุนไพร (สะเลียม, ตะไคร้, ปูเลย, หญ้าหนวด, หญ้าติตุต), ใบไถ, เตาอังโล, ถ่าน, ไม้เท้า เมื่อเตรียมอุปกรณ์พร้อมแล้วจึงเริ่มรักษา โดยนำ “ขาง” (แผ่นเหล็กที่ได้มาจากเสียม, ใบจอบ, ใบไถเก่า) เผาไฟให้แดงและใช้เท้าเหยียบสมุนไพรและเหยียบลงบนเหล็กแดงพอให้ได้ความร้อนแล้วนำมาเหยียบลงบริเวณที่มีอาการเจ็บปวด ระหว่างรับการรักษาห้ามผู้ป่วยมีเพศสัมพันธ์ ห้ามกินอาหารประเภทของหมักดอง และต้องปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

สำหรับข้อควรปฏิบัติของหมอจะต้องตรวจประเมินระดับอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วยทุกครั้งเพื่อให้ทราบระดับอาการของผู้ป่วย ห้ามเหยียบลงน้ำหนักมากในบริเวณข้อต่อต่างๆ ห้ามมีเพศสัมพันธ์ก่อนทำการรักษา ต้องเป็นผู้มีศีลธรรมตลอดเวลา

ปัจจุบัน หมอได้ถ่ายทอดวิธีการ “ย้ายขางไฟแดง” แก่คนในตระกูลและคนที่สนใจ มาขอสืบทอด โดยไม่คิดค่าตอบแทนแต่อย่างใด เพียงให้เตรียมสวดยอดไม้ รูป เทียน และเครื่องขัน ครุสำหรับการบอกกล่าวต่อครูบาอาจารย์เก่าที่ครูหมอได้สืบทอดวิชานี้มา

3) “ก๊อบ” กระดุกหัก เป็นองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพของหมอไทยใหญ่ อีกประเภทหนึ่งที่มีกระบวนการรักษาที่อาศัยการใช้คาถาประกอบกับการใช้ยาสมุนไพรในการ “ก๊อบ” กระดุกหรือต่อกระดูก ซึ่งในขั้นตอนการรักษาจะมีลำดับขั้นตอนเริ่มจากเมื่อผู้ป่วยมาขอรับ รักษา หมอจะซักประวัติเบื้องต้นเกี่ยวกับอาการเจ็บป่วย คลำบริเวณที่กระดูกหักเพื่อดูลักษณะ กระดุกที่หัก จากนั้นจึงทำการรักษาตามอาการ เริ่มจากการเตรียมขันครูซึ่งประกอบด้วย ข้าวเปลือก 20 ลิตร (ข้าวเปลือก 1 เป้), ข้าวสาร 35 ลิตร (ข้าวสาร 1 เป้), มะพร้าว 1 ลูก, กล้วย 3 หวี, ธงขาว 4 ตัว, ร่ม 1 อัน, สวดยอด 4 อัน, เทียน 4 เล่ม, เมี่ยง 2 ห่อ, สวดยอด 2 อัน, ใบชา 2 ห่อ, ยาจีน, ผ้าขาว และผ้าแดง อย่างละ 2 สอก, น้ำ, ธงแดง 2 ผืน, ธงขาว 2 ผืน, ฉัตรแดง 1 อัน และฉัตรขาว 1 อัน จากนั้นเตรียมวัสดุอุปกรณ์ประกอบการรักษา ได้แก่ สมุนไพร (“ปุเลย” (ไพล), น้ำมันพลู, ผักม่วง เฝือก, หญ้าเอ็นยืด, หญ้าติตุ๊ด, น้ำมันเกี้ยว), ไม้ไผ่ ไม้เหี้ยะ, เชือก, ผ้า เมื่อเตรียมเสร็จจะนำสมุนไพร มาขยอคำให้ละเอียด นำมาที่ตำละเอียดแล้ววางบนผ้าที่เตรียมไว้ แล้วนำห่อผ้าไปพันบริเวณที่ กระดุกหัก และพันด้วยไม้ไผ่ที่จักสานห่างๆ รัดด้วยเชือกให้แน่นให้ยาชุ่มตลอด (หากพันไว้หลาย วัน ยาสมุนไพรจะร้อน ต้องพรมน้ำด้วยหรือใช้น้ำมันคัลด) ระหว่างการรักษาให้เปลี่ยนยาสมุนไพร ทุก 3 วัน หลังจากการรักษา หมอจะนัดหมายเพื่อติดตามและประเมินอาการเป็นระยะๆ เพื่อให้ ทราบการเปลี่ยนแปลงของลักษณะอาการหรือให้รู้ระดับอาการเจ็บป่วยที่เปลี่ยนแปลงไป ระหว่าง การรักษา ห้ามผู้ป่วยกินน้ำอ้อย ขิง พริกทอง และผักที่ผ่านการหมักดองทุกอย่าง เนื่องจากเชื่อว่าจะ ทำให้ปวดได้

สำหรับการสืบทอดความรู้นี้ มีทั้งการสืบทอดจากครูหมอรุ่นก่อนหรือหมอบางคน อาจได้ความรู้จากการที่เคยรักษาสัตว์ที่กระดูกหัก โดยจะเน้นสืบทอดให้แก่คนที่กระดูกหักแล้วมา รับการรักษา ซึ่งอาจมีค่าขึ้นครูจำนวนเงินขึ้นกับหมอแต่ละคน

2.13 สมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหมอชนเผ่าไทใหญ่ (โปรดดูที่ภาคผนวก)

2.14 ทำเนียบหมอชนเผ่าไทใหญ่

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ความถนัด
นายกอ ลุงแสง	80/ข หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ความถนัด
นายกอนะ ลุงป่าง	589 หมู่ 10 ต.เวียง อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายกอยะ มหา	15 หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายกอหลัง แสนสุข	1/ซ หมู่ 8 ต.มะลิกา อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายจอตะ จิ่งคำ	11 หมู่ 3 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายจิก๊ะ อ่องคำ	541 หมู่ 13 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายจิ่งนะ เชื้องระพา	71/ซ ต.มะลิ อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายชอ ลุงอ	246 หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ 50110	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายชอจิ่ง หนั่นตา	4/ซ หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายตะ จองเล็ก	44 หมู่ 4 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายตาม ส่างวิ	54/ซ หมู่ 5 ต.โป่งน้ำร้อน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	พิธีกรรม
นายติ นายชอ	46/ซ หมู่ 4 ต.แม่นาวาง อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ/ การบำบัดรักษาทางกาย
นายเตยะ นายทุน	5 หมู่ 6 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายเตยะ ลุงจอง	10 หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายเตยะ ลุงจอง	19/ซ หมู่ 4 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายทองคำ ลุงอุง	111 หมู่ 5 ต.โป่งน้ำร้อน อ.ฝาง	ยาสมุนไพรทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายทุน ลุงวิ	13 หมู่ 10 ต.แม่สาว อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ความถนัด
นายนวนล ส่างวิ	28 หมู่ 9 ต.แม่ข่า อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	การบำบัดรักษาทางกาย
นายปัญญา สุรินทร์	14/ซ หมู่ 4 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายปิ่นตะ อ่องคำ	541 หมู่ 1 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายพงษ์ ไทยใหญ่	100/7 หมู่ 10 ต.แม่สาว อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
พระอธิการอินทริฎ ธรรมโม (เจื่องระพา)	หมู่ 1 ต.มะเหล อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายมีน ลุงทุน	53/ซ หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายยะสะ กาหวิ้ง	50/ซ ต.มะเหล อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายเล็ก จอเล็ก	25 หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	การบำบัดรักษาทางกาย
นายวันชัย จางทุน	7/ซ ต.มะเหล อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายวิยะ ปันคำ	60/ซ หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ/ ยาสมุนไพร
นายสงพรหม ชันติมา	90/ซ หมู่ 4 ต.แม่อาว อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายสาม นายยี่	72/ซ ต.มะเหล อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายสายวัน นันตา	7/ซ บ้านเด่นหลวง หมู่ 9 ต.แม่สาว อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายสุ จอเล็ก	28 หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายสุหนันคำ จอแห ลง	5 หมู่ 5 ต.แม่อาว อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายสุหนันคำ เมือง เปียง	28/ซ ต.มะเหล อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ความถนัด
นายหน่อ กอหลิ่ง	140 หมู่ 3 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ พิธี
นายหมอกแสง หน่อ แสง	53/ข หมู่ 9 ต.แม่อาย อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่	การบำบัดรักษาทางกาย
นายหมาย จักก่า	123 หมู่ 10 ต.แม่สาว อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่	การบำบัดรักษาทางกาย
นายหลอยช่อง ปู่หลอย ที	หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพรทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายหลาวคำ หลอยที	32/ข ต.มะลิ อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายหลิ่ง อั้ง๊ะ	28/ข หมู่ 6 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายอนันต์ จะลา	13/ข หมู่ 7 ต.ท่าตอน อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายอินพรม ขันติมา	90/ข หมู่ 4 ต.แม่อาย อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร
นายจอตะ จิ่งคำ	11 หมู่ 3 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายช่อจิ่ง หนั่นตา	4/ข หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นาย๊ะ จองเล็ก	44 หมู่ 4 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายเตยะ นายทุน	5 หมู่ 6 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายเตยะ ลุงจอง	19/ข หมู่ 4 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายทองคำ ลุงอุง	111 หมู่ 5 ต.โป่งน้ำร้อน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพรทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายทุน ลุงวิ	13 หมู่ 10 ต.แม่สาว อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายนวน ส่างวิ	28 หมู่ 9 ต.แม่ข้า อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	การบำบัดรักษาทางกาย
นายปิ่น๊ะ อ่องคำ	541 หมู่ 1 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายวันชัย จางทุน	7/ข ต.มะลิ อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ

ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ความถนัด
นายสายวัน นันตา	7/ซ บ้านเด่นหลวง หมู่ 9 ต.แม่สาว อ.แม่เมาะ จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร/ทำพิธีกรรม ดูแลสุขภาพ
นายอนันต์ จะลา	13/ซ หมู่ 7 ต.ท่าตอน อ.แม่เมาะ จ.เชียงใหม่	ทำพิธีกรรมดูแลสุขภาพ
นายอินพรม ขันติมา	90/ซ หมู่ 4 ต.แม่เมาะ อ.แม่เมาะ จ.เชียงใหม่	ยาสมุนไพร

3. การสืบทอดความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่และการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันในพื้นที่เป้าหมายของชนเผ่าไทใหญ่

3.1 การสืบทอดความรู้

1) การเรียนรู้ผ่านการฝึกอบรม

ผลจากการศึกษาและจัดระบบองค์ความรู้ จนกระทั่งพัฒนาเป็นตำราการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ได้ ด้วยความร่วมมือระหว่างทีมวิจัย หมอชนเผ่าไทใหญ่ ทีมประสานงานและทีมสังเคราะห์ของชุดวิจัย ซึ่งได้ส่งมอบตำราการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ให้กับหน่วยงานราชการ เช่น โรงเรียนสถานีนามัยประจำตำบล โรงพยาบาล ชมรมการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่และหมอชนเผ่าไทใหญ่ที่มาร่วมกันในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

แต่เพื่อให้เกิดการสืบสานและใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ ทีมวิจัยจึงได้จัดประชุมวางแผนการนำความรู้คืนสู่ชุมชน โดยประสานงานไปยังชุดโครงการเพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม โดยมีเจตนาที่จะฟื้นฟูองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่และยกระดับหมอชนเผ่าไทใหญ่ให้เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานและประชาชนในพื้นที่มากยิ่งขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบมาจาก ตัวแทนหมอชนเผ่าไทใหญ่ ได้แก่ นายประเดิม ส่างเสน นายวงศ์ นายสม และนายแก้ว คำพันธ์ ได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาวิทยฐานะของหมอเมือง จากนั้น จึงนำประสบการณ์ที่ได้รับไปแลกเปลี่ยนในที่ประชุมประจำเดือนของกลุ่ม ผลจากการแลกเปลี่ยนข้อมูลทำให้หมอไทใหญ่ได้เล็งเห็นความสำคัญจึงมีมติร่วมกันที่จะพัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มหมอไทใหญ่ โดยจัดโครงการฝึกอบรมเพื่อฟื้นฟูองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ขึ้น ในวันที่ 4-5 มีนาคม 2550 ณ วัดแม่เมาะหลวง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ โดยทีมวิจัยและแกนนำกลุ่มได้ทำการคัดเลือกหมอไทใหญ่โดยพิจารณาจากพื้นฐานความรู้เดิมที่ต้องมีความเชี่ยวชาญและได้รับการยอมรับจากหมอไทใหญ่ด้วยกัน (แกนนำหมอไทใหญ่) จากนั้น จึงมีการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมร่วมกับทีมงานของวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ มรช. จนกระทั่ง สามารถพัฒนาเป็นหลักสูตรฝึกอบรมฟื้นฟูการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ โดยมีเนื้อหาประกอบด้วย

- แนวคิดความเชื่อการดูแลสุขภาพของหมอไทใหญ่ โดยครูหมอไทใหญ่
- กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการบริการสุขภาพในชุมชน
- การจัดการระบบบริการสุขภาพของหมอชุมชน
- หลักการทำยา การเจียดยา และการรักษาโรคด้วยตำรับยาสมุนไพร
- สมุนไพรไทใหญ่ที่ต้องรู้จัก ๘๐ ชนิด (ชื่อ,สรรพคุณ,วิธีใช้)
- การปรุงยาในรูปแบบต่าง ๆ รูปแบบสมัยใหม่
- สรีระร่างกายเบื้องต้น
- เรียนรู้และฝึกปฏิบัติต่อกเส้น (ครูหมอเมือง)

จากเนื้อหาสาระที่กล่าวข้างต้น จะเน้นการฟื้นฟูความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ของตนเอง และเสริมความรู้พื้นฐานที่หมอไทใหญ่ควรรู้จัก โดยมีทีมวิทยากรของวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้าน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ซึ่งการฝึกอบรมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมฝึกอบรมจำนวน 66 คน แบ่งเป็น หมออายุจำนวน 23 คน และหมอยา 43 คน ผลจากการประชุมทำให้เกิดการเรียนรู้และนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมครั้งนี้ไปปฏิบัติต่อในชีวิตประจำวันในการให้การรักษาผู้ป่วยในชุมชนต่อไป

2) การเรียนรู้ตามอัธยาศัย

- การสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่ แม้โครงการเคลื่อนงานวิจัยการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่จะมีระยะเวลาในการดำเนินการเพียง 1 ปี แต่ชุมชนมีความพร้อมในการดำเนินงานสูงรวมทั้งมีความประสงค์ที่อยากจะสืบสานภูมิปัญญาของชนเผ่าสู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ที่น่าสนใจ ซึ่งฐานเดิมของชนเผ่าไทใหญ่มีชมรมชนเผ่าไทใหญ่อยู่แล้ว จึงได้พัฒนาสถานที่ของชมรมเป็นศูนย์การเรียนรู้และห้องสมุดของชนเผ่าไทใหญ่ โดยทุกวันเสาร์-อาทิตย์จะมีเด็กเยาวชนของชนเผ่าไทใหญ่มาที่ชมรมอยู่อย่างต่อเนื่อง บางครั้งหมอไทใหญ่ยังมีโอกาสเข้าร่วมทำกิจกรรมของโรงเรียนในชุมชน ซึ่งที่ผ่านมาได้พาเด็กนักเรียน จำนวน 16 คน ไปร่วมเดินป่าเพื่อเรียนรู้เรื่องสมุนไพร การเก็บพันธุ์พืชสมุนไพร เป็นต้น จึงทำให้มีโอกาสในการถ่ายทอดความรู้ อีกด้านหนึ่งที่หมอไทใหญ่ยังได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยเฉพาะด้านสมุนไพรกับหมอชนเผ่าด้วยกันเอง ตัวอย่างเช่น หมอไทใหญ่จะเดินทางไปเยี่ยมเพื่อนบ้านในบริเวณ 3 อำเภอ อยู่เป็นประจำมีการเดินป่าสำรวจสมุนไพร ในการนี้ยังได้พูดคุยกันถึงเรื่องของการพัฒนาการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพร เพื่อสร้างเสริมเป็นอาชีพด้วย

- การเสวนาแลกเปลี่ยนความรู้ของหมอไทใหญ่เป็นวาระประจำ จากการรวมตัวของหมอชนเผ่าไทใหญ่ จนกระทั่งสามารถจัดตั้งเป็นชมรมการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ได้ โดยมีนายสุหนันตา จองแหลงเป็นประธานกลุ่ม ซึ่งได้กำหนดให้มีประชุมประจำเดือนทุกเดือน ดังนั้น จึงได้

อาศัยช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการดูแลรักษาสุขภาพของหมอไทใหญ่ โดยจะมีการยกตัวอย่างกรณีผู้ป่วยที่หมอไทใหญ่ทำการรักษาแล้วหายมาเสวนาบอกเล่าร่วมกันหรือบางกรณีพบผู้ป่วยที่มีลักษณะอาการที่ไม่เคยประสบมาก่อน ก็นำมาเสวนาแลกเปลี่ยนร่วมกันในที่ประชุม เพื่อระดมความคิดวางแผนทางการรักษา หรือแลกเปลี่ยนสูตรยาและการวินิจฉัยโรคร่วมกัน ซึ่งถือเป็นการสืบทอดความรู้และเพิ่มพูนความรู้ให้กับหมอไทใหญ่ ร่วมกันผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ที่มีคุณค่ากว่าการเรียนรู้จากตัวหนังสือที่หาที่ไหนมิได้

และจากการพบปะกันเป็นวาระประจำ เพื่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาสู่คนรุ่นหลังในการสืบทอดได้มากยิ่งขึ้น จึงมีการระดมระดมผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญด้านการตรวจวินิจฉัยโรคของชนเผ่าไทใหญ่ ตลอดจนถอดความรู้จากป้าสา/คำรา เพื่อจะพัฒนาจัดทำเป็นคัมภีร์การตรวจวินิจฉัยโรคของระบบการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งจะมีการพัฒนาต่อยอดออกไปอีก

3) การสืบทอดผ่านโรงเรียนชุมชน

แม้ความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่จะยังไม่สามารถที่จะสืบทอดอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน ผ่านการจัดการเรียนการสอนในระดับสถาบันการศึกษา แต่ยังคงได้มีโอกาสมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในชุมชนท้องถิ่นในการถ่ายทอดความรู้ให้กับเด็กเยาวชน ในชุมชนของตนเองได้ ซึ่งมีหมอชนเผ่าไทใหญ่บางคนได้รับเชิญจากโรงเรียนไปเป็นวิทยากร “ครูภูมิปัญญา” ให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรท้องถิ่น ยกตัวอย่างเช่น นายประเดิม ส่างเสน เป็นวิทยากรให้กับโรงเรียนบ้านหนองจั่นกยาง ต.แม่नावาง อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่ ในหลักสูตรท้องถิ่น เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน ผักพื้นบ้าน สัปดาห์ละ 1 ครั้ง เป็นประจำทุกภาคเรียน โดยสอนให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 ซึ่งประกอบด้วย นักเรียนที่เป็นชนเผ่าไทใหญ่ และคนเมือง ที่อยู่ด้วยกัน

3.2 การดูแลรักษาสุขภาพ

1) หมอบ้านในการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ด้านการดูแลรักษาสุขภาพในชีวิตประจำวันของหมอชนเผ่าและคนในชุมชน ถือได้ว่าปัจจุบันหมอไทใหญ่ได้รับการยอมรับจากประชาชนมากยิ่งขึ้น โดยมีประชาชนมาใช้บริการรักษาสุขภาพกับหมอชนเผ่าไทใหญ่เฉลี่ยวันละ 5 คน ทั้งการรักษาด้วยพิธีกรรม ยาสมุนไพร และกายบำบัด โดยหมอบ้านหรือหมอชุมชนในฐานะที่เป็นที่พึ่งพิงของชุมชนมานาน ที่เห็นชัดเจน ได้แก่

- | | |
|--------------------|---|
| (1) นายวิ ลุงจอง | 19/ช หมู่ 4 ต.โป่งน้ำร้อน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ |
| (2) นายสุ จองเล็ก | 25 หมู่ 9 ต.ม่อนปิน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ |
| (3) นายจิก๊ะ จองวิ | 1053 หมู่ 5 ต.ม่อนปิน อ.ฝางจ.เชียงใหม่ |
| (4) นายกอ ลุงแสง | 87/ช หมู่ 9 ต.ม่อนปิน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ |

(5) นายตาม ลำงวิ	54/ช หมู่ 5 ต.โป่งน้ำร้อน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(6) นายหลอยซ่อง ปู่หลอยที่	หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(7) นายจอ ลุงสอน	25/ช หมู่ 4 ต.โป่งน้ำร้อน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(8) นายซอจั้ง ลุงอ	หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(9) นายกอยะ มหา	15 หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(10) นายมัน ลุงทุน	53/ช หมู่ 9 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(11) นายสุหนั้นคำ จอแงเหลง	5 หมู่ 5 ต.แม่อาว อ.แม่อาว อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(12) นายจ่ามจีน ก่งนะ	812 หมู่ 15 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(13) นายวงศ์ นายสม	51/ช หมู่ 15 ต.ท่าตอน อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่
(14) นายจะกู จะแส	206 ห17หมู่ 5 ต.หนองบัว อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่
(15) นายประเคิม ลำงเสน	163 หมู่ 3 ต.แม่นาวาง อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่
(16) นายนวล ลุงคำ	17/ช หมู่ 7 ต.ม่อนปิ่น อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(17) นายจิกตะ จังดำ	6/9 หมู่ 7 ต.โป่งน้ำร้อน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่
(18) นายเคื่อน ลุงลัน	61 หมู่ 7 ต.แม่งอน อ.ฝาง จ.เชียงใหม่

โดยให้การบำบัดรักษาสุขภาพที่บ้านของตนเอง ในการรักษาทุกครั้งจะมีการบันทึกเวชระเบียนไว้ด้วย ซึ่งเป็นผลที่ได้จากการฝึกอบรมของโครงการไป อย่างไรก็ตาม การเปิดบ้านให้การรักษาแก่ประชาชนจะอยู่ในการกำกับดูแลของหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งได้ประสานความร่วมมือไปยังสาธารณสุขประจำตำบลที่ให้การดูแล นอกจากนั้น กลุ่มหมอไทใหญ่ยังได้เสนอโครงการการพัฒนาหมอพื้นบ้านด้านเทคนิคการผลิตยาต่าง ๆ ความสะอาด การบรรจุไปยังสาธารณสุขอำเภอเพื่อปรับเข้าแผนในการพัฒนาหมอพื้นบ้านอีกด้วย ซึ่งจะมีการพัฒนาขยายผลต่อยอดในด้านนี้ต่อไป

2) ความร่วมมือกับหน่วยงานสาธารณสุข ผลจากการดำเนินงานชุดวิจัยทำให้เกิดการยอมรับในระดับหน่วยงานราชการ โดยสรุปผลกระทบจากการดำเนินงานของโครงการ คือ

2.1) สวนสมุนไพรในโรงพยาบาล ขณะนี้โรงพยาบาลแม่อาวร่วมกับสาธารณสุขอำเภอแม่อาวได้ประสานความร่วมมือมายังชมรมการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ เพื่อร่วมกันพัฒนาสวนสมุนไพรในโรงพยาบาลแม่อาวร่วมกัน

2.2) ศูนย์เรียนรู้สมุนไพร ในนามของชมรมการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ 3 อำเภอกับผู้สูงอายุตำบลแม่นาวาง ได้พัฒนาศูนย์เรียนรู้สมุนไพร ที่สถานีอนามัยแม่เมืองน้อย ต.แม่นาวาง ซึ่งมีพื้นที่ 50 กว่าไร่ ซึ่งจะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนที่มีพันธุ์พืชสมุนไพรหายาก

3.3 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

1) **เผยแพร่ผ่านวิทยุชุมชน** รายการสมุนไพร่โด ดำเนินรายการโดย นายวงศ์ นายสม นายสุ หนันตา จองแหลง และนายประเดิม ส่างเสน ซึ่งเป็นทีมวิจัยของโครงการ ซึ่งได้อาศัยช่องทางนี้ เพื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพให้กับประชาชนได้รับทราบซึ่งเป็นสาระน่ารู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชนเผ่าไทใหญ่ สมุนไพร่พื้นบ้าน สัปดาห์ละ 3 วัน ได้แก่ วันศุกร์-เสาร์ เวลา 18.00น.-19.00 น. และ วันอาทิตย์ เวลา 09.00น.-11.00น. ผลจากการประชาสัมพันธ์ผ่านวิทยุชุมชน ประชาชนให้การตอบรับเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในระหว่างที่มีการจัดรายการจะมีผู้ฟังโทรเข้ามาสอบถามแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร่ หรือบางคนมีอาการไม่สบายก็จะโทรเข้ามาสอบถามวิธีการรักษาเบื้องต้น

2) **เผยแพร่ผ่านเอกสาร/ตำรา** โดยจัดไว้ที่ห้องสมุดของชมรมการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ หลังจากที่ได้ตรวจสอบข้อมูลทางทีมสังเคราะห์ของชุดวิจัย ได้ดำเนินการเรียบเรียงข้อมูลองค์ความรู้การดูแลสุขภาพและสมุนไพร่ จนกระทั่งได้ตำราการแพทย์ชนเผ่า ทำเนียบสมุนไพร่ และทำเนียบหมอชนเผ่าไทใหญ่ เพื่อใช้ในการเผยแพร่ความรู้ให้กับเยาวชน และผู้ที่สนใจ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ด้านการเรียนรู้สืบทอด จึงได้มีการฝึกอบรมฟื้นฟูองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ไปเมื่อระหว่างวันที่ 3-5 มีนาคม 2550 ที่ผ่านมา และได้มอบตำราการแพทย์ไทใหญ่คืนให้กับชุมชน โดยจัดตำราส่วนหนึ่งไว้ที่ห้องสมุดของชมรมการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่เพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ เป็นต้น

4. การสร้างรายได้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4.1 ศูนย์รวบรวมพันธุ์ พืชพันธุ์ พืชผักและสมุนไพร่

ทีมวิจัยและกลุ่มหมอชนเผ่าไทใหญ่ ร่วมกันพัฒนาศูนย์รวบรวมพันธุ์ ขยายพันธุ์สมุนไพร่ของชนเผ่าขึ้น เพื่อใช้ เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชน เมื่อต้นเดือนกันยายน 2549 ที่ผ่านมา โดยทุกคนได้ประชุมหารือร่วมกันในการคัดเลือกสถานที่ที่เหมาะสม ในการจัดทำเป็นศูนย์กลางรวบรวมแหล่งพันธุ์ของชุมชน ซึ่งได้ข้อสรุปร่วมกันในการคัดเลือกพื้นที่ควรเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนที่ไม่ได้ใช้ทำกิจกรรมใดๆ จากนั้น จึงได้ร่วมกันจัดสร้างศูนย์ขึ้น โดยทุนส่วนหนึ่งได้ระดมทุนจากหมอไทใหญ่เพื่อจัดสร้างศูนย์รวบรวมพันธุ์สมุนไพร่ขึ้นที่วัดพระธาตุปู่แช่ บ้านปู่แช่ ต.แม่อาย อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่ มีพื้นที่ 50 ไร่ ทำการสร้างไว้จำนวน 2 โรง แบ่งเป็น โรงเก็บต้นแม่พันธุ์ และโรงเพาะขยายพันธุ์ สมุนไพร่

ในระยะเริ่มต้น ทีมหมอชนเผ่ามีการรวบรวมพันธุ์พืชสมุนไพร่ทั้งที่หายากหายาก และที่หมอไทใหญ่ใช้อยู่เป็นประจำ เพื่อนำมารวบรวมไว้ที่ศูนย์รวบรวมพันธุ์ ในขณะนี้อยู่ในช่วงที่ปฏิบัติ

ได้ไม่เต็มที่มากนัก เนื่องจากการเพาะพันธุ์สมุนไพรมีข้อจำกัดการบำรุงดูแลรักษา รวมทั้งพันธุ์พืชสมุนไพรร่วมใหญ่ที่หมอนเฝ้าไทใหญ่นำมาไว้ที่ศูนย์รวบรวมพันธุ์นั้น ส่วนหนึ่งได้มาจากป่า ซึ่งในทางปฏิบัติการนำสมุนไพรร่วมออกมาจากป่าต้องมีการจัดการ การวางกลไกในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ในเบื้องต้นการใช้ประโยชน์ดังกล่าว อยู่ในลักษณะการใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ไม่ใช่เชิงธุรกิจ จึงยังไม่เกิดผลกระทบในเชิงกว้างมากนัก แต่อย่างไรก็ตาม โครงการได้ประสานงานร่วมกับหน่วยงานป่าไม้ในพื้นที่เพื่อจัดทำโครงการรองรับการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน โดยระหว่างการค้าและการวิจัย ทีมหมอนเฝ้าพร้อมด้วยคนในชุมชน ได้ร่วมกันปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับหน่วยงานป่าไม้ในพื้นที่ตำบลท่าตอน องค์การบริหารส่วนตำบลท่าตอน ในช่วงฤดูฝนที่ผ่านมาอีกด้วย นอกจากนี้ หมอนเฝ้ายังได้ประสานความร่วมมือไปยังหน่วยงานป่าไม้

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เป้าหมายบรรลุ จึงได้ปรับเปลี่ยนวิธีการจากเดิมที่รวบรวมมาไว้ที่ศูนย์ทั้งหมด โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1) รวบรวมพันธุ์สมุนไพรวัดที่ศูนย์ ที่สามารถดูแลบำรุงรักษาได้ง่าย โดยจัดให้มี ผู้ดูแลศูนย์จำนวน 2 คน ได้แก่ นายวงศ์ นายสม และนายแก้ว คำพันธ์ ที่ทำหน้าที่ในการดูแลรักษาพันธุ์รวบรวมพันธุ์ โดยจะเปลี่ยนเวรกันไปดูแล ซึ่งปัจจุบันรวบรวมพันธุ์ไว้ที่ศูนย์ได้ 80 ชนิด

2) กระจายพื้นที่ในการเพาะพันธุ์สมุนไพรร่วม โดยขยายพื้นที่ในการเพาะพันธุ์สมุนไพรร่วมไปที่บ้านของหมอนเฝ้าไทใหญ่แต่ละคนที่สนใจที่จะผลิตสมุนไพรร่วมเพื่อเป็นอาชีพเสริมและสร้างรายได้ ผลที่เกิดขึ้นพบว่า ทำให้การขยายพันธุ์สมุนไพรร่วมเร็วขึ้น สมุนไพรร่วมเจริญเติบโตได้ดี เนื่องจากได้ดูแลบำรุงรักษาอย่างใกล้ชิด ส่วนใหญ่จะเป็นสมุนไพรร่วมที่หมอนเฝ้าได้ใช้ประโยชน์มาก อย่างเช่น ที่บ้านของหมอนเฝ้าประเดิม ส่งเสริม ได้ปลูกสมุนไพรร่วมไว้ใช้ในการรักษาผู้ป่วยที่มาหาหมอนเฝ้าบ้าน กว่า 90 ชนิดที่ปลูกไว้ ซึ่งการเพาะขยายพันธุ์นี้จะสอดคล้องกับความต้องการของตลาดระดับท้องถิ่นเนื่องจากพันธุ์สมุนไพรร่วมและวัตถุดิบสมุนไพรร่วมที่ผลิตได้ส่วนใหญ่จะใช้และแลกเปลี่ยนซื้อขายกันเองภายในกลุ่มเครือข่ายของหมอนเฝ้าไทใหญ่ ส่วนต้นพันธุ์ที่หมอนเฝ้าไทใหญ่เพาะไว้ที่บ้านจะคัดเลือกมาไว้เป็นต้นพันธุ์สมุนไพรร่วมที่ศูนย์ต่อไป

4.2 การฝึกอบรมเสริมทักษะการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรร่วม

โครงการเคลื่อนงานวิจัยร่วมกับทีมประสานงานได้ประสานไปยังวนอุทยานภูลังกาซึ่งเป็นฐานในการฝึกปฏิบัติการเพาะพันธุ์สมุนไพรร่วม และเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องพันธุ์พืชสมุนไพรร่วมแห่งใหญ่ที่หนึ่ง โดยหัวหน้าวนอุทยานภูลังกา คุณสมชาติ พวงพะยอม ได้ให้เกียรติมาเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมเพาะพันธุ์สมุนไพรร่วม ในระหว่างวันที่ 19-20 สิงหาคม 2549 ณ วัดแม่อายหลวง อ.แม่อาย

จ.เชียงใหม่ มีผู้เข้าร่วมฝึกอบรมทั้งสิ้น 30 คน จากอำเภอแม่สาย-ฝาง-ไชยปราการ การที่สมาชิกในเครือข่ายจะได้ฝึกอบรมในเนื้อหาเกี่ยวกับ

(1) หลักการเก็บต้นพันธุ์และเมล็ดพันธุ์สมุนไพรออกจากป่า และฝึกภาคสนามโดยออกสำรวจป่าในชุมชนเพื่อฝึกการเก็บต้นพันธุ์และเมล็ดพันธุ์สมุนไพรออกจากป่า

(2) สถานการณ์ป่าไม้ในปัจจุบันที่เกี่ยวกับพันธุ์พืชสมุนไพร

(3) ความหลากหลายทางชีวภาพกับการดำรงอยู่ของพันธุ์พืชสมุนไพร

(4) การอนุรักษ์ธรรมชาติการรักษาแหล่งพันธุ์พืชผัก/สมุนไพรและการคืนพันธุ์พืชสมุนไพรสู่ป่า

(5) การวางแผนการเก็บพืชพันธุ์สมุนไพรออกจากป่า

(6) การสร้างโรงเรียนที่เหมาะสม

(7) บรรยายสาธิตและฝึกปฏิบัติการเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรในรูปแบบ ปักชำ เพาะเมล็ด เพาะจากหัว-เหง้า แยกหน่อ ทาบกิ่ง เสียบยอดและเรียนรู้การขยายพันธุ์สมุนไพรประเภทอาศัยสปอร์

- เทคนิค/วิธีการการขยายพันธุ์
- การผสมดินที่เหมาะสมกับการปลูกด้วยวิธีต่าง ๆ
- การดูแลบำรุงรักษาต้นแม่พันธุ์พืชผัก/สมุนไพรหลังการขยายพันธุ์และข้อควรระวัง
- การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ หัว-เหง้า เพื่อใช้งานในปีต่อไป
- ฝึกปฏิบัติขยายพันธุ์สมุนไพรด้วยวิธีการต่าง ๆ

ซึ่งหลังจากที่มีการฝึกอบรม ทีมวิจัย หมอชนเผ่าและทีมประสานงาน ได้ร่วมวางแผนการเพาะพันธุ์สมุนไพรเพื่อเข้าร่วมการจัดงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าฯ ของชุดโครงการด้วย

นอกจากนั้น หมอชนเผ่าที่เข้าร่วมการฝึกอบรม แต่ละคนยังมีแนวคิดที่จะนำความรู้ไปเพาะพันธุ์สมุนไพรเพื่อเอาไว้ใช้ประโยชน์ในการผลิตยาด้วย

4.3 การเพาะพันธุ์สมุนไพรเพื่อสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน

เป้าหมายสำคัญของโครงการอีกส่วนหนึ่งก็คือการที่ ชุมชนสามารถนำภูมิปัญญาความรู้ที่มีมาอยู่ไปสร้างเสริมอาชีพและรายได้ให้กับตนเอง ด้วยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างยั่งยืนเป็นเป้าหมายสำคัญยิ่ง ซึ่งในเบื้องต้น การส่งเสริมกิจกรรมการเพาะขยายพันธุ์พืชผักและสมุนไพรเพื่อเสริมสร้างรายได้ พบว่า การนำสมุนไพรมาพัฒนาเป็นอาชีพและสร้างรายได้ขึ้นอยู่กับของ การเพาะปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตประจำวัน หากเหลือก็แบ่งขาย แต่หมอไทใหญ่บางท่านได้ผลิตวัตถุดิบสมุนไพรเพื่อจำหน่าย แลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายหมอไทใหญ่ และเครือข่ายหมอเมืองในเขตอำเภอฝางอยู่บ้าง ขณะนี้สามารถเพาะพันธุ์สมุนไพรที่หายากได้กว่า 25 ชนิด และ

ขณะนี้ผลจากการหารือร่วมกัน ทางชมรมการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่จึงได้วางระบบการจัดการ ไว้เบื้องต้น คือ

หมอไทใหญ่หรือผู้ที่สนใจเข้าร่วมชมรม เมื่อมีผลิตเป็นต้นพันธุ์สมุนไพรจะนำมาไว้ที่ศูนย์ฯ โดยจะมีผู้ช่วยดูแลให้เนื่องจากบ้านอยู่ใกล้กับศูนย์ฯ และเมื่อจำหน่ายสมุนไพรได้ จึงจะทำการหักค่าบำรุงดูแลรักษาให้กับศูนย์ฯ โดยคิดค่าบริการกับสมาชิก รายละเอียดจะมีการทำข้อตกลงระหว่างสมาชิกในเครือข่ายอีกครั้งหนึ่ง ขณะเดียวกัน ชุมชนได้ร่วมกับป่าไม้ในพื้นที่ที่จะดำเนินการปลูกป่า ร่วมกันในช่วงฤดูฝนปี 2550 นี้ ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชุมชนและป่าไม้

5. การพัฒนาเครือข่ายหมอชนเผ่าไทใหญ่

5.1 การสร้างเครือข่ายในประเทศ

กว่าจะพัฒนาเป็นเครือข่ายการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ที่มีการขยายผลของกลุ่มพลังชุมชนอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อนอย่างที่เห็นกันในวันนี้ ทีมวิจัยพร้อมด้วยทีมประสานงานต้องทำหน้าที่ในการสร้างความเข้าใจให้กับหมอชนเผ่าที่เข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการจัดเวที/การประชุมกลุ่มย่อยอยู่ด้วยกันหลายครั้ง มีการสำรวจว่า มีหมอชนเผ่าไทใหญ่อยู่ใดที่ใดบ้าง จนกระทั่งได้ผู้รู้ที่เริ่มโครงการในระยะแรก 40 คน ต่อมาในระหว่างการศึกษาวิจัยก็มีหมอไทใหญ่อีกหลายท่านที่เริ่มเข้ามารวบรวมองค์ความรู้ในครั้งนี้ และผลจากการศึกษาวิจัยรวบรวมองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ จนกระทั่งสามารถพัฒนาออกมาเป็นตำราการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ เป็นส่วนหนึ่งที่เปรียบเสมือนสิ่งเร้าที่ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มของหมอไทใหญ่ที่ชัดเจนและมีการทำงานอย่างเป็นระบบมากขึ้น จนกระทั่งสามารถจัดทำทำเนียบสมุนไพรหมอชนเผ่าไทใหญ่ได้ ต่อมาผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นครั้งนี้คือ การรวมตัวของหมอชนเผ่าเกิดการขยายตัวมากยิ่งขึ้น ผ่านการบอกเล่าปากต่อปาก การเข้าร่วมประชุมกับจังหวัดของทีมวิจัย ซึ่งจากเดิมที่มีหมอเข้าร่วมโครงการในระยะแรกเพียง 40 กว่าคน ต่อมาหลังจากที่มีการจัดงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าระหว่างวันที่ 5 – 9 มกราคม 2550 ถือว่าเป็นการเปิดตัวของหมอชนเผ่าไทใหญ่ ยิ่งทำให้มีหมอไทใหญ่ที่อยู่ในเขตพื้นที่ 3 อำเภอเข้าร่วมในขณะนี้ 150 คน และขณะนี้ได้มีการขยายการรวมกลุ่มหมอไทใหญ่ไปสู่เขตพื้นที่ อ.เวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน กว่า 50 คน ซึ่งเป็นกลุ่มที่สนใจอยากจะเข้าร่วมการทำงานร่วมกับหมอชนเผ่าไทใหญ่กลุ่มเดิม

ขณะเดียวกัน ทีมวิจัยได้เข้าไปมีส่วนในการพัฒนาความร่วมมือระดับจังหวัด คือ นายประเดิม ส่างเสน ได้รับการคัดเลือกจากกลุ่ม/ชมรมเครือข่ายให้เป็นประธานหมอพื้นบ้านจังหวัด

เชียงใหม่ ซึ่งจะเริ่มดำเนินงานในตำแหน่ง เดือนพฤศจิกายน 2550 นี้ ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหอพื้นบ้านไปสู่การยอมรับของสังคมต่อไป

นับว่าได้ดำเนินการพัฒนาเครือข่ายของหมอไทใหญ่ในประเทศประสบผลสำเร็จอย่างมาก ได้รับความสนใจ ได้รับความร่วมมือการทำงานทุกกิจกรรม จากหมอชนเผ่า คนในชุมชน และหน่วยงานราชการ ไม่ว่าจะเป็น หน่วยงานองค์กรท้องถิ่น สาธารณสุขอำเภอ โรงพยาบาล ป่าไม้ที่อยู่ในพื้นที่ เป็นต้น โดยในอนาคตจะมีการจัดทำเนียบหมอชนเผ่าไทใหญ่ฉบับปรับปรุงอีกครั้งในวาระต่อไป

5.2 การสร้างเครือข่ายต่างประเทศ

- 16-20 กรกฎาคม 2550

ตัวแทนของทีมวิจัยหมอชนเผ่าไทใหญ่ได้เดินทางเข้าร่วมการศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการดูแลสุขภาพพร้อมกับหมอไต ณ โรงพยาบาลไต สิบสองพันนา เขตชลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ผลจากการเดินทางไปครั้งนี้หมอไทใหญ่ได้เห็นตัวอย่างการพัฒนาทางด้านการแพทย์ของหมอไต ในสิบสองพันนา ที่มีการศึกษารวบรวมจัดระบบขององค์ความรู้ตลอดจนการพัฒนาปรับปรุงประยุกต์ใช้ในการบริการสุขภาพของโรงพยาบาลไต จึงทำให้เกิดแนวคิดและจะได้นำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพของหมอไทใหญ่ในชมรมของตนเอง ในการนี้ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของสมุนไพร พบว่ามีบางส่วนที่ใช้เหมือนกัน

- 5-9 มกราคม 2550

เครือข่ายหมอชนเผ่าไทใหญ่ได้เข้าร่วมการจัดงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโขง ระหว่างวันที่ 5 -9 มกราคม 2550 ณ วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โดยมีทีมหมอไทใหญ่จากประเทศไทยจำนวน 30 ท่าน และหมอไทใหญ่จากประเทศเพื่อนบ้านได้แก่ หมอไทใหญ่จากจังหวัดท่าขี้เหล็ก และจังหวัดเชียงตุง สหภาพเมียนมาร์ จำนวน 10 ท่าน เข้าร่วมงานครั้งนี้ โดยมุ่งเน้นการพบปะทำความรู้จักแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการแพทย์และสมุนไพรพื้นบ้านของล้านนาและชนเผ่าต่างๆ ในบริเวณอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ภาพและความร่วมมือต่อไปในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนา “ตลาดกลางสมุนไพร” ให้เกิดขึ้นในอนุภูมิภาคนี้ การจัดงานครั้งนี้ทีมหมอไทใหญ่ได้ร่วมนำเสนอผลงานทางวิชาการ การสาธิตและบริการสุขภาพ รวมทั้งการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมของชนเผ่าไทใหญ่ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การนำเสนอผลการวิจัยการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ ซึ่งทำให้ระบบการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่เป็นที่รู้จักของประชาชนมากขึ้น โดยได้สาธิตเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพด้วยพิธีกรรมและกายบำบัด

(2) การลงนามความร่วมมือ ผลจากการประชุมในวันที่ 6 มกราคม 2550 ช่วงบ่าย ในที่ประชุมได้มีการหารือถึงโอกาสแนวทางการพัฒนาความร่วมมือในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง จนกระทั่งสามารถพัฒนาเป็นกรอบความร่วมมือ และได้ลงนามความร่วมมือขึ้นในวันที่ 7 มกราคม 2550 ซึ่งทีมชนเผ่าไทใหญ่ได้ลงนามความร่วมมือเครือข่ายลุ่มน้ำโขงตอนบนครั้งนี้ด้วย เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านในการคบค้าสมาคมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านความรู้และสมุนไพรในอนาคต

(3) สาธิตและบริการการดูแลสุขภาพของไทใหญ่ ที่โซนหมู่บ้านวัฒนธรรมสุขภาพ มีการจัดกิจกรรม เพื่อให้ประชาชนที่มาร่วมงานได้มาศึกษาเรียนรู้และทดลองใช้บริการ ซึ่งมีรายการสาธิตและบริการสุขภาพ ของหมอชนเผ่าไทใหญ่ มีดังนี้

- พิธี “พลาโก๊สตู” ตานพระเจ้าเก้าพระองค์
- พิธี “ตำมอาง ตำมเตียน”
- พิธี “จาสะละหย่าน” ดูดวงสิบสองราศี
- พิธี “อาบนํ้าหมากหัน” รดนํ้ามนต์
- การ สักยันต์
- การตรวจวินิจฉัยโรคแบบไตใหญ่ “แซเซ”(ให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ)
- อบยาแบบโบราณ
- บีบเอาเอ็น, หนูกนํ้ามัน
- ดูดวงหมากเว้ และวิธีการแบบอื่น ๆ
- วัฒนธรรมวิถีชีวิตไตใหญ่ (การจัดบ้านเรือนของไทใหญ่)
- โชว์ต้นยาหายาก
- จำหน่ายต้นพันธุ์, วัตถุดิบสมุนไพร

ผลจากการจัดงานครั้งนี้มีประชาชน นักเรียน นักศึกษาให้ความสนใจไปใช้บริการกันเป็นจำนวนไม่น้อยกว่าวันละ 100 คน/วัน

(4) กิจกรรมการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมชนเผ่าไทใหญ่ ตลอดการจัดงานในช่วงเย็น มีกิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมประเพณีของหมอไต อาทิเช่น การแสดงรำก – รำโต , การฟ้อนลายแซ็บ , การรำกระบอง , รำวงไทใหญ่ , การเล่นดนตรี-ร้องเพลงไทใหญ่ เป็นต้น

ผลจากการได้ร่วมทำกิจกรรม ทำให้หมอนขนเผ่าแต่ละคนมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญา วัฒนธรรมของตนเอง และได้ร่วมเรียนรู้กับหมอพื้นบ้านชนเผ่าอื่น ๆ ด้วย นอกจากนั้น ยังทำให้เกิดเครือข่ายสุขภาพระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะการติดต่อสื่อสารสัมพันธ์ระหว่างหมอนขนเผ่าไทใหญ่ประเทศไทยกับหมอไทใหญ่จากเชียงตุงและท่าจีเหล็ก สหภาพเมียนมาร์

และโครงการเคลื่อนงานวิจัยร่วมกับทีมประสานงานจึงได้ถือโอกาสในการพบปะครั้งนี้หารือเรื่องการเดินทางไปเยี่ยมหมอไทใหญ่ในเมืองเชียงตุง สหภาพเมียนมาร์ เพื่อสร้างสัมพันธภาพความร่วมมือทางการแพทย์พื้นบ้านและสมุนไพรร่วมกัน โดยมีกำหนดช่วงวันเวลาที่ จะเดินทางไปประมาณเดือน มีนาคม 2550 แต่ในระหว่างการประสานงานเชื่อมโยงต้องใช้ ระยะเวลา จนกระทั่งได้ระยะเวลาที่ทุกฝ่ายมีความพร้อม จึงได้เดินทางไปในวันที่ 28-30 เมษายน 2550

- 28-30 เมษายน 2550

ผลจากการจัดงานมหกรรมการแพทย์ชนเผ่าและชุมชนสมุนไพรลุ่มน้ำโขง ทำให้เกิด เครือข่ายการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ระหว่างหมอไทใหญ่จากเมืองเชียงตุง เมืองท่าจีเหล็กกับหมอ ไทใหญ่ในเขตอำเภอแม่อาว อำเภอฝาง และอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ขึ้น จึงได้มีการจัด เวทีสัมมนาเพื่อพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหมอไทใหญ่ของทั้งสองประเทศ ขึ้นที่เมือง เชียงตุง สหภาพเมียนมาร์ ระหว่างวันที่ 28- 30 เมษายน 2550 ประกอบด้วยตัวแทนหมอไทใหญ่ 5 คน ทีมประสานงานและทีมสังเคราะห์ 8 คน

จากการพูดคุยเสวนากับหมอไทใหญ่ที่วัดไทใหญ่ ในเมืองเชียงตุง โดยมีประธานกลุ่ม ได้แก่ นายจายหลงยี และ แกนนำกลุ่มหมอไทใหญ่ที่รวมกลุ่มกัน 10 กว่าคน พบว่า การดูแลสุขภาพของประชาชนในเมืองเชียงตุง ยังคงพึ่งพาหมอหมอไทใหญ่อยู่ มีโรงงานผลิตยา สมุนไพรที่ผลิตในระบบอุตสาหกรรมครัวเรือน จากการสอบถามพบว่า สามารถผลิตยาได้จำนวน 100,000 ยูนิต/เดือน มีการจำหน่ายภายในเมืองเชียงตุงและเมืองใกล้เคียง นอกจากนั้น ทีมวิจัยยังได้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการศึกษารวบรวมองค์ความรู้การแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ที่ทำในประเทศไทยให้กับหมอไทใหญ่เชียงตุงให้รับทราบ ด้วย จากการแลกเปลี่ยนครั้งนี้ทำให้หมอไทใหญ่เมือง เชียงตุงมีความประสงค์อยากจะให้เครือข่ายหมอไทใหญ่และวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ มรช. เป็น ที่เล็งช่วยเหลือหนุนเสริมเรื่องการพัฒนาองค์ความรู้และสมุนไพรด้วย ซึ่งจากการเดินทางไปครั้งนี้ นอกจากจะได้ไปศึกษาดูงานเยี่ยมบ้านหมอไทใหญ่แล้ว ยังได้แลกเปลี่ยนกับผู้รู้ด้านประวัติศาสตร์ เกิดของมนุษย์ในทัศนคติความเชื่อของหมอไทใหญ่ ประวัติการก่อตั้งเมืองเชียงตุง รวมทั้งได้สืบ สืบโบราณ ที่จะนำมาอ้างอิงเพิ่มเติมได้ต่อไปในอนาคต ซึ่งทีมวิจัยจะร่วมกับหมอไทใหญ่ใน

ประเทศไทยทำการถอดบันทึกจากคำร่ำปัสสา เพื่อเพิ่มเติมความรู้ด้านการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยในขณะนี้ได้มีการจัดทำเอกสารคำร่ำการวินิจฉัยโรคของชนเผ่าไทใหญ่ไว้จำนวน 2 เล่ม ที่จะได้มีการจัดพิมพ์ต่อไป

ไม่เพียงเท่านี้ ด้วยความตั้งใจของหมอไทใหญ่ที่อยากจะพัฒนาบุคลากรกลุ่มจึงร่วมมือกับวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ให้ทุนการศึกษาแก่ทายาทหมอไทใหญ่จำนวน 1 ทุน ได้แก่ นางสาวนางหอม แลงทุน มาเรียนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ในโปรแกรมวิชาการแพทย์แผนไทยบัณฑิต (พท.บ.) ของวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก เพื่อที่จะได้นำความรู้ที่ได้หลังจากศึกษาจบหลักสูตรไปพัฒนาท้องถิ่นของตนเองต่อไป

การริเริ่มจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สกว. จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ให้กับหมอไทใหญ่ทั้งในประเทศและประเทศเพื่อน รวมทั้งเป็นการจุดประกายให้กับหมอไทใหญ่ในเชียงตุงได้เห็นลู่ทาง การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการแพทย์และสมุนไพรของตนเองในอนาคต ซึ่งจะมีการพัฒนาต่อยอดความร่วมมือทางด้านการความรู้และสมุนไพรต่อไป

6. บทเรียนจากการเคลื่อนงานชุดวิจัยและพัฒนการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่

6.1 หมอชนเผ่าไทใหญ่

1) ผลจากการดำเนินงานวิจัยตามพันธกิจของโครงการวิจัย นับว่าดำเนินงานโครงการได้ประสบความสำเร็จอย่างมาก ได้รับความสนใจ ได้รับความร่วมมือในการดำเนินงานทุกกิจกรรมที่ทำ ไม่ว่าจะเป็นหมอชนเผ่าไทใหญ่ในพื้นที่แม่อาบ-ฝาง-ไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ หน่วยงานราชการ เช่น โรงพยาบาลแม่อาบ สาธารณสุขตำบลแม่อาบ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่อาบ สถานีวิทยุชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิจัยอย่างต่อเนื่อง

2) การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้นอกจากจะทำให้ได้คำร่ำการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่เพื่อใช้ในการสืบทอดแล้ว ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเพิ่มความรู้ให้กับหมอชนเผ่าและเป็นที่ยอมรับของสาธารณสุขมากยิ่งขึ้น หมอชนเผ่าบางคนยังได้อำชีพเสริมใหม่ด้วย เช่น การเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับตนเอง ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของคนในชุมชน

3) เกิดเครือข่ายและการรวมตัวของหมอชนเผ่าไทใหญ่ทั้งในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน ที่มีการขยายตัวในวงกว้างมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดคือ กลุ่มหมอไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยนกับหมอไทใหญ่อำเภอแม่อาบซึ่งจะประสานความร่วมมือกันต่อไป

4) เกิดกระบวนการสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ของชนเผ่าไทใหญ่ โดยเฉพาะกิจกรรมสำหรับเด็กนักเรียน หรือกลุ่มเยาวชนในท้องถิ่น ผ่านโรงเรียนในชุมชน ในลักษณะของการเป็นวิทยากรให้กับนักเรียน

5) ความรู้ได้ถูกถ่ายทอดสืบสานต่อไปในผ่านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกและคุณค่าของกระบวนการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของชนเผ่าไทใหญ่ ให้เห็นถึงความสำคัญของการรักษาและการประกอบพิธีกรรมนั้นๆ

6) เกิดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ที่สามารถนำการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปเป็นเครื่องมือในการแสวงหาคำตอบได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ การทำงานทุกขั้นตอนของทีมวิจัยได้อาศัยกระบวนการต่าง ๆ เพื่อวางแผน ระดมความคิด ทดลองดำเนินงานและมีการติดตามประเมินผลอยู่ตลอดเวลา

6.2 ภาคประชาชน

1) ประชาชนให้การยอมรับหมอไทใหญ่มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากการมารับบริการที่บ้านหมอไทใหญ่ เฉลี่ยวันละ 5 คน

2) จากการยอมรับของประชาชน ทำให้มีผู้สนใจหลายท่านอยากจะสืบทอดความรู้จากหมอชนเผ่าไทใหญ่ เป็นลักษณะของการรับศิษย์ซึ่งต้องใช้เวลาในการถ่ายทอด จนกว่าจะเป็นหมอที่มีความรู้ความสามารถเหมือนครูหมอไทใหญ่ จึงได้มีการปรึกษาร่วมกับคณะทำงานของวิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านถึงการนำความรู้ด้านการแพทย์ชนเผ่าไทใหญ่เป็นไปสืบสานในระดับวิชาชีพ ของสถาบันการศึกษาต่อไป

6.3 ภาครัฐ

1) เกิดการยอมรับจากหน่วยงานราชการ ในการปฏิบัติกิจกรรมทุกครั้งจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีของหน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัยของโครงการ จนกระทั่งสามารถพัฒนาความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งพันธุ์สมุนไพรในชุมชน ตลอดจนการนำความรู้ด้านการดูแลสุขภาพไปใช้ในชุมชน ซึ่งในอนาคตคงจะเจริญรอยตามหมอเมืองที่สามารถฟื้นฟูหมอพื้นบ้านเข้าสู่ระบบบริการของภาครัฐต่อไป

2) เกิดความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ระหว่างโรงพยาบาลแม่อาวกับชมรมการแพทย์ชนเผ่าในการพัฒนาสวนสมุนไพรพื้นบ้านในโรงพยาบาล ซึ่งเป็นการเริ่มต้นของการพัฒนาไปสู่การปฏิบัติกิจกรรมด้านอื่น ๆ ต่อไป

ภาคผนวก ก

สมุนไพรที่ใช้ในการดูแลรักษาสุขภาพของหมอนุ่นเผ่าไทใหญ่

สมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพของหมอชนเผ่าไทใหญ่

ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา กล้วยงู-โหว่ปากทาบ [กล้วยตานี]

สรรพคุณ กาบ ใช้ขมหัวเด็กแก้ไข้ ลดปวด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ตำพอกศีรษะ เอาน้ำที่ได้จากงวง มาประคบหัวแก้ปวด

ลักษณะ / ประเภท ไม้ล้มลุก

การขยายพันธุ์ ใช้หน่อปลุก



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา กีบม้าขุนสามลอ [ตองห่อข้าวนางสีดา]

สรรพคุณ แก้วริดสีดวงจุมก ประสานกระดูกหัก

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ส่วนที่ครอบต้นไม้ แก้วริดสีดวง
สดคม ส่วนหนวดใช้กรอบ

แก้กระดูกหัก

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถา/रोเลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้ต้นกล้าพันมากอบไม้



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา กอมขม [กอมขม]

สรรพคุณ ขับลม แก้พิษต่างๆ

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/อาบ/อบ
หรืออบเป็นผงกิน

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถาเลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้ต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ก้างป่าเคลอ [ก้างป่าเคลือ] [ก้างปลา]

สรรพคุณ แก้มะเร็งฟ้ามะเร็งไขปลา
แก้ความดันโลหิต

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใบตำพอก

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถาโรเลื้อย

การขยายพันธุ์ ไหล



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กำตากปึก [กำสามปึก]
สรรพคุณ	ยาแก้ขาง แก้ซาง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	หัว รากต้มดื่ม ทั้งต้นตำกรอบ กระตุกหัก
ลักษณะ/ประเภท	ไม้พุ่ม
การขยายพันธุ์	ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	ก้านเอ็ง [เอื้องหมายนา] เปลี่ยนรูป
สรรพคุณ	ขับปัสสาวะ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งห้าส่วนต้มดื่ม ใช้ต้นเผาไฟ คั้นน้ำดื่ม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก
การขยายพันธุ์	ใช้หน่อ



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กำผี [กาแฟ]
สรรพคุณ	แก้ท้องร่วง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	เมล็ด ราก และใบต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้พุ่ม
การขยายพันธุ์	ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กำสะลองเคลอ
สรรพคุณ	แก้พิษ แก้ลม บำรุงธาตุ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/ต้มอาบ/ บดเป็นผงกิน
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถาเลื้อย
การขยายพันธุ์	ใช้ต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กำฝ้าอู [คว่ำตายหงายเป็น]
สรรพคุณ	แก้ลมมะเอ็งคุต
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใบตำแก้วกอบ
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ยืนต้น
การขยายพันธุ์	ใช้ใบ



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กิ่งป่าน [ผีเสื้อน้อย]
สรรพคุณ	แก้โรคลม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใบ กิ่ง ลำต้น คั้น หรือบดเป็นผง
ลักษณะ/ประเภท	ไม้พุ่ม
การขยายพันธุ์	ใช้ต้นกล้าหรือกิ่งปักชำ



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กูกินหมาก [กูก]
สรรพคุณ	แก้ยาธาตุ ยาลม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	หัวตำกรอบศรียะแก้ปวดศรียะ แก้ลมขึ้น ดอกต้ม/ฝนกินขับลม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก: หัว-เหง้า
การขยายพันธุ์	แยกหน่อ



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กูกทราง [ผักกูด]
สรรพคุณ	บำรุงเลือด บำรุงธาตุ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้หัว ราก ต้มดื่มหรือผสมตัวยาอื่นกิน
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก : เปี๊ยน
การขยายพันธุ์	ใช้หัว



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กุ่มหอม
สรรพคุณ	ขับลมและเข้ายาหอม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ผล บดเป็นผง
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก: ห้ว/เหง้า
การขยายพันธุ์	ใช้เมล็ด หัว หรือต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กุ่มหอมเกลิง [ฝ้ายดอกเหลือง]
สรรพคุณ	แก้ผื่น และแก้พิษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	เมล็ด ใช้ฝนทา และรากทุบต้มดื่ม หรือใช้ทั้งห้าส่วนต้มดื่ม/อาบ
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก
การขยายพันธุ์	ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กุ่มหอม [ว่านสาวหลง]
สรรพคุณ	บำรุงหัวใจ บำรุงเลือด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใบ ต้น ราก เหง้า บดเป็นผงผสม น้ำผึ้งกิน หรือต้มดื่ม/อาบ
ลักษณะ/ประเภท	ล้มลุก-หัว-เหง้า
การขยายพันธุ์	ใช้ต้นกล้า หรือเมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	กูดกิบมัว [ว่านกลีบแรด]
สรรพคุณ	แก้ลมสันนิบาต บำรุงธาตุ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	กลีบห้วบดเป็นผงกินกับน้ำอุ่น
ลักษณะ/ประเภท	หัว
การขยายพันธุ์	ใช้หน่อ



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา กูดก้อง

สรรพคุณ	แก้เนื้ว แก้พิษทุกอย่าง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่มทั้งสด และแห้ง
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถา/ร่อเลื้อย
การขยายพันธุ์	ใช้หัว



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา กูดซาง

สรรพคุณ	แก้พิษร้อน ดับพิษไข้ แก้ลม สันนิบาติ บำรุงโลหิต
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งห้าส่วนต้มดื่ม บดเป็นผงกิน
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก: เฟิร์น
การขยายพันธุ์	ใช้สปอร์



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา กูดอ้อม [กระแตไต่ไม้]

สรรพคุณ	แก้พิษ มะเีง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้หัวตำทา
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก: เฟิร์น
การขยายพันธุ์	ใช้สปอร์ หรือแยกต้น



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เก็ดป่ามุง [เกล็ดปลาซ่อน]

สรรพคุณ	แก้พิษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	รากต้มอาบ/ดื่ม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถา/เลื้อย
การขยายพันธุ์	ใช้ผล/เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา แก่นฝาง [ฝาง]

สรรพคุณ บำรุงกำลัง บำรุงเลือด ขับเลือดเสีย
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้แก่น ราก ลำต้น ต้มดื่ม/อาบ
ลักษณะ/ประเภท ไม้ยืนต้น
การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ดเพาะ



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา แก่ลำเหียว

สรรพคุณ แก้พิษต่างๆ ทั้งกินผิด พิษจาก
อาหาร บำรุงธาตุทั้งห้า
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท ไม้ยืนต้น
การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ดหรือต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ไก่เคลอ

สรรพคุณ เป็นยามหาเสน่ห์
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้หน่อ ตำเป็นผง หรือฝนทา
ลักษณะ/ประเภท ไม้เถาเลื้อย
การขยายพันธุ์ -



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ไก่ขาว [ควยขาว]

สรรพคุณ ทั้งต้น ขับปัสสาวะ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก
การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ไก่อ่อน [ควยหลวง]

สรรพคุณ แก่นัว
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก
การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ดและต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ขมแถมเลื่อน [แปมป่า]

สรรพคุณ บำรุงธาตุ

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ เถา

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถา/เลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้ต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ข่า

สรรพคุณ ขับลมพิษ แก้ท้องอืด จุกเสียด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วนต้มดื่ม/บดเป็นผง

ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก: ห่วงเหง้า

การขยายพันธุ์ ใช้หัว/เหง้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา จิงเดือน-กานอิก [จิงแมงดา]

สรรพคุณ ขับลมในกระเพาะอาหาร บำรุงเลือด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ เหง้า หัว ต้มดื่ม บดเป็นผง

ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก: หัว/เหง้า

การขยายพันธุ์ ใช้หัว/เหง้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา จี้ก้านแกง [จะค้ำน] [สะค้ำน]

สรรพคุณ ขับลม บำรุงธาตุ

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ บดเป็นผงปั้นเป็นลูกกลอน

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถา/เลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้เถา/เครือ



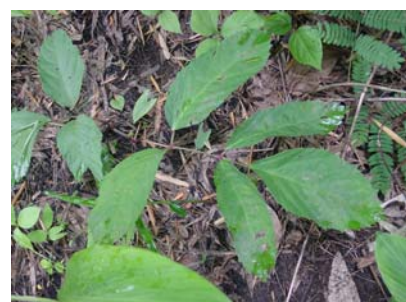
ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เจริงแข้งม้าตัวป้อ-เจริญแข้งม้าแหลง
[เจืองแข้งม้า]

สรรพคุณ แก่นมะโห้ก้นปูด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ รากต้มดื่ม

ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก

การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	เจียงแข่งม้าตัวแม่-เจียงแข่งม้าขาว [เจียงแข่งม้า] [กระตังบาย]
สรรพคุณ	แก้มะโห้กกันปุด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	รากต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก
การขยายพันธุ์	ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	คาหอม [จักไคร้]
สรรพคุณ	ยาระบาย ขับเลือด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	หัวฝนกิน ใบต้มกิน
ลักษณะ/ประเภท	หัว
การขยายพันธุ์	ใช้หัวปลูก



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	คำป็นหาก [ทองพันชั่ง]
สรรพคุณ	ขับเลือด ขับลม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งห้าส่วนต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้พุ่ม
การขยายพันธุ์	ใช้เมล็ดและกิ่ง



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	เคลอกอนขาว [อ้อยแสนสวน]
สรรพคุณ	บำรุงกำลัง บำรุงผู้หญิงหลังคลอด
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/อาบ/อบ
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถาเลื้อย
การขยายพันธุ์	ใช้หัว/ต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอแกบ [รางเขียว]

สรรพคุณ บำรุงกำลัง

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ต้มดื่ม

ลักษณะ/ประเภท เถา

การขยายพันธุ์ ไร้ไหล



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอข่งปูก

สรรพคุณ บำรุงกำลัง ยาแก้ชาตามมือ

ตามเท้า แก้ลมผิวดิ้น

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/อาบ/อบ

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถาเลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้ต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอคำ [เครือเขาคำ]

สรรพคุณ แก้เหือด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ เถาต้มแช่อาบ

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถา/เลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้เถา



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลออุเห่า

สรรพคุณ บำรุงกำลัง บำรุงเส้นเอ็น

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/อาบ/อบ/แช่

ลักษณะ/ประเภท ไม้ยืนต้น



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอเจนหลวง

สรรพคุณ แก้มะโหก/ก้นเลือด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ เถา ต้มกิน

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถา/เลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้เถา



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอโจงละอาจ

สรรพคุณ	แก้ผอมแห้งแรงน้อย บำรุงกำลัง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	เถาต้มดื่ม และอาบ
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถา/เลื้อย
การขยายพันธุ์	ใช้ไหล



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอตุ๋บตาบ [ปูจ้าง]

สรรพคุณ	ยาขางหลวง ขาลดบวม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งต้น
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ล้มลุก
การขยายพันธุ์	ใช้ต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอนางปาด[ป้อเกียน]

สรรพคุณ	บำรุงกำลัง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	เถา ต้มกิน
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถา/เลื้อย



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอโป๊ะต่อ [หญ่าปกต่อ]

	[เถาคั่น]
สรรพคุณ	แก้บวม
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้เถา ต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถา/เลื้อย
การขยายพันธุ์	ใช้เถาหรือเมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เคลอसानมะน้อย [จูงจาลิงตัวผู้]

สรรพคุณ	บำรุงธาตุ แก้ร้อนใน
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	เถาต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถา/เลื้อย
การขยายพันธุ์	ใช้เถา



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เกลอมอกส่อม [เครือหน้าเหน้]

สรรพคุณ ขับพิษต่างๆ

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/อาบ/อบ

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถาเลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้ต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เกลอมากแตก [มะแตก]

[กระตกลาย]

สรรพคุณ ยาแก้มะโห้กันปวด/กันเลือด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ รากและเถา ต้มดื่ม

ลักษณะ/ประเภท ใช้เถา/เลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เกลอมากม่วย [ม้ากระต๊อบโรง]

สรรพคุณ บำรุงกำลัง แก้ปวดเมื่อย

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ เถาต้มดื่ม

ลักษณะ/ประเภท เถา

การขยายพันธุ์ ใช้เถาปักชำ



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เกลอมยื่อ [ปี่เครือ]

สรรพคุณ ยาแก้ลมพิษ แก้เลือดเป็นพิษ

แก้ประจำเดือนไหลไม่หยุด

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ เถาต้มอาบต้มกิน

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถา/เลื้อย

การขยายพันธุ์ -



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เกลอแหลงโหลง
 สรรพคุณ เข้ายาแก้เหลือง แก้ตัวเหลือง
 ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ เถาต้มดื่ม
 ลักษณะ/ประเภท ไม้เถา



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา เถียวตองหลอย [ลาวตองคอย]
 สรรพคุณ แก้เลือดเหลือง (ความดันโลหิตสูง)
 ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ทั้งต้นกินสดหรือบดเป็นผง
 ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก
 การขยายพันธุ์ ใช้ต้น



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา งาขาว-งาล่อ [งาขาว])
 สรรพคุณ บำรุงหัวใจ และเมล็ด แก้ปวดเมื่อย
 ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ดอกต้มดื่ม เม็ดคั่ว/บดกิน ใช้น้ำมัน
 จากเมล็ดในการบีบนวด
 ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก
 การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา จักไคตัน [จักไครตัน]
 สรรพคุณ ขับลมในเส้นเอ็นทั้งหมด
 ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/อาบ/อบ/แช่
 ลักษณะ/ประเภท ไม้ยืนต้น
 การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ดหรือต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา จ้ามุง [เทียนบ้าน]
 สรรพคุณ แก้ลมพิษในเลือด
 ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้เมล็ดต้มหรือบดเป็นผงกิน
 ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก
 การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	จำหมากพริก [จำพริก]
สรรพคุณ	เป็นยาระบาย
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทุกส่วน คั้นอาบ/กิน
ลักษณะ/ประเภท	ล้มลุก
การขยายพันธุ์	-



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	จุ่มดินเสอ [เสื่อโคร่ง]
สรรพคุณ	บำรุงกำลัง
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	คองเหล้า
ลักษณะ/ประเภท	ไม้เถา/เลื้อย
การขยายพันธุ์	-



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	เดื่อห้วย-เดื่อน้ำ
สรรพคุณ	แก้ไข้
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ราก ฝนกิน
ลักษณะ/ประเภท	ยืนต้น
การขยายพันธุ์	-



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	ต้นไม้ขาม [มะขามป้อม]
สรรพคุณ	แก้ไอ ขับเสมหะ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ผล เปลือก ราก และแก่นต้มน้ำดื่ม
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ยืนต้น
การขยายพันธุ์	ใช้เมล็ด และต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา	ตองแจ้งใบยาว (ไทใหญ่)
สรรพคุณ	แก้ลมพฤษ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้	ใช้ทั้งห้าส่วนคั้นอาบ
ลักษณะ/ประเภท	ไม้ยืนต้น
การขยายพันธุ์	ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ต๋องแข็งโหลง [ตอกแข็งหลวง]

สรรพคุณ แก้แข็งสึง ขาสึง อัมพฤกษ์/อัมพาต

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/ต้มอาบ

ลักษณะ/ประเภท ไม้ยืนต้น

การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ดหรือต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ตองผลายลิง [กูดพร้าว]

สรรพคุณ แก้ไข้

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ หัว และใบต้มดื่ม

ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก: ร่วน

การขยายพันธุ์ ใช้หัว



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ต๋องสุก [ผาเป้ง]

สรรพคุณ แก้พิษต่างๆ

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ผล ราก และต้น ต้มดื่ม/อาบ

ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก

การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ดและต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ค้างหอม

สรรพคุณ ขับลมในกระเพาะลำไส้

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งต้นบดเป็นผง

ลักษณะ/ประเภท ไม้ยืนต้น

การขยายพันธุ์ -



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ตาลค่อม้า [หญ้าคอตุง]

สรรพคุณ แก้ปวดตามข้อ กระดูก/บำรุงกำลัง

ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ทั้งต้นต้มดื่ม/อาบ ดองเหล้า

ลักษณะ/ประเภท ไม้เถา/เลื้อย

การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ดหรือเถา



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ดินเปิดเคลอ [ดินเปิดเครือ]

สรรพคุณ บำรุงกำลัง แก้เส้นเอ็นตึง คดงอ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใช้ทั้งห้าส่วน ต้มดื่ม/แช่/อาบ/อบ
ลักษณะ/ประเภท ไม้เถาเลื้อย
การขยายพันธุ์ ใช้ต้นกล้า



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา ถั่วแห้ว [มะแฮะ]

สรรพคุณ แก้พิษ ยาบำรุง แก้มะเร็งไขปลตา
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ใบต้มอาบ/กิน ต้มดื่ม ตำอมหัว
แก้ไข้
ลักษณะ/ประเภท ไม้ล้มลุก
การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา โถ่หั่ว [มะบอย]

สรรพคุณ ลดไขมันในเลือด บำรุงหัวใจ
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ ฝักและราก ต้มกิน
ลักษณะ/ประเภท ไม้เถาเลื้อย
การขยายพันธุ์ ใช้เมล็ด



ชื่อท้องถิ่น/ชื่อล้านนา นมโว [นมขัง] [นมวัว]

สรรพคุณ แก้พิษ บำรุงน้ำนมสตรีมีบุตร
ส่วนที่ใช้/วิธีใช้ เปลือกต้นต้มอาบ เถาเครือต้มดื่ม
ลักษณะ/ประเภท ไม้เถาเลื้อย
การขยายพันธุ์ เมล็ด

